RETTENS DOM (Første Afdeling)
10. marts 1992 *

Indhold

Sagsfremstilling ..... II - 766

Retsforhandlinger ..... II - 775

Parternes påstande ..... II - 777

Realiteten ..... II - 778

Retten til kontradiktion ..... II - 778

1. Manglende upartiskhed ved udarbejdelsen af beslutningen ..... II - 778

2. Undladelse af at fremsende dokumenter sammen med meddelelsen om klagepunkter .... II - 784

3. Nye klagepunkter ..... II - 789

Bevis for overtrædelsen ..... II - 790

1. Bevismæssige konstateringer ..... II - 791

A — Aftalen om mindstepriser ..... II - 791

a) Den anfægtede retsakt ..... II - 791

b) Parternes argumenter ..... II - 793

c) Rettens vurdering ..... II - 796

B — Sagsøgerens kontakter med deltagere i chef — og ekspert-møderne ..... II - 801

a) Den anfægtede beslutning ..... II - 801

* Processprog: engelsk.

b) Parternes argumenter ..... II - 802

c) Rettens vurdering ..... II - 805

C — Prisinitiativerne, foranstaltningerne til fremme af disse initiativer og kvoterne ..... II - 816

C.1 — 1979 og 1980 ..... II - 817

a) Den anfægtede retsakt ..... II - 817

b) Parternes argumenter ..... II - 819

c) Rettens vurdering ..... II - 823

C.2 — 1979 og 1981 ..... II - 826

a) Den anfægtede retsakt ..... II - 826

b) Parternes anbringender ..... II - 829

c) Rettens vurdering ..... II - 831

C.3 — 1982 ..... II - 841

a) Den anfægtede retsakt ..... II - 841

b) Parternes argumenter ..... II - 844

c) Rettens vurdering ..... II - 846

C.4 — 1983 ..... II - 857

a) Den anfægtede retsakt ..... II - 857

b) Parternes argumenter ..... II - 861

c) Rettens vurdering ..... II - 865

D — Vurdering af de generelle argumenter ..... II - 871

2. Anvendelse af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1 ..... II - 878

a) Den anfægtede retsakt ..... II - 878

b) Parternes argumenter ..... II - 879

c) Rettens vurdering ..... II - 880

3. Sammenfatning ..... II - 883

Spørgsmålet, om sagsøgeren er ansvarlig for overtrædelsen ..... II - 883

A — Den anfægtede retsakt ..... II - 883

B — Parternes argumenter ..... II - 884

B — Rettens vurdering ..... II - 884

Begrundelsen ..... II - 890

Bøden ..... II - 891

1. Forældelse ..... II - 891

2. Overtrædelsens varighed ..... II - 892

3. Overtrædelsens grovhed ..... II - 893

A — Sagsøgerens rolle ..... II - 893

B — Utilstrækkelig hensyntagen til den økonomiske krise ..... II - 897

C — Hensyntagen til overtrædelsens virkninger ..... II - 899

D — Ingen tidligere overtrædelse ..... II - 903

Genåbningen af den mundtlige forhandling ..... II - 904

Sagens omkostninger ..... II - 905

I sag T-11/89,

Shell International Chemical Company Ltd, London, ved advokaterne J. F. Lever, QC, K. B. Parker, barrister, og J. W. Osborne, solicitor, og med valgt adresse i Luxembourg hos advokat J. Hoss, 15, côte d'Eich,

sagsøger,

mod

Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved ledende juridisk konsulent A. McClellan og K. Banks, Kommissionens Juridiske Tjeneste, som befuldmægtigede, og med valgt adresse i Luxembourg hos R. Hayder, Kommissionens Juridiske Tjeneste, Wagner-Centret, Kirchberg,

sagsøgt,

angående en påstand om annullation af Kommissionens beslutning af 23. april 1986 ved en procedure i henhold til EØF-traktatens artikel 85 (IV/31.149-Polypropylen, EFT L 230, s. 1),

har

DE EUROPÆISKE FÆLLESSKABERS RET I FØRSTE INSTANS
(Første Afdeling)

sammensat af præsidenten, J. L. Cruz Vilaça, og dommerne R. Schintgen, D. A. O. Edward, H. Kirschner og K. Lenaerts,

generaladvokat: B. Vesterdorf
justitssekretær: H. Jung,

på grundlag af den skriftlige forhandling, og efter at parterne har afgivet indlæg under den mundtlige forhandling, der fandt sted fra den 10. til den 15. december 1990,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 10. juli 1991,

afsagt følgende

Dom

Sagsfremstilling

1 Nærværende sag vedrører en beslutning fra Kommissionen, der pålagde femten polypropylenproducenter en bøde for overtrædelse af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1. Det produkt, der er genstand for den anfægtede beslutning (herefter benævnt »beslutningen«), er en af de vigtigste termoplastiske polymerer, som sælges »in bulk«. Polypropylen sælges af producenterne til videreforarbejdning og omdannelse til hel- eller halvfabrikata. De største polypropylenproducenter fremstiller over hundrede forskellige produktkvaliteter og dækker således en lang række forskellige anvendelsesformål. De væsentligste grundkvaliteter benævnes rafia, homopolymerisater til sprøjtestøbning, copolymerisater til sprøjtestøbning, slagfaste copolymerisater og folie. De virksomheder, beslutningen er rettet til, er alle førende producenter i den petrokemiske industri.

2 Det vesteuropæiske marked for polypropylen forsynes næsten udelukkende fra produktionsanlæg i Europa. Før 1977 blev markedet dækket af ti producenter, nemlig Montedison (der ændrede navn til Montepolimeri SpA og senere til Montedipe SpA), Hoechst AG, Imperial Chemical Industries plc og Shell International Chemical Company Ltd (kaldet »de fire store«), der tilsammen havde en markedsandel på 64%, Enichem Anic SpA, Italien, Rhône-Poulenc SA, Frankrig, Alcudia, Spanien, Chemische Werke Hüls og BASF AG, begge Tyskland, og Chemie Linz AG, Østrig. Efter udløbet af de patenter, som Montedison var indehaver af, kom der i 1977 syv nye producenter på det vesteuropæiske marked: Amoco og Hercules Chemicals NV i Belgien, ATO Chimie SA og Solvay & Cie SA i Frankrig, SIR i Italien, DSM NV i Nederlandene og Taqsa i Spanien. Den norske producent Saga Petrokjemi AS & Co. påbegyndte sin virksomhed i midten af 1978 og Petrofina SA i 1980. De nytilkomne producenter havde en officiel produktionskapacitet på tilsammen ca. 480 000 tons, hvilket indebar en betydelig forøgelse af produktionskapaciteten i Vesteuropa, der i en årrække ikke kunne opvejes af stigningen i efterspørgslen. Dette medførte en ringe udnyttelse af produktionskapaciteten, men udnyttelsesgraden steg gradvist fra 60% i 1977 til 90% i 1983. Ifølge beslutningen har udbud og efterspørgsel siden 1982 stort set svaret til hinanden. I størstedelen af referenceperioden (1977-1983) blev polypropylenmarkedet imidlertid betragtet som værende præget af enten lav rentabilitet eller betydelige tab, navnlig som følge af

høje faste omkostninger og stigningen i prisen på råstoffet polypropylen. Det fremgår af beslutningen (8. betragtning), at Montepolimeri SpA i 1983 havde en andel på 18% af det europæiske polypropylenmarked, mens Imperial Chemical Industries plc, Shell International Chemical Company Ltd og Hoechst AG hver havde en markedsandel på 11%, Hercules Chemicals NV knap 6%, ATO Chimie SA, BASF AG, DSM NV, Chemische Werke Hüls, Chemie Linz AG, Solvay & Cie SA og Saga Petrokjemi AS & Co. hver mellem 3% og 5% og Petrofina SA ca. 2%. Der foregik en omfattende handel med polypropylen mellem medlemsstaterne, idet hver af de ti EF-producenter solgte produktet i de fleste, om ikke alle, medlemsstater.

3 Shell-koncernen var blandt de producenter, der leverede polypropylen til markedet før 1977, og er en af de »fire store« med en markedsandel på mellem 10,7 og 11,7%.

4 Den 13. og 14. oktober 1983 foretog tjenestemænd fra Kommissionen i medfør af artikel 14, stk. 3, i Rådets forordning nr. 17 af 6. februar 1962, første forordning om anvendelse af bestemmelserne i traktatens artikel 85 og 86 (EFT 1959-1962, s. 81, herefter benævnt »forordning nr. 17«), samtidige kontrolundersøgelser hos følgende virksomheder, der fremstillede og leverede polypropylen til Fællesskabets marked:

— ATO Chimie SA, nu Atochem (herefter benævnt »ATO«)

— BASF AG (herefter benævnt »BASF«)

— DSM NV (herefter benævnt »DSM«)

— Hercules Chemicals NV (herefter benævnt »Hercules«)

— Hoechst AG (herefter benævnt »Hoechst«)

— Chemische Werke Hüls (herefter benævnt »Hüls«)

— Imperial Chemical Industries plc (herefter benævnt »ICI«)

— Montepolimeri SpA, nu Montedipe (herefter benævnt »Monte«)

— Shell International Chemical Company Ltd (herefter benævnt »Shell«)

— Solvay & Cie SA (herefter benævnt »Solvay«)

— BP Chimie (herefter benævnt »BP«).

Der blev ikke foretaget kontrolundersøgelser hos Rhône-Poulenc SA eller Enichem Anic SpA.

5 Efter disse kontrolundersøgelser fremsatte Kommissionen i henhold til artikel 11 i forordning nr. 17 begæring om oplysninger, ikke blot over for de anførte virksomheder, men også over for følgende virksomheder:

— Amoco

— Chemie Linz AG (herefter benævnt »Linz«)

— Saga Petrokjemi AS & Co., der nu er en del af Statoil (herefter benævnt »Statoil«)

— Petrofina SA (herefter benævnt »Petrofina«)

— Enichem Anic SpA (herefter benævnt »Anic«).

Linz, der er et østrigsk selskab, anfægtede Kommissionens ret til at anmode herom og nægtede at efterkomme begæringen. Kommissionens tjenestemænd foretog herefter i medfør af artikel 14, stk. 2, i forordning nr. 17 kontrolundersøgelser hos Anic og hos Saga's britiske datterselskab, Saga Petrochemicals UK Ltd, samt hos Linz' salgsagenter i Det Forenede Kongerige og Tyskland. Der blev ikke over for Rhône-Poulenc fremsat begæring om oplysninger.

6 Kommissionen konkluderede på grundlag af de oplysninger, der blev tilvejebragt i forbindelse med kontrolundersøgelserne og begæringerne om oplysninger, at de pågældende producenter fra 1977 til 1983 ved en række prisinitiativer i strid med EØF-traktatens artikel 85 regelmæssigt havde fastsat målpriser og udviklet et system med årlig kontrol af salgsmængder med henblik på at fordele det til rådighed værende marked ud fra aftalte mængder eller procentsatser. Kommissionen besluttede derfor den 30. april 1984 at iværksætte en procedure i henhold til artikel 3, stk. 1, i forordning nr. 17, og i maj 1984 fremsendte den en skriftlig meddelelse om klagepunkterne til de nævnte virksomheder med undtagelse af Anic og Rhône-Poulenc. Alle de virksomheder, meddelelsen var rettet til, svarede skriftligt.

7 Den 24. oktober 1984 mødtes den af Kommissionen udpegede høringskonsulent med de juridiske rådgivere for de virksomheder, som havde modtaget meddelelsen om klagepunkter, for at aftale den nærmere procedure for den høring, der skulle finde sted som led i den administrative procedure. Høringen skulle påbegyndes den 12. november 1984. Under dette møde meddelte Kommissionen endvidere, at den under henvisning til den argumentation, virksomhederne havde fremført i deres svar på meddelelsen om klagepunkter, straks ville fremsende yderligere bevismateriale vedrørende iværksættelsen af prisinitiativerne som supplement til det bevismateriale, som de allerede var i besiddelse af. Kommissionen fremsendte således den 31. oktober 1984 til virksomhedernes juridiske rådgivere en række dokumenter med kopi af prisinstrukser, som producenterne havde meddelt deres salgskontorer, og tabeller, som gengav dokumenternes indhold. Af hensyn til beskyttelsen

af forretningshemmeligheder fastsatte Kommissionen visse betingelser for fremsendelsen af disse dokumenter. Navnlig måtte virksomhedernes salgsafdelinger ikke gøres bekendt med dokumenterne. Advokaterne for flere af virksomhederne afslog imidlertid at efterkomme betingelserne og tilbagesendte dokumenterne inden høringen.

8 På baggrund af de oplysninger, der var fremkommet i de skriftlige svar på meddelelsen om klagepunkter, besluttede Kommissionen at udvide proceduren til også at omfatte Anic og Rhône-Poulenc. Der blev derfor den 25. oktober 1984 til selskaberne fremsendt en meddelelse om klagepunkter svarende til den meddelelse, der var fremsendt til de øvrige femten virksomheder.

9 Den første høringsrunde fandt sted fra den 12. til den 20. november 1984, hvorunder alle virksomheder blev hørt med undtagelse af Shell (der havde nægtet at deltage i enhver høring), Anic, ICI og Rhône-Poulenc (som fandt, at de ikke havde været i stand til at forberede sagen).

10 Under høringen afslog flere virksomheder at tage stilling til de punkter, der var rejst i de dokumenter, som var fremsendt til dem den 31. oktober 1984. De gjorde i denne forbindelse gældende, at Kommissionen væsentligt havde ændret sin argumentation, og at de i hvert fald burde have lejlighed til at fremsætte skriftlige bemærkninger. Andre virksomheder hævdede, at de ikke havde haft tilstrækkelig tid til at gennemgå dokumenterne før høringen. Advokaterne for BASF, DSM, Hercules, Hoechst, ICI, Linz, Monte, Petrofina og Solvay fremsendte en fælles skrivelse herom til Kommissionen den 28. november 1984. Hüls meddelte ved skrivelse af 4. december 1984, at selskabet tilsluttede sig dette synspunkt.

11 Kommissionen fremsendte derfor den 29. marts 1985 en ny række dokumenter, der omfattede prisinstrukser, som virksomhederne havde givet til deres salgskontorer, vedlagt tabeller vedrørende priserne, samt et sammendrag af beviserne vedrørende hvert af de prisinitiativer, med hensyn til hvilke Kommissionen havde dokumenter. Kommissionen opfordrede virksomhederne til at svare herpå, dels skriftligt, dels under en ny høringsrunde, og meddelte, at den frafaldt de betingelser, der var fastsat i første omgang, vedrørende overgivelse af dokumenterne til salgsafdelingerne.

12 Kommissionen svarede ved en anden skrivelse af samme dato på de af advokaterne fremførte argumenter, hvorefter den ikke havde givet en præcis, retlig definition af det påståede kartel i overensstemmelse med traktatens artikel 85, stk. 1, og den opfordrede virksomhederne til at fremkomme med deres skriftlige og mundtlige bemærkninger.

13 Der fandt en ny høringsrunde sted fra den 8. til den 11. juli 1985 og den 25. juli 1985. Anic, ICI og Rhône-Poulenc fremsatte her deres bemærkninger, og de andre virksomheder (med undtagelse af Shell) kommenterede de punkter, der var rejst i Kommissionens to skrivelser af 29. marts 1985.

14 Udkast til referat af høringerne med den nødvendige dokumentation blev fremsendt til medlemmerne af Det Rådgivende Udvalg for Kartel- og Monopolspørgsmål (herefter benævnt »det rådgivende udvalg«) den 19. november 1985 og til virksomhederne den 25. november 1985. Det rådgivende udvalg vedtog sin udtalelse ved sit 170. møde den 5. og 6. december 1985.

15 På grundlag af denne procedure vedtog Kommissionen den 23. april 1986 den anfægtede beslutning, der lyder således:

»*Artikel 1*

Anic SpA, ATO Chimie SA (nu Atochem), BASF AG, DSM NV, Hercules Chemicals NV, Hoechst AG, Chemische Werke Hüls (nu Hüls AG), ICI plc, Chemische Werke Linz, Montepolimeri SpA (nu Montedipe), Petrofina SA, Rhône-Poulenc SA, Shell International Chemical Company Ltd, Solvay & Cie og Saga Petrokjemi AS & Co. (tilhører nu Statoil) har overtrådt EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, ved:

— for Anic's vedkommende, fra omkring november 1977 eller 1978 og til sent i 1982 eller begyndelsen af 1983

— for Rhône-Poulenc's vedkommende, fra omkring november 1977 og til udgangen af 1980

— for Petrofina's vedkommende, fra 1980 og mindst til november 1983

— for Hoechst's, ICI's, Montepolimeri's og Shell's vedkommende, fra omkring midten af 1977 og mindst til november 1983

— for Hercules', Linz', Saga's og Solvay's vedkommende, fra omkring november 1977 og mindst til november 1983

— for ATO's vedkommende, senest fra 1978 og mindst til november 1983

— for BASF's, DSM's og Hüls' vedkommende, fra et tidspunkt mellem 1977 og 1979 og mindst til november 1983

at have deltaget i en aftale og samordnet praksis, der havde sin oprindelse i 1977, og hvorved de producenter, der leverer polypropylen på Fællesskabets område:

a) kontaktede hinanden og regelmæssigt (fra begyndelsen af 1981 to gange om måneden) mødtes på en række hemmelige møder for at drøfte og fastlægge deres forretningspolitik

b) fra tid til anden fastsatte 'målpriser' (eller minimumspriser) for salg af produktet i hver af Fællesskabets medlemsstater

c) vedtog forskellige foranstaltninger med det formål at lette iværksættelsen af sådanne målpriser, omfattende (hovedsagelig) midlertidige produktionsbegrænsninger, udveksling af detaljerede oplysninger om deres leverancer, afholdelse af lokale møder og fra udgangen af 1982 et 'kundeledelsessystem' med henblik på gennemførelse af prisforhøjelser over for bestemte kunder

d) indførte samtidige prisforhøjelser for at virkeliggøre disse mål

e) delte markedet ved at tildele hver producent et årligt salgsmål eller en årlig 'kvote' (1979, 1980 og i det mindste en del af 1983) eller, i mangel af en endelig aftale for hele året, krævede, at producenterne begrænsede deres salg i hver måned på basis af salget i en foregående periode (1981, 1982).

Artikel 2

De i artikel 1 nævnte virksomheder skal omgående bringe den nævnte overtrædelse til ophør (såfremt dette ikke allerede er tilfældet) og skal for fremtiden afstå fra enhver aftale eller samordnet praksis med samme eller tilsvarende mål eller virkning, herunder enhver udveksling af oplysninger af en art, der normalt betragtes som forretningshemmeligheder, hvorved deltagerne direkte eller indirekte informeres om andre individuelle producenters produktion, leverancer, lagre, salgspriser, omkostninger eller investeringer, eller hvorved de kunne overvåge tilslutning til udtrykkelige eller stiltiende aftaler eller samordninger vedrørende priser eller markedsdeling i EF. Enhver udveksling af generelle oplysninger, som producenterne måtte deltage i (f.eks. via Fides), skal være udformet således, at der ikke meddeles oplysninger, hvoraf individuelle producenters adfærd kan udledes, og navnlig skal virksomhederne afstå fra indbyrdes at udveksle enhver yderligere oplysning af relevans for konkurrencen, der ikke er omfattet af den generelle informationsudvekslingsordning.

Artikel 3

For den i artikel 1 fastslåede overtrædelse pålægges nedenstående virksomheder følgende bøder:

i) Anic SpA, en bøde på 750 000 ECU, eller 1 103 692 500 LIT

ii) Atochem, en bøde på 1 750 000 ECU, eller 11 973 325 FF

iii) BASF AG, en bøde på 2 500 000 ECU, eller 5 362 225 DM

iv) DSM NV, en bøde på 2 750 000 ECU, eller 6 657 640 HFL

v) Hercules Chemicals NV, en bøde på 2 750 000 ECU, eller 120 569 620 BFR

vi) Hoechst AG, en bøde på 9 000 000 ECU, eller 19 304 010 DM

ivii) Hüls AG, en bøde på 2 750 000 ECU, eller 5 898 447,50 DM

viii) ICI plc, en bøde på 10 000 000 ECU, eller 6 447 970 UKL

ix) Chemische Werke Linz, en bøde på 1 000 000 ECU, eller 1 471 590 000 LIT

x) Montedipe, en bøde på 11 000 000 ECU, eller 16 187 490 000 LIT

xi) Petrofina SA, en bøde på 600 000 ECU, eller 26 306 100 BFR

xii) Rhône-Poulenc SA, en bøde på 500 000 ECU, eller 3 420 950 FF

xiii) Shell International Chemical Company Ltd, en bøde på 9 000 000 ECU, eller 5 803 173 UKL

xiv) Solvay & Cie, en bøde på 2 500 000 ECU, eller 109 608 750 BFR

xv) Statoil, Den Norske Stats Oljeselskab AS (der har overtaget Saga Petrokjemi), en bøde på 1 000 000 ECU, eller 644 797 UKL.

Artikel 4 og 5

(udelades)«.

16 Den 8. juli 1986 blev det endelige referat af høringerne med de af virksomhederne ønskede rettelser, tilføjelser og udeladelser fremsendt til disse.

Retsforhandlinger

17 Sagsøgeren har herefter ved stævning indleveret til Domstolens Justitskontor den 5. august 1986 anlagt nærværende sag med påstand om annullation af beslutningen. Tretten af de fjorten andre virksomheder, beslutningen var rettet til, har ligeledes anlagt annullationssøgsmål (sagerne T-1/89-T-4/89, T-6/89-T-10/89 og T-12/89-T-15/89).

18 Den skriftlige forhandling har i det hele fundet sted for Domstolen.

19 Domstolen har ved kendelse af 15. november 1989 hjemvist denne sag og de tretten andre sager til Retten, jf. artikel 14 i Rådets afgørelse af 24. oktober 1988 om

oprettelse af De Europæiske Fællesskabers Ret i Første Instans (herefter benævnt »Rådets afgørelse af 24. oktober 1988«).

20 Rettens præsident har i henhold til afgørelsens artikel 2, stk. 3, udpeget en generaladvokat.

21 Rettens justitssekretær anmodede ved skrivelse af 3. maj 1990 parterne om at deltage i et uformelt møde med henblik på at tilrettelægge den mundtlige forhandling. Dette møde fandt sted den 28. juni 1990.

22 Ved skrivelse af 9. juli 1990 anmodede Rettens justitssekretær parterne om at fremkomme med deres bemærkninger til, at sagerne T-1/89 — T-4/89 og T-6/89 — T-15/89 eventuelt blev forenet med henblik på den mundtlige forhandling. Ingen af parterne gjorde indsigelse herimod.

23 Retten har herefter ved kendelse af 25. september 1990 besluttet at forene de nævnte sager med henblik på den mundtlige forhandling, idet disse har forbindelse med hinanden, jf. artikel 43 i Domstolens procesreglement, der i henhold til artikel 11, stk. 3, i Rådets afgørelse af 24. oktober 1988 finder tilsvarende anvendelse på proceduren for Retten.

24 Retten har ved kendelse af 15. november 1990 truffet afgørelse vedrørende de anmodninger om fortrolig behandling, der var indgivet af sagsøgerne i sagerne T-2/89, T-3/89, T-9/89, T-11/89, T-12/89 og T-13/89, og har delvis imødekommet disse.

25 Parterne har ved skrivelser indleveret til Rettens Justitskontor i perioden fra den 9. oktober til den 29. november 1990 besvaret de spørgsmål, som Retten havde stillet ved justitssekretærens skrivelser af 19. juli.

26 På grundlag af svarene på spørgsmålene og den refererende dommers rapport har Retten efter at have hørt generaladvokaten besluttet at indlede den mundtlige forhandling uden forudgående bevisoptagelse.

27 Parterne har afgivet indlæg og besvaret Rettens spørgsmål under den mundtlige forhandling, der fandt sted fra den 10. til den 15. december 1990.

28 Generaladvokaten fremsatte forslag til afgørelse i retsmødet den 10. juli 1991.

Parternes påstande

29 Sagsøgeren, Shell International Chemical Company Ltd, har nedlagt følgende påstande:

1) Kommissionens beslutning af 23. april 1986 (IV/31.149-Polypropylen) annulleres, for så vidt den vedrører sagsøgeren.

2) Bøden annulleres eller nedsættes væsentligt.

3) Sagsøgte tilpligtes at betale sagens omkostninger.

Sagsøgte, Kommissionen, har nedlagt følgende påstande:

— Frifindelse.

— Sagsøgeren tilpligtes at betale sagens omkostninger.

Realiteten

30 Retten skal først undersøge sagsøgerens anbringender om, at der er sket tilsidesættelse af retten til kontradiktion, (1) da Kommissionen har tilsidesat sin pligt til at udvise upartiskhed ved udarbejdelsen af beslutningen, (2) da Kommissionen har undladt at meddele sagsøgeren, hvilke dokumenter der er lagt til grund for beslutningen, (3) da Kommissionen i meddelelsen om klagepunkter ikke har angivet alle de klagepunkter, der er nævnt i beslutningen. Retten skal dernæst behandle anbringenderne vedrørende beviset for overtrædelsen. Disse vedrører dels (1) Kommissionens bevismæssige konstateringer, dels (2) anvendelsen af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, på disse faktiske omstændigheder. For det tredje skal Retten behandle anbringenderne vedrørende spørgsmålet om, hvorvidt sagsøgeren er ansvarlig for overtrædelsen, og for det fjerde anbringenderne vedrørende beslutningens begrundelse. Endelig skal Retten behandle anbringenderne vedrørende fastsættelsen af bøden, der (1) hævdes at være delvist forældet og ikke at være passende under hensyn til den påståede overtrædelses (2) varighed og (3) grovhed.

Retten til kontradiktion

1. *Manglende upartiskhed ved udarbejdelsen af beslutningen*

31 Sagsøgeren har gjort gældende, at indtil 1985 var Kommissionen internt organiseret på en måde, der reducerede risikoen for partiskhed og uretfærdighed under dens drøftelser, eftersom undersøgelsesfunktionen allerede fra procedurens indledende trin var adskilt fra forfølgelsesfunktionen. Under den administrative procedure i denne sag blev Generaldirektoratet for Konkurrence reorganiseret, således at samme tjenestemand måtte optræde både som efterforsker / inspektør og undersøger / rapportør. Garantierne for upartiskhed og retfærdighed bortfaldt derfor.

32 Sagsøgeren har i replikken endvidere anført, at det nye system — i modsætning til det af Kommissionen anførte — ikke frembyder alle de ønskelige garantier; eftersom det blev indført i 1985, har det ikke kunnet anvendes i denne sag, under alle omstændigheder har det ikke kunnet afhjælpe den manglende adskillelse af funktioner allerede fra det indledende trin. Sagsøgeren har citeret eksempler taget fra beslutningen, hvoraf det ifølge sagsøgeren klart fremgår, at ulemperne ved denne reorganisering ikke alene er rent teoretiske, eftersom de viser, at Kommissionen navnlig fortolkede visse dokumenter på en partisk eller forudindtaget måde. Sagsøgeren har endelig anført, at Kommissionen ikke har gjort gældende, at det nye system blev anvendt under den pågældende procedure.

33 Sagsøgeren har anført, at på grund af reorganiseringen af Generaldirektoratet for Konkurrence lagde selskabet særlig vægt på muligheden for at opnå en effektiv mundtlig høring under den administrative procedure. Men høringskonsulenten, som skulle sikre høringernes gnidningsløse funktion, advarede virksomhederne om, at han ifølge de instrukser, som han havde modtaget, ikke effektivt kunne gribe ind efter den mundtlige høring, hvis han fandt, at udkastet til beslutning var behæftet med fejl, eller hvis det havde gået for langt, og at han kun ville kunne gribe ind efter den mundtlige høring med hensyn til procedurespørgsmål. Han havde anmodet om afklarende oplysninger vedrørende sin rolle, men havde ikke modtaget nogen; ifølge hans egne udtalelser befandt han sig i »en meget ringe situation«. Shell udledte af disse erklæringer, at høringskonsulenten ikke var i stand til effektivt at beskytte retten til kontradiktion og opfylde sin rolle som upartisk forligsmand, dvs. effektivt udføre de funktioner, der var fastsat for hans mandat i Kommissionens *Trettende Beretning om Konkurrencepolitikken.* Sagsøgeren måtte derfor, skønt selskabet havde truffet forberedelser til at deltage i høringerne, give afkald på at deltage, fordi det frygtede, at der var alvorlig risiko for, at dets erklæringer ville blive fortolket forkert eller blive brugt mod det af en administration, hvis objektivitet var blevet kompromitteret. Sagsøgeren har endelig anført, at Kommissionen ikke har bestridt rigtigheden af selskabets beskrivelse af høringskonsulentens erklæring.

34 Kommissionen har anført, at den reorganisering af Generaldirektoratet for Konkurrence, som blev gennemført i 1985, havde til formål at opnå en optimal kombination af effektivitet og upartiskhed. Garantierne for objektivitet, upartiskhed og sammenhæng blev således forøget ved oprettelsen af et nyt direktorat, der skulle koordinere beslutningstagningen og sikre, at beslutninger vedrørende samme type konkurrencebegrænsende adfærd i de forskellige sektorer blev behandlet ensartet.

Denne reorganisering blev beskrevet i *Den Fjortende og Femtende Beretning om Konkurrencepolitikken.*

35 Kommissionen har i duplikken anført, at det ikke er korrekt, at denne sag blev behandlet af samme tjenestemænd fra begyndelsen til afslutningen af den administrative procedure, eftersom mere end tyve personer deltog i sagens efterforskning. Kommissionen har under henvisning til de eksempler, som sagsøgeren har citeret for at godtgøre Kommissionens påståede mangel på upartiskhed, påpeget, at disse eksempler vedrører et trin af proceduren, der ligger efter meddelelsen af klagepunkter, og som derfor ikke kan bruges til støtte for argumentet om, at den manglende adskillelse af funktioner som efterforsker og rapportør er skadelig. Kommissionen har tilføjet, at det heller ikke kan udledes af disse eksempler, at Kommissionen har foretaget en fejlagtig analyse af de faktiske omstændigheder eller af dokumenterne, og end mindre at en sådan analyse skyldtes den interne organisation af Kommissionens arbejde.

36 Kommissionen har henvist til formålet med oprettelsen af stillingen som høringskonsulent og har detaljeret redegjort for høringskonsulentens mandat. Kommissionen har under hensyn til disse oplysninger anført, at sagsøgeren ikke har fremført noget bevis, der kan godtgøre, at den procedure, der blev fulgt i denne sag, ikke var korrekt. Den har påpeget, at sagsøgerens anbringende, hvorefter alt, som selskabet kunne have sagt under høringen, ville blive brugt mod det, hvorefter de mundtlige oplysninger, der kunne have været fremført under høringen, ikke ville blive brugt objektivt, er udtryk for en ugrundet og ubillig antagelse. Kommissionen har tilføjet, at da sagsøgeren valgte ikke at drage fordel af en høring, kan selskabet ikke med føje gøre gældende, at der er fejl i beslutningen, som kunne have været undgået ved høringskonsulentens indgriben.

37 Retten skal indledningsvis fastslå, at sagsøgeren i stævningen har anført, at selskabets ret til kontradiktion blev skadet ved ændringer i den interne organisering af Kommissionens tjenestegrene og ved prisgivelse af de garantier for upartiskhed i henhold til den tidligere procedure, der var forbundet med denne organisering. Sagsøgeren har i replikken anført, at det er usikkert, om den nye organisering og den nye procedure frembyder alle de garantier for upartiskhed, som Kommissionen har tillagt dem i svarskriftet; sagsøgeren gør imidlertid gældende, at selskabet ikke har kunnet drage fordel af garantierne i henhold til den nye procedure, eftersom denne procedure ikke blev anvendt i den foreliggende sag.

38 For at overvinde den tilsyneladende selvmodsigelse i den argumentation, som er blevet fremført af sagsøgeren, der først klager over, at den gamle procedure ikke er blevet anvendt i sagen, og at selskabet heller ikke drog fordel af den nye procedure, må det erindres, at sagsøgeren mener, at selskabets ret til kontradiktion er blevet tilsidesat, fordi — eftersom reorganiseringen af Kommissionens tjenestegrene fandt sted under den administrative procedure, som førte til vedtagelsen af den anfægtede beslutning — den gamle og den nye procedure successivt blev anvendt på sagsøgeren, hvilket havde til virkning, at begge disse procedurer blev berøvet de garantier, som de hver især frembyder.

39 Retten finder, at den omstændighed, at visse af Kommissionens tjenestemænd deltog i den administrative procedure både som efterforskere og rapportører, ikke gør beslutningen ulovlig. Det fremgår klart af Domstolens praksis, at Kommissionen ikke kan betegnes som en »domstol« efter artikel 6 i den europæiske menneskerettighedskonvention. Under den administrative procedure for Kommissionen er Kommissionen imidlertid forpligtet til at overholde de proceduremæssige garantier, som er fastlagt i fællesskabsretten. Artikel 19, stk. 1, i Rådets forordning nr. 17 forpligter således Kommissionen til — før end den træffer nogen beslutning — at give de berørte virksomheder lejlighed til at udtale sig vedrørende de fremførte klagepunkter. Det er også af denne grund, at Kommissionen i forordning nr. 99/63/EØF af 25. juli 1963 om udtalelser i henhold til artikel 19 i Rådets forordning nr. 17 (EFT 1963-1964, s. 42) indførte en kontradiktorisk procedure. I henhold til denne procedure skal Kommissionen meddele sine klagepunkter til de berørte virksomheder, der har mulighed for at svare herpå inden for en fastsat periode. Virksomhederne kan i givet fald, og især i de sager, hvor Kommissionen agter at pålægge bøder, indrømmes en høring. Ifølge artikel 4 i forordning nr. 99/63 kan Kommissionen i sine beslutninger mod virksomheder kun tage sådanne klagepunkter i betragtning, om hvilke disse har haft lejlighed til at udtale sig. Disse bestemmelser gennemfører det grundlæggende princip i fællesskabsretten, at der skal indrømmes ret til kontradiktion i enhver — også administrativ — procedure, hvilket bl.a. indebærer, at den pågældende virksomhed under den administrative procedure gives lejlighed til at tage stilling dels til, om de fremførte faktiske forhold og andre omstændigheder faktisk foreligger og hvilken betydning, de har, dels til de dokumenter, som Kommissionen påberåber sig til støtte for, at der foreligger en overtrædelse af EØF-traktaten (dom af 7.6.1983, forenede sager 100/80-103/80, Musique Diffusion française mod Kommissionen, Sml. s. 1825, præmis 7-10).

40 Retten finder imidlertid, at de proceduremæssige garantier i henhold til fællesskabsretten ikke kræver, at Kommissionen internt skal være organiseret på en sådan måde, at det udelukkes, at samme tjenestemand optræder som efterforsker og rapportør i samme sag.

41 Det følger heraf — selv om indsigelsen vedrørende Kommissionens interne organisering ikke kan lægges til grund — at fællesskabsretten indeholder alle de kriterier, der er nødvendige for at gennemgå klager vedrørende tilsidesættelse af sagsøgerens ret til forsvar og i givet fald tage dem til følge.

42 Det må imidlertid fastslås, at sagsøgeren ikke har været i stand til at forklare, hvorledes de påberåbte tilsidesættelser af selskabets ret til forsvar og de fejl, som selskabet hævder blev begået, kan tilskrives den omhandlede reorganisering af Generaldirektoratet for Konkurrence.

43 Det bemærkes indledningsvis, at de relevante bestemmelser om høringskonsulentens mandat, der er medtaget som bilag til *Den Trettende Beretning om Konkurrencepolitikken*, lyder således:

»*Artikel 2*

Høringskonsulenten har til opgave at sikre, at høringen afvikles korrekt, og derigennem at bidrage til, at høringen og den eventuelle efterfølgende beslutning får en objektiv karakter. Han skal især sørge for, at der ved udarbejdelsen af udkastene til Kommissionens beslutninger på konkurrenceområdet tages behørigt hensyn til alle relevante faktiske omstændigheder, hvad enten disse er til fordel eller ugunst for de pågældende. Han skal ved udøvelsen af sine funktioner sørge for, at retten til at varetage sit forsvar bliver respekteret, idet han dog samtidig skal tage hensyn til kravet om, at konkurrencereglerne anvendes effektivt og i overensstemmelse med gældende forordninger og de af Domstolen fastslåede principper.

...

Artikel 5

Høringskonsulenten underretter generaldirektøren for konkurrence om høringens forløb og om de konklusioner, han drager af høringen. Han fremsætter sine bemærkninger om procedurens videre forløb. Disse bemærkninger kan vedrøre nødvendigheden af at indhente yderligere oplysninger, frafaldelse af visse klagepunkter eller meddelelse af yderligere klagepunkter.

Artikel 6

Høringskonsulenten kan, hvis han anser det for hensigtsmæssigt, under udøvelsen af de i artikel 2 ovenfor fastlagte funktioner fremsætte sine bemærkninger direkte til det medlem af Kommissionen, der har konkurrencespørgsmål som ansvarsområde, når det pågældende kommissionsmedlem får forelagt det foreløbige udkast til beslutning, som er bestemt til forelæggelse for Det Rådgivende Udvalg for Kartel- og Monopolspørgsmål.

Artikel 7

Efter omstændighederne kan det medlem af Kommissionen, der har konkurrencespørgsmål som ansvarsområde, på høringskonsulentens anmodning beslutte at vedlægge dennes endelige udtalelse som bilag til det udkast til beslutning, som forelægges Kommissionen, således at det sikres, at denne er fuldt ud orienteret om samtlige en individuel sags elementer, når den som besluttende myndighed tager stilling til denne sag.«

44 De erklæringer, som sagsøgeren tilskriver høringskonsulenten, indebar blot, at han tilskrev Kommissionen hensigter, hvorved han overskred sit mandat. Sagsøgeren kan ikke retfærdiggøre sin nægtelse af at deltage i de mundtlige høringer ved at henvise til disse hensigter, og derefter hævde, at selskabets ret til kontradiktion er blevet tilsidesat.

45 Anbringendet bør derfor forkastes.

2. *Undladelse af at fremsende dokumenter sammen med meddelelsen om klagepunkter*

46 Sagsøgeren har henvist til et antal dokumenter eller rækker af dokumenter, som Kommissionen har undladt at henlede sagsøgerens opmærksomhed på i forbindelse med meddelelsen om klagepunkter, og som Kommissionen ifølge sagsøgeren har lagt til grund for beslutningen. Sagsøgeren mener, at Kommissionen derved har berøvet sagsøgeren muligheden for at forklare indholdet af disse dokumenter og således har tilsidesat retten til kontradiktion.

47 Sagsøgeren har med hensyn til disse dokumenter anført, at et dokument af 6. september 1977, der hævdes at være fundet hos Solvay, og som indeholder et referat af et møde mellem en medarbejder ved Solvay og en medarbejder ved sagsøgeren (beslutningens 16. betragtning, næstsidste afsnit), og en række dokumenter fundet hos ATO vedrørende udveksling af oplysninger om leveringer foretaget af de franske producenter og om anvendelsen af kvoter på det franske marked [beslutningens 15. betragtning, litra h)] hverken er nævnt i meddelelsen om klagepunkter eller vedlagt denne.

48 Sagsøgeren har endvidere anført, at to andre dokumenter, som Shell har fremsendt til Kommissionen som bilag til selskabets svar på meddelelsen om klagepunkter, er blevet brugt mod selskabet i beslutningen, uden at selskabet var i stand til at forklare dokumenternes indhold, eftersom selskabet ikke vidste, at de ville blive brugt imod det. Det drejer sig om to referater af interne møder i Shell den 5. juli og den 12. september 1979 (beslutningens 29. og 31. betragtning).

49 Sagsøgeren har anført, at da Kommissionen ikke tillod sagsøgeren at fremsætte bemærkninger vedrørende disse dokumenters bevisværdi, har den udledt fejlagtige konklusioner af dem, navnlig ved at undlade at tage hensyn til beviser til fordel for selskabet, som kunne være indeholdt i disse dokumenter. Sagsøgeren har i denne henseende anført, at de dokumenter, der blev fundet hos ATO, ikke nævner Shell Chimie (Frankrig), og gør gældende, at denne omstændighed beviser, at Shell-sel-

skaberne ikke deltog i kvotearrangementer. Selskabet har derefter anført, at det dokument, der blev fundet hos Solvay, ikke indeholder nogen henvisning til prisaftaler, og at dette beviser, at der ikke blev indgået sådanne aftaler i 1977.

50 Sagsøgeren har også gjort gældende, at Kommissionen i beslutningen har brugt to dokumenter til støtte for andre klagepunkter end dem, som de forudsattes at støtte i meddelelsen om klagepunkter. Det drejer sig dels om et internt notat fra Shell af 20. oktober 1982 indeholdende et referat af et internt møde i Shell den 7. september 1982, der blev anvendt i den særlige meddelelse om klagepunkter, der blev tilstillet sagsøgeren, hvortil de udgør bilag 30, for at godtgøre eksistensen af en prisaftale i slutningen af 1982, mens beslutningen henviser til dette dokument i 68. betragtning, andet afsnit, idet det gøres gældende, at sagsøgeren var en af »lederne« i kartellet, og at selskabet havde indgået en pris- og/eller kvoteaftale med de tre andre såkaldte »ledere« i slutningen af 1982. Dels drejer det sig om et internt Shell-dokument med overskriften »PP W. Europe Pricing« (den særlige meddelelse om klagepunkter, Shell, bilag 49), som Kommissionen henviste til i den særlige meddelelse om klagepunkter, der blev tilstillet sagsøgeren, med henblik på at godtgøre selskabets deltagelse i en kvoteaftale for 1983, mens Kommissionen i beslutningens 49. betragtning anvender dokumentet for at bevise Shell's deltagelse i en prisaftale i juli 1983. Sagsøgeren har gjort gældende, at da det er umuligt for en virksomhed, som Kommissionen har beskyldt for at have tilsidesat EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, at gennemgå ethvert dokument, der er bilagt meddelelsen om klagepunkter, og fremføre enhver eventuel konklusion, som ifølge sagsøgeren ikke kan udledes af dette dokument, kan Kommissionen ikke i beslutningen bruge dokumenter, som er anført i meddelelsen om klagepunkter, til støtte for andre klagepunkter end dem, som de blev påberåbt til støtte for i denne meddelelse.

51 Kommissionen har anført, at den gav sagsøgeren tilstrækkelig lejlighed til at tage stilling til alle de dokumenter, som vedrørte selskabet, og som kunne bruges mod det. De dokumenter, der blev fundet hos ATO, bekræfter således kun dokumenter fundet hos ICI og blev meddelt Shell eller vedrørte ikke Shell og skulle derfor ikke meddeles selskabet.

52 Kommissionen havde anført, at dokumentet fra Solvay, som er nævnt i beslutningens 16. betragtning, femte afsnit, blev forelagt sagsøgeren under proceduren med aktindsigt, og at selskabet ved denne lejlighed tog en kopi heraf. Kommissionen har tilføjet, at dette dokument hovedsagelig er blevet benyttet i beslutningen til at bevise den dato, hvor Solvay begyndte at deltage i diskussionerne om priserne, og at det desuden bekræfter, at der fandt diskussioner sted herom på dette tidspunkt.

53 Hvad angår de to interne dokumenter fra Shell af 5. juli og 12. september 1979, har Kommissionen anført, at det første dokument kun bekræfter en detalje vedrørende tidsplanen for prisinitiativer i 1979, og da det er fremlagt af sagsøgeren selv, burde selskabet have været opmærksom på betydningen af dette dokument og derfor kommenteret det spontant; det samme gælder for det andet af disse dokumenter.

54 Kommissionen har endelig anført, at det med hensyn til anvendelsen af dokumentet med overskriften »PP W Europe Pricing« — til støtte for andre klagepunkter end dem, til støtte for hvilke det var nævnt i meddelelsen om klagepunkter — er korrekt, at dette dokument i den meddelelse om klagepunkter, der blev tilsendt sagsøgeren, kun særligt fremhævedes i relation til fastsættelsen af kvoter for 1983, mens det i beslutningen anvendes til at bevise sagsøgerens deltagelse i prisinitiativet i juli 1983. Kommissionen mener imidlertid, at sagsøgeren, da disse to momenter er så snævert forbundet, skulle have været opmærksom på, at denne henvisning i dokumentet til et »juli-mål« ville kunne bruges mod selskabet.

55 Det bemærkes, at det fremgår af Domstolens praksis, at det afgørende ikke er dokumenterne i sig selv, men de konklusioner, som Kommissionen drager på grundlag af disse. Såfremt dokumenterne ikke er nævnt i meddelelsen om klagepunkter, kan den pågældende virksomhed med rette antage, at de ikke har betydning for sagen. Underretter Kommissionen ikke en virksomhed om, at visse dokumenter vil blive anvendt i beslutningen, afskærer Kommissionen den fra i tide at udtale sig om dokumenternes bevisværdi. Dokumenterne vil af denne grund ikke kunne anvendes som bevis over for virksomheden (dom af 25.10.1983, sag 107/82, AEG-Telefunken mod Kommissionen, Sml. s. 3151, præmis 27, og senest dom af 3.7.1991, sag C-62/86, AKZO Chemie mod Kommissionen, Sml. I, s. 3359, præmis 21).

56 I dette tilfælde kan alene de dokumenter, der er nævnt i den generelle eller den specielle del af meddelelsen om klagepunkter eller i skrivelsen af 25. marts 1985, samt de dokumenter, der er vedlagt disse, men ikke udtrykkeligt nævnt heri, anses for bevismidler mod sagsøgeren under nærværende sag. For så vidt angår de dokumenter, der er vedlagt meddelelserne om klagepunkter, men som ikke er nævnt heri, kan de kun gøres gældende over for sagsøgeren i beslutningen, hvis selskabet med rimelighed har kunnet udlede af meddelelserne, hvilke konklusioner Kommissionen ville drage heraf.

57 Retten finder derfor, at det dokument, der blev fundet hos Solvay, og som er dateret den 6. september 1977 og nævnt i beslutningens 16. betragtning, næstsidste afsnit, og de dokumenter, der blev fundet hos ATO [nævnt i beslutningens 15. betragtning, litra h)], ikke kan anvendes som bevis mod sagsøgeren. Dette afskærer imidlertid ikke sagsøgeren fra at anvende dem som beviser til fordel for selskabet.

58 Spørgsmålet om, hvorvidt de sidstnævnte dokumenter er nødvendige for at underbygge de bevismæssige konstateringer, Kommissionen i beslutningen har foretaget i forhold til sagsøgeren, henhører under Rettens undersøgelse af, om disse konstateringer kan lægges til grund.

59 På den anden side må de to referater af interne møder i Shell, som Shell havde bilagt sit svar på meddelelsen om klagepunkter, og som er nævnt i beslutningens 29. og 31. betragtning, anses for bevismidler, der kan anvendes mod sagsøgeren i denne sag. Sagsøgeren kunne ikke være uvidende om, at selskabet ved at fremlægge disse dokumenter under den administrative procedure ville pådrage sig risiko for, at Kommissionen ville bruge dem som bevis mod selskabet. Det fremgår af Domstolens praksis (dom af 29.10.1980, forenede sager 209/78-215/78 og 218/78, Van Landewyck mod Kommissionen, Sml. s. 3125, præmis 68), at beslutningen ikke nødvendigvis skal være en kopi af fremstillingen af klagepunkter. Kommissionen skal nemlig tage hensyn til resultatet af den administrative procedure, hvis det drejer sig om at frafalde klagepunkter, der viser sig ikke at være tilstrækkeligt begrundet, eller hvis det drejer sig om, såvel faktisk som retligt, at tilrettelægge og supplere argumentationen til støtte for de klagepunkter, som den

opretholder. Sidstnævnte mulighed er ikke i strid med den i artikel 4 i forordning nr. 99/63 hjemlede ret til kontradiktion.

60 Kommissionen kunne derfor med føje til støtte for de klagepunkter, som allerede var blevet meddelt sagsøgeren, anvende dokumenter, som sagsøgeren havde fremlagt under den administrative procedure.

61 For så vidt angår den i beslutningen foretagne anvendelse af bilag 30 til den særlige meddelelse om klagepunkter, som blev tilstillet sagsøgeren, til støtte for andre klagepunkter end dem, som de var forudsat at skulle underbygge i denne meddelelse om klagepunkter, skal det bemærkes, at det første af disse dokumenter udgør bilag 100 til den generelle meddelelse om klagepunkter, og at dette bilag anvendes heri (punkt 124) til støtte for klagepunkter med hensyn til den særlige rolle, som de »fire store« spillede, hvilket også er tilfældet i 68. betragtning, andet afsnit, i beslutningen.

62 Bilag 49 til den særlige meddelelse om klagepunkter, som er nævnt i beslutningens 49. betragtning til støtte for klagepunktet med hensyn til indgåelsen af en prisaftale i juli 1983 — mens det i den særlige meddelelse om klagepunkter blev anvendt til at godtgøre Shell's deltagelse i en kvoteaftale — kan i beslutningen kun bruges mod sagsøgeren, såfremt denne med rimelighed af meddelelsen om klagepunkter og dokumenternes indhold har kunnet udlede de konklusioner, som Kommissionen havde til hensigt at udlede heraf. I denne sag henviser den særlige meddelelse om klagepunkter, som blev tilstillet sagsøgeren, til Shell's deltagelse i prisinitiativet i juni og juli 1983 [s. 8, litra h)], og den generelle meddelelse om klagepunkter henviser i punkt 74 hertil. De første to sætninger i dokumentet gjorde det muligt for sagsøgeren med rimelighed at udlede de konklusioner, som Kommissionen agtede at udlede heraf til støtte for de klagepunkter, som den havde fremsat. Det anførtes i dokumentet:

»Despite 100% loading of W. European PP effective industrial production capacity, prices have generally fallen from 1.85/1.95 DM / kg ('marker' grade — tape, raffia) in December 1982 to approx. 1.70 DM (gross) in May, June 1983.

This paper provides data on PP supply, demand and pricing to show the cost to the Group of failing to use the present opportunity for a general increase of prices.«

(»Trods en 100% udnyttelse af den effektive industrielle produktionskapacitet i Vesteuropa er priserne generelt faldet fra 1,85/1,95 DM / kg ('marker' grade — tape, raffia) i december 1982 til ca. 1,70 DM (brutto) i maj — juni 1983.

Dette dokument indeholder oplysninger om forsyning, efterspørgsel og prisdannelse for polypropylen for at vise koncernen omkostningerne ved at undlade at benytte nærværende lejlighed til en generel prisforhøjelse«).

63 Det følger heraf, at Kommissionen kunne bruge dette dokument til støtte for klagepunktet vedrørende indgåelsen af en prisaftale i juli 1983.

3. *Nye klagepunkter*

64 Sagsøgeren har i sin argumentation vedrørende beviset for de pågældende omstændigheder anført, at Kommissionen i beslutningen har fremført en række klagepunkter, som ikke var fremført i den meddelelse om klagepunkter, som blev tilstillet selskabet. Det forholder sig således med hensyn til Shell's påståede deltagelse i et prisinitiativ i juli 1979 (beslutningens 30. betragtning) og selskabets deltagelse i møder i 1981, hvilken deltagelse Kommissionen har henvist til for at underbygge klagepunktet vedrørende den rolle, som blev spillet af de fire store producenter, herunder sagsøgeren (beslutningens 19., 57., 67., 68., 78. og 109. betragtning).

65 Kommissionen har derimod gjort gældende, at alle de klagepunkter, der blev lagt til grund i beslutningen, var blevet fremført i den generelle meddelelse om klagepunkter, i den særlige meddelelse om klagepunkter, der blev tilstillet sagsøgeren, eller i skrivelsen af 29. marts 1985.

66 Retten finder, at det klagepunkt, der er udtrykt i beslutningens 30. betragtning, var nævnt i bilag A til skrivelsen af 29. marts 1985, som Kommissionen tilstillede sagsøgeren for at afklare og supplere de tidligere meddelelser om klagepunkter.

67 For så vidt angår henvisningen i beslutningens 19., 57., 67., 68., 78. og 109. betragtning til Shell's deltagelse i møder med ICI og Monte i 1981, hvilken henvisning Kommissionen foretager for at godtgøre den særlige rolle, som sagsøgeren spillede i kartellets ledelse, bemærkes, at der intet nyt er heri, eftersom denne deltagelse allerede var angivet under overskriften »De fire stores særlige rolle« i punkt 118 i den generelle meddelelse om klagepunkter, som finder individuelt anvendelse på sagsøgeren, og i punkt 2, litra a), i den særlige meddelelse om klagepunkter, som blev tilstillet sagsøgeren.

68 Anbringendet bør derfor forkastes.

Bevis for overtrædelsen

69 Ifølge beslutningen (80. betragtning, første afsnit) har de polypropylenproducenter, der leverer til EF, fra 1977 deltaget i et kompleks af planer, ordninger og foranstaltninger, der blev vedtaget inden for rammerne af et system med regelmæssige møder og løbende kontakter. Det tilføjes i beslutningen (80. betragtning, andet afsnit), at producenternes overordnede plan var at mødes og nå til enighed i konkrete anliggender. Det anføres endvidere i beslutningen, at en sådan adfærd — som en form for samordnet praksis — kan være omfattet af artikel 85, stk. 1, selv om parterne ikke forinden er nået til enighed om en fælles plan, der fastlægger deres nærmere adfærd på markedet, men vedtager eller tilslutter sig samordnede foranstaltninger, der fremmer koordineringen af deres kommercielle adfærd. I visse henseender kunne det vedvarende samarbejde og den vedvarende samordning mellem producenterne om gennemførelsen af den overordnede plan derfor have karakter af samordnet praksis (87. betragtning, tredje afsnit).

70 Det må derfor først undersøges, om Kommissionen i tilstrækkeligt omfang har godtgjort sine bevismæssige konstateringer med hensyn til (A) 1977-aftalen om mindstepriser, (B) sagsøgerens kontakter med deltagere i »chef«- og »ekspert«-møder, (C) prisinitiativerne, de foranstaltninger der skulle lette iværksættelsen af prisinitiativerne og fastsættelsen af mængdemål og kvoter for (C.1) 1979 og 1980, (C.2) 1981, (C.3) 1982, og (C.4) 1983, under hensyn til (a) den anfægtede beslutning, (b) parternes argumenter, inden de (c) vurderes; det vil derefter være nødvendigt (D) at vurdere, hvorvidt sagsøgerens generelle argumenter vedrørende disse bevismæssige konstateringer er begrundet, og endelig vil det være nødvendigt at kontrollere anvendelsen af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, på disse omstændigheder.

1. *Bevismæssige konstateringer*

A — Aftalen om mindstepriser

a) Den anfægtede retsakt

71 Det anføres i beslutningen (16. betragtning, første, andet og tredje afsnit; jf. også 67. betragtning, første afsnit), at de etablerede producenter i løbet af 1977, efter at syv nye producenter var dukket op på det vesteuropæiske polypropylenmarked, indledte indbyrdes drøftelser med det formål at forhindre et større prisfald og deraf følgende tab. Som et led i disse drøftelser indgik de største producenter, Monte, Hoechst, ICI og Shell, en aftale om mindstepriser, der skulle træde i kraft den 1. august 1977. Den oprindelige aftale indebar ikke nogen form for mængdekontrol, men hvis den viste sig at fungere efter hensigten, var det meningen, at der skulle indføres mængdebegrænsninger i 1978. Denne aftale skulle i første omgang gælde i fire måneder, og enkelthederne i denne aftale blev meddelt de andre producenter, herunder Hercules, hvis salgsdirektør noterede, at mindstepriserne for de vigtigste kvaliteter i de enkelte medlemsstater var baseret på en markedspris for rafia på 1,25 DM / kg.

72 Det anføres videre i beslutningen (16. betragtning, femte afsnit), at ICI og Shell indrømmede, at man havde kontakter med andre producenter for at drøfte, hvorledes prisfaldet kunne undgås. Ifølge ICI var det muligt, at der blev foreslået et mindsteniveau, som priserne ikke måtte falde ned under. Det bekræftes af ICI og

Shell, at drøftelserne ikke blot foregik mellem de »fire store«. Et dokument af 6. september 1977, der blev fundet hos Solvay, viser, at der den 30. august 1977 blev afholdt et møde mellem Solvay og Shell. Det anføres i beslutningen, at selv om Hercules var meget velinformeret om udfaldet af prisdrøftelserne, var det imidlertid ikke muligt med sikkerhed at fastslå, hvilke andre producenter der deltog i disse drøftelser. Det tilføjes i beslutningen (78. betragtning, tredje afsnit), at det prisinitiativ, som Monte, Hoechst, ICI og Shell planlagde pr. 1. december 1977, udtrykkeligt blev bakket op af mindst fem andre producenter. Det var ikke muligt nøjagtigt at fastslå, hvorledes mindsteprisaftalen fungerede. I november 1977, da rafiaprisen var faldet til omkring 1,00 DM / kg, bebudede Monte imidlertid en forhøjelse til 1,30 DM / kg fra den 1. december, og den 25. november rapporterede fagpressen i branchen, at de andre tre store fulgte trop med tilsvarende forhøjelser, der skulle træde i kraft samme dato eller senere i december.

73 Ifølge beslutningen (17. betragtning, første afsnit) var det omtrent på dette tidspunkt, at polypropylenproducenterne begyndte at holde regelmæssige møder. Det anføres dog, at ICI har indrømmet, at der før dette tidspunkt var kontakter mellem producenterne, sandsynligvis telefonisk og på ad hoc-basis. Shell har udtalt, at det er muligt, at ledende repræsentanter for Shell »havde drøftelser med Montedison om priser i eller omkring november 1977, og at Montepolimeri foreslog muligheden for prisforhøjelser og ønskede at kende Shell's reaktioner på en prisforhøjelse«. Det udledes heraf, at Shell var en af de producenter, som i tiden efter aftalen om mindstepriser foranstaltede et initiativ fra den 1. december 1977 (78. betragtning, tredje afsnit). Det anføres i beslutningen (17. betragtning, tredje afsnit), at der ikke er noget direkte bevis for, at der før december 1977 har fundet møder sted mellem selskaberne med det formål at fastsætte priser, men producenterne havde allerede på et møde med en brancheforening for aftagere, European Association for Textile Polyolefins (herefter benævnt »EATP«), i maj og november 1977 underrettet aftagerne om, at man fandt det nødvendigt i fællesskab at hæve priserne. Hercules havde i maj 1977 understreget, at de »traditionelt førende virksomheder« i industrien burde tage initiativet hertil, mens Hoechst havde givet udtryk for, at der var behov for en prisforhøjelse på 30-40%.

74 Det anføres i beslutningen (17. betragtning, fjerde afsnit, 78. betragtning, tredje afsnit, og 104. betragtning, andet afsnit), at et antal producenter, som dog ikke omfattede sagsøgeren, tilkendegav, at de støttede Monte, som i en artikel i fagpressen (*European Chemical News*, herefter benævnt »ECN«) den 18. november

1977 havde bebudet en forhøjelse af rafiaprisen til 1,30 DM / kg fra den 1. december. Deres indlæg på EATP-mødet den 22. november 1977 viser ifølge mødereferatet, at den pris på 1,30 DM / kg, som Monte havde fastsat, var blevet accepteret af de øvrige producenter som generel »målpris« for hele branchen.

b) Parternes argumenter

75 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen for at bevise eksistensen af den hævdede aftale om mindstepriser støtter sig på et håndskrevet notat udarbejdet af Hercules' salgsdirektør i første halvår 1977 (bilag 2 til den generelle meddelelse). Dette notat, som sagsøgeren under retsmødet har beskrevet som »a scrappy handwritten note«, kan ikke bruges som bevis på grund af omstændighederne i forbindelse med dets udarbejdelse, dets tvetydighed og de vanskeligheder, som er forbundet med dets fortolkning. Hercules har i sit svar på Kommissionens begæring om oplysninger (bilag 1 til den generelle meddelelse, Hercules) ladet forstå, at ophavsmanden til notatet ikke længere erindrede de omstændigheder, hvorunder han udarbejdede dokumentet, men mente, at det drejede sig om et notat udarbejdet i forbindelse med en telefonsamtale med en anden producent, »muligvis ICI«. Desuden gengives de oplysninger, som er indeholdt i notatet, kun på anden hånd, uden at det er muligt at identificere de mellemmænd, som kunne have taget fuldstændig fejl eller have gentaget, hvad der kun var rygter på markedet, eller have opfundet en historie om eksistensen af denne aftale mellem de »fire store« for at overtale Hercules, som var en ny producent på markedet, der ønskede at sikre sig en markedsandel, til ikke at anvende priser, der var lavere end de markedet anvendte.

76 Sagsøgeren har under alle omstændigheder anført, at referaterne af de interne møder i Shell viser, at selskaberne i Shell-koncernen på det tidspunkt førte en handelspolitik med »key accounts« (»nøglekunder«), der var fuldstændig uforenelig med indgåelsen eller opfyldelsen af en prisaftale. Det er endvidere ikke bevist, at producenterne forsøgte at iværksætte den påståede mindstepris.

77 Sagsøgeren har anført, at det dokument, der blev fundet hos Solvay, og som angiver, at Solvay og Shell SA, dets belgiske erhvervsaktive selskab, holdt et møde den 30. august 1977 for at diskutere polypropylenprisen, ikke kan bruges mod selskabet i forbindelse med denne procedure, og at det desuden på ingen måde beviser eksistensen af ulovlige prisaftaler. Dets indhold beviser endog det modsatte, eftersom det ikke indeholder nogen henvisning til sådanne aftaler. Sagsøgeren har endvidere gjort gældende, at Kommissionen ved selektiv og partisk citering af Shell's svar på begæringen om oplysninger forsøger at udlede, at Shell har deltaget i den påståede aftale om mindstepriser.

78 Sagsøgeren har endvidere understreget, at beslutningen i modsætning til meddelelsen om klagepunkter ikke er støttet på Shell's erklæringer under EATP-møderne, men alene på drøftelser vedrørende priser, som skulle have fundet sted mellem Shell og Monte, og på en erklæring fra Shell i ECN (bilag 3 til den generelle meddelelse), hvori Shell udtrykte støtte mht. en prisforhøjelse som følge af den bebudede prisforhøjelse i november 1977. Disse to momenter er ifølge sagsøgeren klart utilstrækkelige til at konstatere, at Shell's selskaber har tilsidesat artikel 85, stk. 1, i november 1977.

79 Sagsøgeren har endelig i replikken anført, at Kommissionen ikke for Retten kan gøre gældende, at aftalen af november 1977 kun udgjorde den forsinkede iværksættelse af den påståede aftale om mindstepriser, som blev indgået i midten af 1977. Noget sådant er aldrig blevet anført, hverken under den administrative procedure eller i beslutningen, og er uden noget som helst grundlag, eftersom den påståede aftale fra midten af 1977, der fastsatte prisen til 1,25 DM / kg, var en foranstaltning til at standse tab, og skulle iværksættes den 1. august, hvorimod aftalen af november tilsigtede at forhøje prisen til 1,30 DM / kg pr. 1. december. Sagsøgeren har herved understreget, at Kommissionen ikke har ført bevis for, at der forelå en forbindelse mellem de to påståede aftaler.

80 Kommissionen har forklaret, at det notat, der blev udarbejdet af Hercules' salgsdirektør (bilag 2 til den generelle meddelelse), ikke er det eneste dokument, som Kommissionen påberåber sig for at godtgøre eksistensen af aftalen om mindstepriser, samt at notatet skal ses i forbindelse med Shell's kontakter med andre pro-

ducenter med hensyn til prisfastsættelse, hvilke kontakter Shell har anerkendt eksistensen af i sit svar på meddelelsen om klagepunkter (punkt 3.10 — 3.15). Kommissionen er derfor af den opfattelse, at dette notat indeholdt et pålideligt, præcist og detaljeret bevis for eksistensen af en aftale om mindstepriser, også selv om det ikke var ICI, men en anden producent, som havde underrettet Hercules herom. Med hensyn til det dokument, der blev fundet hos Solvay, har Kommissionen anført, at det hovedsagelig anvendes i beslutningen til at fastslå den dato, hvor Solvay begyndte at deltage i drøftelserne vedrørende priserne, og at det bekræfter, at der fandt drøftelser sted herom, hvilket sagsøgeren i øvrigt har erkendt.

81 Kommissionen har anført, at de dokumenter, som skal bevise Shell's konkurrencemæssige adfærd, ikke er relevante, eftersom Kommissionen finder, at den er berettiget til at anvende materiale, som henviser til et kartel, også selv om det ikke er vedlagt sagsøgerens benægtelser, og materiale, som skal godtgøre eksistensen af en væsentlig konkurrence.

82 Kommissionen har endvidere anført, at for så vidt angår aftalen af november 1977 indeholder beslutningen — efter at have fastslået, at Shell havde deltaget i aftalen om mindstepriser — ikke en konstatering af, at der forelå et særskilt prisinitiativ af november 1977, men fastslår blot, at aftalen om mindstepriser blev iværksat i flere trin. Som bevis herfor henviser Kommissionen til, at beslutningen (16. og 17. betragtning) omhandler den oprindelige aftale om mindstepriser og initiativet af november 1977 under én overskrift, »Den oprindelige 'mindsteprisaftale'«, og at den derfor ikke behandlede dem særskilt.

83 Kommissionen har endelig forklaret forskellen med hensyn til mål (1,25 DM / kg for sommeren og 1,30 DM / kg for november) med den omstændighed, at Monte, efter at have konstateret et prisfald til 1,00 DM / kg, i mellemtiden udviste betydelige bestræbelser for at nå det ønskede niveau. Dette er grunden til, at selskabet fastsatte et mål, der lå noget højere end den pris, som det faktisk håbede at nå.

c) Rettens vurdering

84 Det bemærkes, at sagsøgeren i sit svar på begæringen om klagepunkter har anført følgende:

»SICC / SCITCO has made enquiry of executives concerned with polypropylene in 1977. There is no record or recollection of such agreement (the alleged 'floor price' agreement in June 1977). On the basis of these enquiries, it appears likely that views were exchanged in 1977 with other producers, including Montepolimeri (then Montedison), Hoechst and ICI as to how the sharp fall in prices might be checked. SICC may have urged operating companies not to sell below a price level corresponding with variable cost. Shell operating companies however, were not prepared to lose market share to give effect to any such recommendation, for at that time they were following a policy of 'Key Accounts' ... SICC does not accept that any discussions between producers in mid-1977 were limited to the 'Big Four' ... (g. g. ann. 2) itself makes clear that other companies were involved. Any such discussions were not in any way connected with subsequent multilateral meetings in the period 1978-1982, which SICC / SCITCO did not attend. With the flood of new capacity in 1977, market conditions were chaotic and producers were incurring serious financial losses. SICC does not know what level of prices may have been considered in any discussions in mid-1977, but the price of 1.25 DM / kg referred to in the Hercules note cited... would have barely covered variable production costs. In any event, as the Commission fairly acknowledges (paragraph 34 of the Statement of Objections), any attempt by producers to implement any such 'stop-loss' floor price agreement wholly failed in the face of the continuation of unbridled price competition... (Concerning) the alleged price initiative of November 1977, again, the same difficulties in reconstructing events many years ago arise as in the case of the alleged floor price agreement. However, SICC's researches indicate that executives from the service company may have had discussions concerning price with Montepolimeri in or about November 1977 and Montepolimeri may have suggested the possibility of increasing prices and may have sought SICC's views on its reactions to any increase. Shell companies continued to lose heavily on their polypropylene businesses; SICC's policy was to recommend the operating companies to support any moves towards increasing prices that would enable losses to be reduced but it recognised that other producers, particularly new entrants, would be likely to hold prices at uneconomic levels to win market share. In that event, Shell operating companies were obliged to meet competitors' offers

to retain their market share and to ensure a minimum acceptable loading of the Shell polypropylene plants in Western Europe. For that reason and because of the Shell Group structure SICC could not give Montepolimeri or any producer a commitment that operating companies would sell at increased prices.«

(»SICC / SCITCO har foretaget en undersøgelse hos ledere inden for polypropylensektoren i 1977. Ingen erindrer en sådan aftale (den påståede mindsteprisaftale af juni 1977), og der foreligger ikke skriftlige optegnelser herom. På grundlag af denne undersøgelse forekommer det sandsynligt, at der blev udvekslet synspunkter i 1977 med andre producenter, herunder Montepolimeri (tidligere Montedison), Hoechst og ICI for at kontrollere det stærke prisfald. Det er muligt, at SICC havde opfordret de erhvervsaktive selskaber til ikke at sælge til en pris under et prisniveau svarende de variable omkostninger. Shell's erhvervsaktive selskaber var imidlertid ikke indstillet på at miste markedsandele ved at efterkomme en sådan henstilling, fordi de på det pågældende tidspunkt fulgte en politik med 'nøglekunder' ... SICC bestrider, at drøftelserne mellem producenterne i midten af 1977 var begrænset til de 'fire store'; ... (bilag 2 til den generelle meddelelse) gør det klart, at andre selskaber deltog. Ingen af disse drøftelser var på nogen måde forbundet med de efterfølgende flersidede møder, som fandt sted i perioden 1978-1982, og som SICC / SCITCO ikke deltog i. Med bølgen af ny kapacitet i 1977 var markedsvilkårene kaotiske, og producenterne led alvorlige økonomiske tab. SICC ved ikke, hvilket prisniveau der kan have været drøftet i midten af 1977, men den pris på 1,25 DM / kg, som er nævnt i ovennævnte notat fra Hercules... kunne næppe have dækket de variable produktionsomkostninger. Under alle omstændigheder ville ethvert forsøg fra producenterne — hvilket Kommissionen erkender — på at iværksætte en hvilken som helst aftale af denne type om mindstepriser med henblik på at bringe tabene til ophør, være totalt mislykket på grund af den fortsatte uformindskede priskonkurrence... (Vedrørende) det påberåbte prisinitiativ fra november 1977 skal der atter henvises til de samme vanskeligheder med at rekonstruere begivenhederne efter talrige års forløb, ligesom det var tilfældet med den påberåbte aftale om mindstepriser. SICC's efterforskning viser imidlertid, at ledere fra servicesselskabet kan have deltaget i drøftelserne vedrørende priserne med Montepolimeri i eller omkring november 1977, og Montepolimeri kan have foreslået muligheden af at forhøje priserne og kan have udspurgt SICC om dets reaktioner på en sådan forhøjelse. Shell-selskaberne led fortsat væsentlige tab inden for polypropylensektoren; SICC's politik var at anbefale de erhvervsaktive selskaber at støtte ethvert skrift hen imod prisforhøjelser, som ville gøre det muligt at nedbringe tabene, men det erkendte, at andre producenter, navnlig nytilkomne, sandsynligvis ville opretholde priserne på urentable niveauer for at vinde markedsandele. Under disse omstændigheder var Shell's erhvervsaktive selskaber tvunget til at indrette sig efter konkurrenternes udbud for at bevare deres markedsandele og sikre en minimalt acceptabel udnyttelse af produktionskapaciteten i Shell's polypropylenfabrik-

ker i Vesteuropa. Af denne grund og på grund af Shell-koncernens struktur kunne SICC ikke give Montepolimeri eller nogen anden producent forsikring om, at de erhvervsaktive selskaber ville sælge til forhøjede priser.«)

85 I lyset af disse omstændigheder skal der foretages en gennemgang af det notat, som var udfærdiget af Hercules' salgsdirektør (bilag 2 til den generelle meddelelse), og som Kommissionen mener er udtryk for en viljesoverensstemmelse mellem de »fire store«. Det anføres i dette notat:

»Major producers have made agreement (Mont., Hoechst, Shell, ICI) 1. No tonnage control; 2. System floor prices — DOM less for importers; 3. Floor prices from July 1. definitely Aug. 1st when present contracts expire; 4. Importers restrict to 20% for 1 000 tonnes; 5. Floor prices for 4 month period only — alternative is for existing; 6. Com(panies) to meet Oct. to review progress; 7. Subject (of the) scheme working — Tonnage restrictions would operate next year.«

(»De største producenter (Mont., Hoechst, Shell, ICI) er enige om følgende punkter: 1. ingen kontrol med tonnage; 2. system med mindstepriser for DOM (indenlandske producenter) bortset fra importører; 3. mindstepriser fra 1. juli eller senest 1. august, når de løbende kontrakter udløber; 4. importørerne begrænser til 20% for 1 000 tons; 5. mindstepriser for en periode af kun fire måneder — der foreligger ikke noget alternativ; 6. selskaberne mødes atter i oktober for at vurdere fremskridt; 7. genstand for den gældende ordning — tonnagerestriktioner skulle gælde næste år.«)

(Efterfulgt af en prisliste for tre polypropylenkvaliteter udtrykt i fire nationale valutaer, bl.a. 1,25 DM / kg for rafia).

86 Retten finder, at de beviser, som sagsøgeren har fremført for at afkræfte bevisværdien af det notat, som blev udfærdiget af Hercules' salgsdirektør, ikke kan mod-

sige de konklusioner, som Kommissionen har udledt heraf. Notatet er utvetydigt, og den omstændighed, at det er dårligt skrevet, ikke signeret og udateret, er normalt, eftersom det drejer sig om et notat affattet under en samtale, sandsynligvis telefonisk; notatets konkurrencebegrænsende formål var grunden til, at ophavsmanden efterlod så få spor som muligt. Ophavsmandens upræcise erindringer om de omstændigheder, hvorunder notatet blev affattet, afkræfter ikke dets bevisværdi, eftersom notatets indhold angiver, at den oplysning, som det indeholder, hidrørte fra en af de »fire store«, og det er ikke nødvendigt at identificere, hvilken af de »fire store« det drejer sig om. Den omstændighed, at oplysningerne videregives på anden hånd, er uden betydning, eftersom Kommissionen udtrykkeligt anvender notatet som skriftligt, samtidigt bevis for omstændighederne og som bevis for, at andre producenter end notatets ophavsmand havde indgået en aftale. Endelig gør den præcise og detaljerede natur af den oplysning, som det giver, det fuldstændigt usandsynligt, at det blot skulle genspejle rygter på markedet, der var totalt forkerte eller opfundne.

87 Retten finder endvidere, eftersom sagsøgeren har erkendt, at producenterne drøftede priser på det tidspunkt, at Kommissionen med føje kunne konstatere, at der forelå viljesoverensstemmelse med hensyn til fastsættelse af mindstepriser blandt flere producenter, herunder sagsøgeren, uden at det er nødvendigt at fastslå, om andre producenter end de »fire store« tilsluttede sig disse priser.

88 Den omstændighed, at de aftalte mindstepriser ikke kunne nås, modsiger ikke sagsøgerens tiltrædelse af disse priser, idet Retten finder, selv om denne omstændighed anses for godtgjort, at den højst ville vise, at mindstepriserne ikke blev iværksat. Det fastslås imidlertid i beslutningen (16. betragtning, sidste afsnit) — som ikke hævder, at mindstepriserne blev nået — at rafiaprisen var faldet til ca. 1,00 DM / kg i november 1977.

89 Med hensyn til spørgsmålet, om det i beslutningen hævdes, at der var en forbindelse mellem aftalen om mindstepriser og prisinitiativet i december 1977, skal det bemærkes, at det fremgår af beslutningens 16. og 17. betragtning, sammenholdt med 78. betragtning, at aftalen om mindstepriser og prisinitiativet i slutningen af

1977 udgør et hele. Denne opfattelse baseres på den omstændighed, at Shell har indrømmet, at det er muligt, at ledende medarbejdere hos Shell »havde drøftelser med Montedison om priser i eller omkring november 1977, og at Montepolimeri kan have foreslået muligheden af prisforhøjelser og kan have fremkaldt Shell's reaktioner på en eventuel prisforhøjelse«, hvoraf det udledes (78. betragtning, tredje afsnit), at Shell var en af de producenter, der som følge af mindsteprisaftalen indledte et initiativ pr. 1. december 1977.

90 Retten finder, at Kommissionen med føje har udledt af Shell's besvarelse af meddelelsen om klagepunkter, sammenholdt med selskabets deltagelse i mindsteprisaftalen, at Shell i forlængelse af aftalen havde truffet et initiativ med Monte, ICI og Hoechst. Det kan således fastslås på grundlag af Shell's svar, at Shell — mellem indgåelsen af aftalen om mindstepriser og Monte's erklæring i ECN om selskabets hensigt om at forhøje priserne fra den 1. december 1977 — havde kontakter med Monte med hensyn til prisforhøjelser. Svaret indeholder nemlig følgende udtalelse:

»However, SICC's researches indicate that executives from the service company may have had discussions concerning price with Montepolimeri in or about November 1977 and Montepolimeri may have suggested the possibility of increasing prices and may have sought SICC's views on its reactions to any increase.«

(»SICC's efterforskning viser imidlertid, at ledere fra serviceselskabet kan have deltaget i drøftelserne vedrørende priserne med Montepolimeri i eller omkring november 1977, og at Montepolimeri kan foreslået muligheden af at forhøje priserne og kan have udspurgt SICC om dets reaktioner på en sådan forhøjelse.«)

91 Henset til disse momenter har sagsøgeren ikke godtgjort, at selskabet i forbindelse med disse kontakter oplyste sine konkurrenter om, at det nægtede at deltage i ethvert samarbejde af denne type.

92 Det følger af det foregående, at Kommissionen har godtgjort, at sagsøgeren var en af de polypropylenproducenter, som tilvejebragte en viljesoverensstemmelse vedrørende mindstepriser i midten af 1977 og i forlængelse heraf en målpris på 1,30 DM / kg pr. 1. december 1977.

B — Sagsøgerens kontakter med deltagere i »chef«- og »ekspert«-møderne

a) Den anfægtede beslutning

93 Kommissionen erkender i beslutningen (18. betragtning, 19. betragtning, tredje afsnit, og 78. betragtning, de første tre afsnit), at Shell ikke deltog i plenarmøderne mellem polypropylenproducenterne, hvori deltog dels de øverste ledere, der havde ansvaret for den samlede ledelse af nogle af producenternes polypropylenaktiviteter (»chefer«), dels ledere på et lavere niveau mellem repræsentanter med mere detaljeret kendskab til markedsføring (»eksperter«); disse møder havde navnlig til formål at fastsætte målpriser og salgsmål og kontrollere producenternes overholdelse heraf. Det anføres imidlertid i beslutningen, at Shell deltog i den oprindelige aftale om mindstepriser og drøftelserne herom, samt at selskabet deltog i ad hocmøder med andre store producenter. Shell har anerkendt, at selskabet undertiden forud for »chef«- og »ekspert«-møderne blev anmodet om at fremsætte sin opfattelse vedrørende en eventuel prisforhøjelse, og at det efter sådanne møder modtog oplysninger fra Monte eller ICI om, at særlige mål var blevet foreslået, og videregav oplysningen til sine erhvervsaktive selskaber. Shell's interne dokumenter bekræfter, at selskabet havde kendskab til prisinitiativerne, og at det deltog heri, endog undertiden som anerkendt leder. Desuden har Shell's repræsentant fra udgangen fra 1982 regelmæssigt deltaget i forberedende møder mellem de fire store producenter, som fandt sted dagen forud for de enkelte »chef«-møder.

94 Ifølge beslutningen (68. betragtning, andet og tredje afsnit) udgjorde disse forberedende møder et forum, hvor de fire største producenter kunne enes om en fælles holdning før plenarmødet for at tilskynde prisstabilitet ved at indtage en fælles holdning. ICI har indrømmet, at de emner, der blev drøftet på de forberedende møder, var de samme som dem, der blev drøftet på det efterfølgende »chef«-møde; Shell har derimod benægtet, at møderne mellem de »fire store« på nogen måde kunne betragtes som en forberedelse til et plenarmøde, eller at de tjente til at ud-

lede en fælles holdning inden det efterfølgende møde. Det fastslås imidlertid i beslutningen, at referaterne af visse af disse møder (i oktober 1982 og maj 1983) modbeviser Shell's forklaring.

95 Det anføres endelig i beslutningen (78. betragtning, andet afsnit), at de erhvervsaktive selskaber i Shell-koncernen deltog i lokale møder vedrørende iværksættelse på nationalt plan af de foranstaltninger, der var blevet vedtaget under plenarmøderne (beslutningens 20. betragtning). Selv før Shell begyndte at deltage i de »forberedende« møder mellem de »fire store« i oktober 1982, mødtes det med de andre store producenter og førte detaljerede drøftelser om spørgsmål, der blev behandlet på de regelmæssige »chef«- og »ekspert«-møder (beslutningens 109. betragtning, fjerde afsnit).

96 Der henvises endvidere i beslutningens 16., 17., 19., 30., 31., 35., 45., 47., 48., 57., 62., 63., 67. og 109. betragtning til forskellige kontakter mellem Shell og producenter, der deltog i »chef«- og »ekspert«-møderne.

b) Parternes argumenter

97 Sagsøgeren har anført, at beslutningen lægger afgørende vægt på eksistensen af producentmøder, hvorunder de forskellige samordnende foranstaltninger blev aftalt. Kommissionen har imidlertid ikke bestridt, at Shell-selskaberne ikke deltog i nogen af disse møder. Disse selskaber deltog derfor ikke i de drøftelser, som navnlig førte til fastsættelsen af målpriser eller mængdemål eller til vedtagelsen af følgeforanstaltninger. Shell's situation er således identisk med Amoco's og BP's, med hensyn til hvilke Kommissionen fandt, at der ikke forelå nogen overtrædelse af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1 (beslutningens 78. betragtning, sidste afsnit).

98 Sagsøgeren har anført, at selskabets situation i virkeligheden var følgende: Selskabet havde kendskab til, at der blev afholdt møder; selskabet blev undertiden anmodet om at udtale sig om de generelle markedsvilkår forud for møderne; selskabet

blev undertiden, men ikke systematisk, underrettet om, at særlige mål var blevet foreslået; selskabet videregav denne oplysning til de erhvervsaktive selskaber og gav dem lejlighedsvis råd med hensyn til den adfærd, der skulle følges, men disse selskaber kunne frit træffe beslutning.

99 Sagsøgeren har erkendt, at en repræsentant for Shell deltog i visse møder, som blev holdt dagen forud for »chef«-møderne, og hvorunder repræsentanter for ICI, Monte og Hoechst var til stede. Ifølge sagsøgeren blev disse forberedende møder imidlertid kun afholdt de sidste ti måneder af den pågældende periode, og Shell deltog kun i ca. halvdelen af dem. Denne omstændighed kan derfor ikke gyldigt påberåbes som bevis for, at Shell-selskaberne deltog i ulovlige karteller.

100 Sagsøgeren har endvidere understreget, at der i 1981 kun blev afholdt to isolerede møder, hvori kun ICI, Shell og Monte, men ikke Hoechst — som også var en af de »fire store« — deltog. Ved afslutningen af disse møder blev der ikke vedtaget nogen aftale, arrangement eller kartel, hvilket fremgår af referatet af mødet den 15. juni 1981 (bilag 64b til den generelle meddelelse). Kommissionen har givet udtryk for en forkert opfattelse med hensyn til mødernes regelmæssighed og art og tillagde dem, i forbindelse med de påståede ulovlige arrangementer, en betydning, som de ikke havde. For så vidt som Kommissionen i sine indlæg har henvist til regelmæssige kontakter, som sagsøgeren hævdes at have haft med de andre store producenter efter 1977 og i hele perioden, drejer det sig om et nyt anbringende, som under alle omstændigheder på overdreven måde beskriver nogle få sporadiske kontakter, som ikke kunne ændre Shell's periferiske situation i forhold til ethvert påstået ulovligt kartel.

101 For så vidt angår selskabets deltagelse i en række forberedende møder fra udgangen af 1982 og til midten af 1983 har sagsøgeren anført, at disse møder kun påbegyndtes ca. ti måneder før afslutningen af den syvårsperiode, hvorunder det påståede kartel skulle have eksisteret, samt at selskabet kun deltog i forberedende møder for så vidt angår halvdelen af »chef«-møderne i nævnte perioder, at udvekslingen ikke førte sagsøgeren til at deltage i noget som helst ulovligt kartel, og endelig at disse møder ikke var bestemt til at gøre det muligt for et påstået »direktorat« at forberede de senere »chef«-møder.

102 Kommissionen mener, at man ikke skal overdrive betydningen af, hvad der i beslutningen betegnes som institutionaliserede møder. Kommissionen forstår ikke, hvorfor sagsøgeren ikke medregner de møder, som fandt sted mellem de »fire store« i de institutionaliserede møder. Sagsøgeren deltog imidlertid selv eller gennem SCITCO (en afdeling under Shell) i disse forberedende møder, hvis betydning og genstand bekræftes ved notater af telefonsamtaler mellem sagsøgeren og ICI (bilag 95 og 96 til den generelle meddelelse) eller ved et referat af et af disse møder (bilag 101 til den generelle meddelelse).

103 Kommissionen har anført, at sagsøgeren, endog før selskaberne begyndte at afholde regelmæssige forberedende møder i slutningen af 1982, havde regelmæssige kontakter med de andre store, hvilket Shell har erkendt i sit svar på meddelelsen om klagepunkter (punkt 3.19). Kommissionen har tilføjet, at disse regelmæssige kontakter var nævnt både i meddelelsen om klagepunkter og i beslutningen (109. betragtning, fjerde afsnit). Kommissionen har nærmere bestemt gjort gældende, at et notat vedrørende et møde mellem de »fire store« den 15. juni 1981 (bilag 64b til den generelle meddelelse) klart viser, at deres delte ansvar på markedet var anerkendt, og at de fandt, at det påhvilede dem at gå i spidsen ved at vedtage initiativer.

104 Kommissionen har tilføjet, at Shell har erkendt (bilag 9, tillæg 2, til den generelle meddelelse), at Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber i medlemsstaterne havde deltaget i de såkaldte lokale møder, som vedrørte de nærmere arrangementer mht. anvendelsen af de aftaler, der var blevet indgået på »chef«- og »ekspert«-møderne. Af disse forskellige grunde kan Shell's situation ikke sammenlignes med Amoco's og BP's.

105 Kommissionen har anført, at sagsøgeren deltog i alle de forberedende møder, som Kommissionen har haft kendskab til, og at den fælles holdning, der blev indtaget af de »fire store« med henblik på at forhøje priserne, var forbundet med disse møder, hvorunder drøftelserne var meget konkrete. Kommissionen har anført, at de to dokumenter, som beslutningen bygger på i denne henseende, nemlig dokumentet fra ICI med overskriften »Polypropylene Framework« (bilag 87 til den generelle meddelelse) og notatet fra Shell af 20. oktober 1982 (bilag 100 til den generelle meddelelse og bilag 30 til den særlige meddelelse, Shell) er fuldt ud relevante, såfremt de fortolkes under hensyn til møderne og ikke betragtes særskilt.

Kommissionen har endvidere anført, at de »fire store« deltog i mødet i oktober 1982 og udgjorde et forberedende møde, og at det endelige notat af 20. oktober 1982 (som er nævnt i beslutningens 68. betragtning), blev nævnt i den generelle meddelelse (punkt 124).

106 Kommissionen mener derfor, at den omstændighed, at sagsøgeren ikke deltog i »chef«- og »ekspert«-møderne, ikke er afgørende, og at det med rette kan fastslås, at sagsøgeren bidrog til fastsættelsen af priserne og anvendte dem i forening med selskaberne i Shell-koncernen, og at sagsøgeren samarbejdede inden for kvoteordningen.

c) Rettens vurdering

107 Retten finder, at Kommissionen med føje af det forskellige bevismateriale, der er nævnt i beslutningen — navnlig ICI's svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse), de forskellige referater af møder og tabeller vedrørende de forskellige producenters tidligere tal og kvoter — har udledt, at der blev udviklet et system med periodiske møder mellem polypropylenproducenterne fra december 1977, at »chef«- og »ekspert«-møder blev afholdt fra udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979, at disse møder, som først blev ledet af Monte og derefter af ICI, navnlig havde til formål at fastsætte målpriser og salgsmål samt at vedtage forskellige foranstaltninger, der skulle lette iværksættelsen af prismålene, idet der under disse møder blev opnået enighed mht. disse formål og foranstaltninger.

108 Det bemærkes endvidere, at beslutningen ikke kritiserer sagsøgeren for at have deltaget i »chef«- og »ekspert«-møderne, men kritiserer sagsøgeren for at have været i snæver kontakt med deltagerne i disse møder, idet selskabet leverede oplysninger om sin handelspolitik og lod sine nationale selskaber være repræsenteret under lokale møder vedrørende iværksættelsen på nationalt plan af de foranstaltninger, der var blevet aftalt under »chef«- og »ekspert«-møderne, deltog i møder med visse af deltagerne i disse møder og havde tosidede kontakter med dem.

109 Det må derfor undersøges, om Kommissionen har godtgjort, at der var kontakter mellem sagsøgeren og deltagerne i »chef«- og »ekspert«-møderne mellem slutningen af 1977 og september 1983.

110 Hvad særligt angår perioden mellem udgangen af 1977 og 1978 har sagsøgeren i forlængelse af den viljesoverensstemmelse, der blev tilvejebragt i 1977, deltaget i to EATP-møder; i referatet af det første af disse møder, som blev afholdt den 22. november 1977 (bilag 6 til den generelle meddelelse), anføres det, at de forskellige producenter har givet udtryk for deres støtte til Monte's erklæring om en prisforhøjelse, idet sagsøgeren fremsatte følgende erklæring:

»any opportunity to achieve more realistic polypropylene prices will have the full support of Shell. We also noticed the moves in Italy and I feel certain that these are going to spread across Europe«.

(»Shell giver sin fulde støtte til ethvert tiltag med henblik på at opnå mere realistiske polypropylenpriser. Vi har endvidere bemærket prisinitiativerne i Italien, og jeg er sikker på, at disse vil blive fulgt i Europa«).

I referatet af et andet af disse møder, der blev afholdt den 26. maj 1978 (bilag 7 til den generelle meddelelse), kan man læse de vurderinger, der blev fremført af de forskellige producenter med hensyn til de opnåede resultater på markedet efter mødet den 22. november 1977. Sagsøgeren erklærede under mødet den 26. maj 1978:

»We have heard most people, both in the informal discussions and around the table this morning plead for stability and cooperation in the economic situation of slow growth in which we find ourselves and with the situation of low demand for our products and surplus capacity... Last November, I mentioned that the losses being incurred by the polymer producers, by the chemical producers of the world were reaching very large proportions. We have seen further company reports in the last 6 months which have confirmed this, and I put it to you that the magnitude of the sums of money being lost by the chemical industry and by the polymer producers over the coming years are going to lead to some fundamental thinking as...«

(»Både under de uformelle drøftelser og ved bordet her til morgen har vi hørt de fleste repræsentanter udtale sig til fordel for stabilitet og samarbejde under hensyn til den økonomiske situation med lav vækst, hvori vi selv befinder os, og situationen med svag efterspørgsel efter vores produkter samt overskudskapacitet... Sidste november nævnte jeg, at de tab, der blev lidt af polymerproducenterne og kemikalieproducenterne i hele verden, antog meget store proportioner. De seneste seks måneder har vi læst rapporter fra andre selskaber, der bekræfter dette, og jeg kan bekræfte, at størrelsen af de tab, der bliver lidt af den kemiske industri og polymerproducenterne i de kommende år, vil føre til grundlæggende eftertanke...«)

111 I sit svar på meddelelsen om klagepunkter anførte sagsøgeren mht. perioden fra 1978 til september 1983 følgende:

»SICC / SCITCO knew that multilateral meetings between producers were taking place from time to time and that the subject matter of the discussions at such meetings included 'target' prices. Prior to meetings SICC / SCITCO's views were sometimes sought on general market conditions including as to the feasibility of price increases. After multilateral meetings had taken place, the service company was sometimes informed (by ICI or Montepolimeri) that particular price 'targets' had been proposed, and passed this market information to the operating companies. SICC / SCITCO's support might be sought for the proposed move, and in response the service company would make it clear that it could not commit the Shell operating companies even to work towards the goal of attaining the 'target' prices... SICC / SCITCO informed the operating companies of the 'target' price as part of a general market intelligence service that it provided to the operating companies. It did not ordinarily tender advice as to the appropriate action the operating companies should take. On occasions, however, it would commend to the operating companies moves towards higher prices as a means of reducing losses; but on other occasions SICC / SCITCO would agree with operating companies that they should hold current prices so as to retain volume and market share. The operating companies would make their own pricing decision on their evaluation of the local market, bearing in mind their volume objectives.«

(»SICC / SCITCO vidste, at der blev afholdt multilaterale producentmøder fra tid til anden, og at emnerne for drøftelserne under sådanne møder omfattede målpriser. Forud for møderne blev SICC / SCITCO undertiden anmodet om at frem-

sætte bemærkninger vedrørende generelle markedsvilkår, herunder vedrørende muligheden af prisforhøjelser. Efter afholdelsen af multilaterale møder blev serviceselskabet undertiden underrettet (af ICI eller Montepolimeri) om, at der var blevet foreslået særlige målpriser, og videregav denne markedsoplysning til de erhvervsaktive selskaber. Det skete, at SICC / SCITCO blev anmodet om at støtte det foreslåede tiltag, og som svar herpå ville serviceselskabet erklære, at det ikke kunne forpligte de erhvervsaktive selskaber til at bevæge sig henimod at anvende målpriserne... SICC / SCITCO oplyste de erhvervsaktive selskaber om målprisen som en del af den generelle meddelelse om oplysninger på markedet, som den gav til de erhvervsaktive selskaber. Den gav ikke generelt råd med hensyn til den passende strategi, der skulle følges af de erhvervsaktive selskaber. Ved lejlighed kunne den imidlertid anbefale de erhvervsaktive selskaber at træffe foranstaltninger med henblik på at forhøje priserne for at begrænse tabene; men ved andre lejligheder ville SICC / SCITCO enes med de erhvervsaktive selskaber om at opretholde de priser, som var i kraft, for at bevare både salgsmængder og markedsandele. De erhvervsaktive selskaber ville træffe deres egne prisbeslutninger efter at have vurderet det lokale marked, navnlig under hensyn til mængdemålene.«)

112 Det bemærkes, at sagsøgeren har bekræftet disse omstændigheder i sine indlæg for Retten, og at ICI's svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse) også bekræfter deres rigtighed, eftersom det heri anføres:

»The relationship between these producers (Alcudia, Amoco, BP, Hercules and Shell) and producers which participated was simply one whereby these producers would usually be advised of the upshot (if any) of meetings.«

(»Forholdet mellem disse producenter (Alcudia, Amoco, BP, Hercules og Shell) og de deltagende producenter var alene et forhold, hvorefter disse producenter sædvanligvis blev underrettet om resultatet af møderne (såfremt et sådant opnåedes).«)

113 Retten skal imidlertid fastslå, at disse beviser bekræftes af samtidige bevisdokumenter vedrørende de omhandlede omstændigheder.

114 Retten finder derfor, at eksistensen af kontakter mellem sagsøgeren og deltagerne i »chef«- og »ekspert«-møderne bekræftes af den omstændighed, at sagsøgerens salgstal i forskellige måneder og år er anført ud for dets navn i forskellige tabeller (bilag 55 ff. til den generelle meddelelse samt bilag 23, 25, 28 og 32 til den generelle meddelelse). De fleste sagsøgere har erkendt i deres svar på et skriftligt spørgsmål fra Retten, at det ikke var muligt at opstille de tabeller, der blev fundet hos ICI, ATO og Hercules, på grund af statistikker fra Fides-systemet. ICI har i øvrigt i sit svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse) vedrørende en af disse tabeller oplyst, at »the source of information for actual historic figures in this table would have been the producers themselves« (»kilden til oplysningerne om faktiske historiske tal i denne tabel må have været producenterne selv«). Kommissionen kunne derfor med føje antage, at oplysningerne vedrørende Shell i disse tabeller var blevet leveret af Shell selv.

115 Det skal understreges, at denne konklusion støttes af ICI's svar på begæringen om oplysninger, eftersom dette dokument ikke med hensyn til Shell indeholder samme kvalifikation som med hensyn til Amoco, Hercules og BP vedrørende oprindelsen af de salgstal, som er indeholdt i tabellerne, idet det for disse producenter anførtes:

»did not report as a group, they did not report individually, and they were not represented at the meetings. In passing it would be stated that even when Hercules did attend meetings they would not report their figures.

By way of explanation, Amoco / Hercules / BP are 'grouped' together in the table because, in the absence of any specific data relating to their sales volume, their sales volume was calculated by deducting from known total sales for West Europe (derived from FIDES data) the total of sales made by other producers which had declared details of their sales volume«.

(»gav ikke oplysninger som en gruppe, de afgav ikke rapport individuelt, og de var ikke repræsenteret under møderne. Det skal derfor i forbigående anføres, at selv om Hercules deltog i møderne, meddelte selskabet ikke sine tal.

Det bemærkes, at Amoco / Hercules / BP er grupperet i tabellen, idet deres salgsmængder — fordi der ikke forelå særlige data vedrørende disse — blev beregnet ved fra det samlede kendte salg i Vesteuropa (udledt af Fides-oplysninger) at fradrage de samlede salg foretaget af andre producenter, som havde oplyst detaljer vedrørende deres salg«).

116 Foruden disse beviser skal det for det første tilføjes, at det fremgår af sagsøgerens svar på meddelelsen om klagepunkter, at Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber deltog i lokale møder for Det Forenede Kongerige (seks om året), for Belgien (hver fjerde eller sjette uge), for Italien (regelmæssigt), for Danmark (lejlighedsvis) og for Nederlandene (i september 1983). Selv om sagsøgeren hævder, at formålet med deltagelsen i disse møder var at opnå generelle oplysninger om markedet, viser de eneste to referater af disse møder, som foreligger, at formålet med møderne var på lokalt plan at diskutere de foranstaltninger, der blev vedtaget på »chef«- og »ekspert«-møderne. Referatet af det lokale møde i Det Forenede Kongerige den 18. oktober 1982 (bilag 10 til den generelle meddelelse), hvori Shell UK deltog, viser, at de producenter, som deltog, udvekslede oplysninger om de salg, de havde foretaget over målprisen, gennemgik visse anomalier på markedet og analyserede situationen med hensyn til deres respektive kunder. Formålet med disse møder bekræftes af referatet af »ekspert«-mødet den 9. juni 1982 (bilag 25 til den generelle meddelelse), hvoraf fremgår:

»From this it was felt that it was impossible to reach the target level of 36 BFR / kg etc in June, ICI & DSM pressed for a major push in Belgium as it would have beneficial effects on the surrounder countries + bring Shell back into the fold without any producers having to put too much at stake in terms of volume. After a lot of discussions DSM agreed to call a meeting on 16th June to be attended by some marketing managers as well as local representatives. The objectives would be to quote the target levels absolutely rigidly for July.«

(»Dette element gav det indtryk, at det var umuligt at nå målprisen på 36 BFR / kg, etc. i juni; ICI og DSM gjorde sig til talsmænd for et større fremstød i Belgien, da dette ville have fordelagtige virkninger i de tilgrænsende lande + bringe Shell tilbage i folden, uden at nogen producenter skulle sætte for meget på spil med hensyn til mængder. Efter en længere diskussion accepterede DSM at indkalde til et møde den 16. juni, hvori skulle deltage salgsdirektørerne og lokale repræsentanter. Målene var at anvende målniveauerne strikt i juli.«)

Det fremgår imidlertid af sagsøgerens svar på meddelelsen om klagepunkter, at selskabet deltog i det møde, der blev afholdt den 16. juni.

117 Det skal for det andet fastslås, at sagsøgeren i 1981 deltog i to møder, hvorunder Shell og ICI deltog i det første, som blev afholdt den 27. maj 1981, og Shell, ICI og Monte deltog i det andet, som blev afholdt den 15. juni 1981 (bilag 64 til den generelle meddelelse), i 1982 i to møder mellem repræsentanter for de »fire store«, den 13. oktober og 20. december 1982 og i 1983 i fem møder. Det skal herved bemærkes, at sagsøgerens anbringender om, at disse møder kun udgjorde en del af møderne mellem de »fire store«, er ugrundede, for så vidt som sagsøgeren har anført i besvarelse af et spørgsmål fra Retten, at selskabet ikke har kendskab til andre forberedende møder, som skulle have fundet sted mellem ICI, Hoechst og Monte ved nogen anden lejlighed.

118 Sagsøgeren har anført, at formålet med disse møder var uafhængigt af formålet med »chef«- og »ekspert«-møderne. Retten finder imidlertid på grundlag af notaterne vedrørende kontakterne mellem sagsøgeren og de andre »store«, at formålet med disse møder var snævert forbundet med »chef«- og »ekspert«-møderne. Referaterne af de to møder i 1981 angiver, at de vedrørte drøftelse af prisniveau og kvoteordninger, idet det anføres i det første notat (bilag 64a til den generelle meddelelse):

»This meeting was arranged to review the polypropylene scene and to seek SICC's views on the volume scheme put forward by Montepolimeri in Rome... Current price levels were compared and Shell seemed to have much the same view as ourselves«.

(»Dette møde blev afholdt for at gennemgå forholdene på polypropylenområdet og indhente SICC's synspunkter med hensyn til den mængdeordning, som Montepolimeri havde fremlagt i Rom... De nuværende prisniveauer sammenlignedes, og Shell synes at indtage samme standpunkt som vi selv«)

(efterfulgt af en prisliste) og i det andet (bilag 64b til den generelle meddelelse):

»Possible solutions included (a) sanctions (not a great success so far on PVC), (b) control production whis is within the power of the bosses (L. thought propylene availability might scupper this), (c) quotas which Z. favoured but L. discounted, (d) new initiatives by the 4 majors whereby they accommodated the hooligans in Europe and made up the loss by sales in ROW markets. Given that W European sales would probably not exceed 105 kt / month for the next few months and then not over 125 kt for the remainder of the year say 115 kt average for July-Sept and exports continued at 30 kt / month there could still be a surplus of capacity of 10 kt / month. Shared by the Big Four each would have to drop 2.5 kt / m in Europe equivalent to 30 kt / yr of say 2.3% market share. I said that despite L.'s contention about ROW prices that such a proposal would be totally unacceptable to us, (e) a flat price increase of say 20 pf / kg wef 1st july — this avoids unrealistic requirements for the lowest priced business.«)

(»De mulige løsninger omfattede (a) sanktioner (har ikke indtil nu været en særlig succes med hensyn til PVC), (b) kontrol med produktionen, hvilket falder ind under chefernes kompetence (L. mente, at forrådene af polypropylen ville kunne bringe denne løsning i fare), (c) anvendelsen af kvoter, som Z. gjorde sig til talsmand for, men som L. viste ringe entusiasme for, (d) et nyt initiativ fra de 'fire store', hvorved de imødekom balladernagerne i Europa og dækkede tabet ved salg på ROW-markeder (ROW = resten af verden). Da salgene i Vesteuropa sandsynligvis ikke ville overstige 105 kt / måned i de næste måneder, og derefter ikke overstige 125 kt for resten af året, men andrage et gennemsnit på ca. 115 kt for perioden juli til september, og eksporten fortsatte med 30 kt / måned, ville der stadig være en overskudskapacitet på 10 kt / måned. Fordelt mellem de 'fire store' måtte hver enkelt af dem opgive 2,5 kt / måned svarende til 30 kt/år, dvs. 2,3%

markedsandel. Jeg erklærede, at trods L.'s udtalelser om de priser, der skulle anvendes uden for Vesteuropa, ville et sådant forslag være fuldstændig uacceptabelt for os, (e) en ensartet prisforhøjelse på 0,20 DM / kg fra den 1. juli — denne løsning undgår urealistiske krav ved salgsaftaler effektueret til de laveste priser«).

119 Retten finder, at formålet med møderne mellem de »fire store«, som blev afholdt dagen forud for chefmøderne, var at fastsætte de foranstaltninger, som de kunne træffe i fællesskab for at forhøje priserne, hvilket fremgår af et sammenfattende notat udarbejdet af en medarbejder hos ICI med henblik på at oplyse en af hans kollegaer om indholdet af et forberedende møde den 19. maj 1983, hvori de »fire store« havde deltaget (bilag 101 til den generelle meddelelse). Der henvises i dette notat til et forslag, der skulle fremlægges under »chef«-mødet den 20. maj. ICI har imidlertid i svaret på begæringen om oplysninger anført følgende vedrørende dette notat:

»A meeting of the 'Big Four' which had taken place on 19 May 1983 immediately prior to a 'Bosses' meeting held on 20 May. The 'Big Four Pre-meeting' took place in Barcelona... the outcome of the meeting was a proposal for a 'Target Price' for raffia of DM 1.85/kg with effects from 1 July 1983.«

(»Et møde mellem de 'fire store', som havde fundet sted den 19. maj 1983 umiddelbart forud for et 'chef'-møde den 20. maj. Mødet mellem de 'fire store' fandt sted i Barcelona... Resultatet af mødet var et forslag om en målpris for rafia på 1,85 DM / kg med virkning fra den 1. juli 1983.«)

Det skal endvidere bemærkes, at referatet af »ekspert«-mødet den 1. juni 1983 (bilag 40 til den generelle meddelelse), som efterfulgte mødet af 20. maj, anfører følgende:

»those present reaffirmed complete commitment to the 1.85 move to be achieved by 1st July. Shell was reported to have committed themselves to the move and would lead publicly in ECN«.

(»Deltagerne gav udtryk for deres fulde støtte til initiativet med hensyn til 1,85 DM, som skulle nås pr. 1. juli. Det anførtes, at Shell havde givet tilsagn til initiativet og ville iværksætte det offentligt i ECN«).

Det anføres i ovennævnte sammenfattende notat, at »Shell to lead — ECN article 2 weeks. ICI informed« (»Shell vil gå i spidsen — artikel i ECN om to uger. ICI underrettet«).

120 Dette fremgår endvidere af et notat af telefonsamtaler, som sagsøgeren havde ført med ICI den 9. og 10. september 1982, og hvori det anføres:

»I spoke to L. to get his reaction to the sugges(tion) that the 4 majors might operate a compensation scheme amongst themselves whilst the price initiative was being forced through« (bilag 95 til den generelle meddelelse).

(»Jeg talte med L. for at høre hans reaktion med hensyn til forslaget om, at de 'fire store' indbyrdes ville anvende en udligningsordning, mens prisinitiativet blev tvunget igennem.«)

121 Retten finder derfor, at sagsøgerens fravær fra »chef«- og »ekspert«-møderne ikke var tilfældig. Det var en del af en forsætlig strategi, som sagsøgeren fulgte for at udnytte de forventede fordele af disse møder uden at løbe de risici, som var forbundet med deltagelse i møder, hvori deltog et så stort antal producenter, idet sagsøgeren dog forblev i kontakt med dem uden faktisk at deltage. Dette fremgår af et internt notat fra sagsøgeren af 15. februar 1982 (bilag 94 til den generelle meddelelse), hvori sagsøgeren anfører — efter at have konstateret, at de »fire stores« prisinitiativ var uden virkning — at:

»SCITCO will NOT participate in any poly-competitor meetings, but will try to keep informed of their activities & ambitions through CITP bilateral contacts.«

(»SCITCO vil ikke deltage i noget møde med et stort antal konkurrenter, men vil prøve at holde sig informeret om deres aktiviteter og ambitioner gennem bilaterale kontakter på CITP-niveau«).

I forbindelse med hele det omhandlede dokument må udtrykket »poly-competitor meetings« fortolkes ikke som betydende »polypropylene competitor meetings«, men som betydende »multi-competitor meetings« af to grunde. Den første er, at udtrykket »polypropylene« overalt i dette dokument og i de andre dokumenter er forkortet som »PP« og ikke som »poly«, og udtrykket »poly-competitor meetings« må forstås som udtrykkende en sondring i relation til udtrykket »bilateral meetings«, som er anvendt fire linjer senere i dokumentet. Den anden grund er, at denne forståelse af dokumentet bekræftes af et andet dokument fra ICI af 18. oktober 1982 (bilag 96 til den generelle meddelelse), hvori det anføres:

»L. of SCITCO said that... he would be willing to attend meetings of the big four but not wider gatherings.«

(»L. fra SCITCO sagde, at... han ville være rede til at deltage i møder mellem de 'fire store', men ikke i større møder.«)

122 Tilstedeværelsen af Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber i de lokale møder og sagsøgerens deltagelse i møderne mellem de »fire store« fremmede fastsættelsen af målpriser og salgsmål under »chef«- og »ekspert«-møderne.

123 Retten finder derfor, at sagsøgeren har opretholdt regelmæssige kontakter med deltagerne i »chef«- og »ekspert«-møderne, og at disse kontakter havde samme formål som de nævnte møder.

124 Disse konstateringer berøres ikke af, at Kommissionen ikke har draget de samme konklusioner med hensyn til Amoco og BP, hvis navne også fremgår af de nævnte tabeller. Amoco's og BP's situation adskiller sig fra sagsøgerens, idet disse virksomheder ikke deltog i producentmøderne, hvis formål bl.a. var at fastsætte pris- og salgsmål, mens Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber deltog i de lokale møder, og sagsøgeren deltog i de møder mellem de store producenter, som blev afholdt i 1981, 1982 og 1983. Kommissionen kunne derfor med føje antage, at den ikke havde tilstrækkelige beviser for Amoco's og BP's deltagelse i et samarbejde, der havde et konkurrencebegrænsende formål (beslutningens 78. betragtning, sidste afsnit). Eksistensen af et sådant samarbejde udgør imidlertid grundlaget for den bevisordning, der er lagt til grund for beslutningen. Desuden var hverken Amoco eller BP blandt de producenter, som i 1977 nåede til enighed om mindstepriser eller et prisinitiativ fra den 1. december i dette år. Følgelig kan den forskel i situationer, som er fastslået mellem disse virksomheder af sagsøgeren, begrunde, at sagsøgeren behandles på anden måde.

125 Det følger heraf, at Kommissionen har godtgjort, at sagsøgeren mellem 1977 og september 1983 opretholdt regelmæssige kontakter med andre polypropylenproducenter, som var indblandet i et system med regelmæssige møder, at disse kontakter havde samme formål som disse møder, at Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber deltog i lokale møder, hvis formål lå i forlængelse af formålet med »chef«- og »ekspert«-møderne, hvori sagsøgeren ikke deltog, og at sagsøgeren deltog i møder med andre store producenter i 1981, 1982 og 1983.

C — Prisinitiativerne, foranstaltningerne til fremme af disse initiativer og kvoterne

126 Det anføres i beslutningen (28.-51. betragtning), at et system med fastsættelse af målpriser blev gennemført ved prisinitiativer, hvoraf seks har kunnet identificeres. Det første varede fra juli til december 1979, det andet fra januar til maj 1981, det tredje fra august til december 1981, det fjerde fra juni til juli 1982, det femte fra september til november 1982 og det sjette fra juli til november 1983. Der var enighed om (beslutningens 26. betragtning, andet afsnit), at hvis prisinitiativerne skulle

virke efter hensigten, måtte der skabes gunstige betingelser for en prisforhøjelse, og på møderne blev der undertiden foreslået eller vedtaget forskellige foranstaltninger til fremme af gennemførelsen af et planlagt initiativ. Den almindelige opfattelse var, at for at bane vej for en vellykket iværksættelse af de vedtagne prisinitiativer, måtte der indføres en permanent form for mængdekontrol (beslutningens 52. betragtning, første afsnit).

C.1 — 1979 og 1980

a) Den anfægtede retsakt

127 Vedrørende det første af disse prisinitiativer har Kommissionen i beslutningen (29. betragtning) anført, at den ikke har konkrete beviser for, at der blev afholdt møder eller taget prisinitiativer i første del af 1979. Referatet af et møde, der blev afholdt den 26. og 27. september 1979, viser imidlertid, at der var planer om et prisinitiativ, som var baseret på en rafiapris på 1,90 DM / kg fra den 1. juli og 2,05 DM / kg fra den 1. september. Dette bekræftes af referatet af et internt Shell-møde den 5. juli 1979: »Målprisen pr. 1. juli 1979 var 1,90 DM / kg, men denne pris blev ikke nået, navnlig ikke i Frankrig og Tyskland«. Ifølge fagpressen havde Monte planer om pr. 1. september at forhøje prisen til 2,05 DM / kg, støttet af Shell og ICI. Kommissionen har fundet prisinstrukser fra visse andre producenter end ICI og Shell, hvoraf det fremgår, at disse havde udsendt ordrer til deres nationale salgskontorer om at anvende dette prisniveau eller et niveau svarende hertil i national valuta fra den 1. september, og de fleste blev udsendt, før den planlagte prisforhøjelse var blevet annonceret i fagpressen (30. betragtning til beslutningen).

128 Det anføres i beslutningen (31. betragtning), at i slutningen af september 1979 lå rafiaprisen på 1,70-1,75 DM / kg, hvilket var lidt under målprisen. I referatet af et møde i Shell's polypropylengruppe den 12. september 1979 hedder det: »Formanden noterede, at målprisen for september på 2,05 DM / kg ikke var nået, hvilket navnlig ville gå ud over Shell i betragtning af vore meget store faste omkostninger... Det ville være vanskeligt at få hævet priserne uden det skub, som en forhøjelse af monomerpriserne kunne give, navnlig når nogle af konkurrenterne producerer rentabelt med de nuværende salgspriser.«

129 På grund af vanskeligheder med at forhøje priserne besluttede producenterne imidlertid på mødet den 26. og 27. september 1979 at udskyde iværksættelsen af målprisen flere måneder indtil den 1. december, idet planen nu gik ud på at »holde« prisniveauet i oktober måned med mulighed for i mellemtiden at forhøje prisen til 1,90 eller 1,95 DM / kg i november (beslutningens 31. betragtning, første og andet afsnit).

130 Selv om Kommissionen (i beslutningens 32. betragtning) erkender, at der ikke blev fundet nogen mødereferater for 1980, anfører den, at der blev afholdt mindst syv møder mellem producenterne i 1980 (der henvises til tabel 3 i bilaget til beslutningen). Skønt fagpressen i begyndelsen af året havde nævnt, at producenterne gik ind for et stærkt prisfremstød i løbet af 1980, faldt markedspriserne kraftigt til 1,20 DM / kg eller lavere, indtil de begyndte at stabilisere sig omkring september.

131 Det anføres i beslutningen (31. betragtning, tredje afsnit), at der på mødet den 26. og 27. september 1979 »var enighed om behovet for en fast kvoteordning«, og der henvises i referatet af mødet til en ordning, der var blevet foreslået eller vedtaget i Zürich, og som gik ud på at begrænse det månedlige salg til 80% af det gennemsnitlige salg i årets første otte måneder.

132 Endvidere anføres det i beslutningen (52. betragtning), at der før august 1982 blev foretaget forskellige former for markedsopdeling. Hver producent fik tildelt en procentvis andel af det anslåede marked, men der fandt på dette stadium ingen systematisk, forudgående begrænsning af den samlede produktion sted. Overslag over det samlede marked måtte derfor løbende revideres, og hver producents salg i absolutte mængder måtte tilpasses den tildelte procentsats.

133 For 1979 blev der for hver enkelt producent fastsat mængdemål (i tons), der i det mindste delvis var baseret på deres faktiske salg i de foregående tre år. Tabeller fundet hos ICI viser det »reviderede mål« for hver enkelt producent for 1979 sammenholdt med de pågældende producenters faktiske salg i Vesteuropa i denne periode (54. betragtning til beslutningen).

134 I slutningen af februar 1980 blev producenterne enige om mål — igen udtrykt i tons — for 1980 på basis af et anslået årligt marked på 1 390 000 tons. Ifølge beslutningen (55. betragtning) blev der hos ATO og ICI fundet en række tabeller med de »fastsatte mål« for hver producent for 1980. Det oprindelige overslag på 1 390 000 tons viste sig at være for optimistisk. Hver producents kvote måtte derfor reduceres, så kvoterne kom til at stemme overens med et samlet forbrug i 1980 på kun 1 200 000 tons. Bortset fra ICI og DSM svarede producenternes faktiske salg i det væsentlige til deres mål.

b) Parternes argumenter

135 Sagsøgeren nægter at have taget del i prisinitiativerne, som ifølge beslutningen blev vedtaget under »chef«- og »ekspert«-møder, som sagsøgeren ikke deltog i.

136 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen under den administrative procedure aldrig nævnte et påstået prisinitiativ i juli 1979 eller Shell-selskabernes deltagelse i et sådant initiativ, samt at Kommissionen i beslutningen henviser til et referat af et internt Shell-møde afholdt den 5. juli 1979 (bilag 9 til Shell's svar på meddelelsen om klagepunkter); Kommissionen anmodede aldrig Shell om at fremsætte bemærkninger hertil. Der foreligger derfor ikke bevis for, at Shell-selskaberne har deltaget i en prisaftale i juli 1979, navnlig når man undersøger den yderst konkurrenceprægede situation på markedet.

137 Hvad angår 1979 har sagsøgeren anført, at Kommissionen udelukkende baserer sig på den omstændighed, som ikke har bevisværdi, at Shell, da det via fagpressen havde erfaret, at Monte planlagde en prisforhøjelse, gav udtryk for sin støtte til denne forhøjelse i en artikel, der blev offentliggjort i ECN den 30. juli 1979. Sagsøgeren har endvidere anført, at for så vidt som Kommissionen tillige har til hensigt at lægge et notat fra et internt Shell-møde, der blev afholdt den 12. september 1979 (bilag 10 til Shell's svar på meddelelsen om klagepunkter), til grund, finder de ovennævnte bemærkninger om notatet af mødet den 5. juli 1979 tilsvarende anvendelse. Desuden er dette dokument blevet fejlagtigt citeret og derfor misfortolket af Kommissionen.

138 Sagsøgeren har understreget, at der ikke foreligger det mindste bevis for, at selskabet bidrog til udskydelsen af et mål fra september til december 1979, eller at sagsøgeren traf nogen som helst foranstaltninger for at iværksætte septembermålet. Det fremgår tværtimod af de foreliggende beviser, at sagsøgeren på det pågældende tidspunkt fastsatte sine priser uafhængigt efter normale forhandlinger med kunderne.

139 For så vidt angår kvoterne har sagsøgeren anført, at selskabet i sit svar på meddelelsen om klagepunkter har gendrevet alle Kommissionens anbringender, idet sagsøgeren navnlig påpegede, at Shell-koncernens selskaber selvstændigt fastsatte deres egne mængdemål; at fastsættelsen af deres budgetter og planer vedrørende produktion og salg generelt gik forud for møderne og ikke efterfølgende blev ændret i lyset af resultatet af disse møder, selv når den markedsandel, der blev tildelt Shell af de andre producenter, var højere end det mål, som Shell havde sat sig; at selskabernes planlagte tal og opnåede salgsmængder afveg betydeligt fra dem, der blev tildelt Shell af de andre producenter, og endelig at Shell-selskaberne ikke deltog i møderne, samt at Shell ikke havde kendskab til de kvoter, der blev tildelt andre producenter, og ikke udvekslede oplysninger med dem. Ifølge sagsøgeren fulgte Shell-selskaberne derfor deres egen politik, som var fastsat fuldt ud uafhængigt med hensyn til salgsmængder.

140 Sagsøgeren har navnlig anført, at henvisningen til »mål« for Shell i forskellige dokumenter fra andre producenter ikke havde nogen bevisværdi, for det første fordi sagsøgeren kunne være blevet tildelt disse tal af de andre producenter uden at have

givet samtykke hertil på grundlag af de foreliggende talmæssige oplysninger om markedet, og for det andet fordi tallene hverken svarede til Shell's interne mål eller de salg, der var opnået på markedet.

141 Kommissionen har med hensyn til prisinitiativet juli — december 1979 forklaret, at den ikke foretog nogen selvstændig konstatering mht. eksistensen af en aftale i juli 1979; den indtog det standpunkt, at der havde eksisteret en aftale og en samordnet praksis, og at initiativet juli — december 1979 havde været en del heraf.

142 For så vidt angår september 1979 har Kommissionen anført, at alt det bevismateriale, som den henviser til, klart viser, at Shell rådede over oplysninger om de andre producenters adfærd, som ikke kunne udledes af presseartikler, og at Shell havde vedtaget et fælles mål, idet selskabet gav prisinstrukser for Det Forenede Kongerige (bilag A til skrivelsen af 29.3.1985), som nøjagtigt svarede til de prisinstrukser, der blev givet af ICI efter et producentmøde (bilag 12 til den generelle meddelelse) og prisinstrukser fra andre producenter. Kommissionen har i duplikken erkendt, at sagsøgerens prisinstrukser var forsynet med samme dato som Monte's erklæring i ECN vedrørende en prisforhøjelse, men at dette er uden betydning, idet sagsøgerens hurtige reaktion afslørede forudgående kontakter.

143 Kommissionen har tilføjet, at den aldrig har hævdet, at der var blevet indgået en ny prisaftale for december 1979 (eller truffet noget initiativ), men alene at målet for september var blevet udskudt til december.

144 Med hensyn til 1979 har Kommissionen anført, at sagsøgerens deltagelse i en kvoteaftale fremgår af en udateret tabel med overskriften »Producers' Sales to West Europe«, som blev fundet hos ICI (bilag 55 til den generelle meddelelse), hvori der for alle polypropylenproducenter i Vesteuropa er angivet deres omsætning i kilotons for 1976, 1977 og 1978 samt tal i kolonner med overskrifterne »1979 actual« og »revised target 79«. Shell blev tildelt et »revised target« på 150,3 kilotons og et

»1979 actual« på 144,8 kilotons. Oplysningerne i dette dokument er af en sådan karakter, at de ikke er kendt af konkurrenterne i en situation med »normal« konkurrence, og dokumentet har således ikke kunnet udarbejdes uden sagsøgerens deltagelse.

145 Kommissionen har tilføjet, at referatet af mødet den 26. og 27. september 1979 (bilag 12 til den generelle meddelelse) bekræfter, at spørgsmålet om kvoter var genstand for de producentmøder, der blev afholdt på dette tidspunkt.

146 For så vidt angår 1980 har Kommissionen gjort gældende, at der blev indgået en kvoteaftale. Den har til støtte herfor navnlig henvist til en tabel af 28. februar 1980 med overskriften »Polypropylene — Sales target 1980 (kt)«, der blev fundet hos ATO (bilag 60 til den generelle meddelelse). I denne tabel sammenlignes for alle de vesteuropæiske producenter »1980 target«, »opening suggestions«, »proposed adjustments« og »agreed targets 1980«. Dette dokument viser, hvorledes kvoterne er blevet fastsat. Ifølge Kommissionen anførte ICI i svaret på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse), at »the source of information for actual historic figures in this table would have been the producers themselves« (»kilden til oplysningerne om faktiske historiske tal i denne tabel må have været producenterne selv«). Denne analyse bekræftes ifølge Kommissionen af referatet af to møder i januar 1981 (bilag 17 til den generelle meddelelse), hvorunder salgsmålene blev sammenlignet med de af de forskellige producenter faktisk solgte mængder.

147 Kommissionen har understreget, at formålet med kvoteordningen var at stabilisere markedsandelene. Aftalerne er derfor udtrykt i markedsandele, der efterfølgende blev omregnet til mængdemål for at kunne anvendes som referencetal. Var der ikke foretaget en sådan omregning, havde det ikke været muligt at fastslå, fra hvilket tidspunkt en deltager i kartellet skulle bremse sit salg i henhold til aftalerne. Af hensyn hertil var det nødvendigt at fastsætte den totale salgsmængde. Det oprindelige overslag for 1980 viste sig at være for optimistisk, og de totale salgsmængder, der oprindeligt var fastsat, måtte ændres flere gange, således at de mængder, der var tildelt de enkelte virksomheder, blev justeret.

c) Rettens vurdering

148 Retten finder, at det er nødvendigt at undersøge sagsøgerens deltagelse i prisinitiativet i juli — december 1979 og kvotesystemet for 1979 og 1980 i lyset af sagsøgerens kontakter med deltagerne i »chef«- og »ekspert«-møderne, idet Kommissionen har bevist eksistensen af disse kontakter.

149 Den 30. juli 1979 tilstillede Shell koncernens nationale selskaber et internt notat med overskriften »Polypropylene increase — 1st September 1979« (bilag Shell A1 til skrivelsen af 29.3.1985). Notatet angiver priser, der er identiske med selskabets konkurrenters priser, som skulle træde i kraft den 1. september 1979. Notatet henviser udtrykkeligt til en ECN-artikel af 30. juli 1979, hvori der henvises til Monte's erklæring om en forhøjelse af selskabets priser i slutningen af august samt den støtte, som ICI og Shell gav dette initiativ. Notatet blev efterfulgt af et telex, som Shell sendte til koncernens erhvervsaktive selskaber den 24. juli 1979 (bilag A1, Shell's svar på skrivelsen af 29.3.1985), hvori det anføres:

»ECN have advised us that Montedison have issued a statement to the effect that they will be raising their polypropylene prices in Europe w. e. f. 27/8/79 to DM 2.05 kg... for homopolymer. This will be published in this week's ECN. Montedision also indicated that there will need to be a further increase before the end of 1979...«

(»ECN har gjort os opmærksom på, at Montedison har offentliggjort en erklæring om, at selskabet vil forhøje sine polypropylenpriser i Europa til 2,05 DM / kg fra den 27.8.1979... for homopolymerisater. Denne erklæring vil blive offentliggjort i denne uges ECN. Monte oplyste endvidere, at det ville blive nødvendigt at foretage en yderligere forhøjelse inden udgangen af 1979...«)

Retten finder derfor, at ICI, Monte og Shell i forening forhøjede priserne til 2,05 DM / kg i slutningen af august eller i begyndelsen af september, enten direkte eller indirekte gennem ECN, og at denne fælles handling førte til enighed mellem

disse tre producenter, som blev offentliggjort den 30. juli 1979 i ECN og i et internt Shell-notat af samme dag, som blev udbredt i vide kredse. Dette er de eneste klagepunkter, som blev rejst mod sagsøgeren i beslutningens 29., 30. og 31. betragtning.

150 Denne konstatering afkræftes ikke af den omstændighed, at de forskellige dokumenter fra sagsøgeren begrundede den besluttede prisforhøjelse med en henvisning til forskellige økonomiske faktorer, såsom prisen for råstoffer eller lønomkostninger, og heller af den omstændighed, at denne forhøjelse ikke kunne opnås på markedet. Selv om de økonomiske faktorer, som der henvistes til, kan begrunde en prisforhøjelse, kan de ikke begrunde en forhøjelse med et indtil sidste pfennig ensartet beløb for alle virksomhederne eller en i praksis identisk dato for forhøjelsens ikrafttræden. Selv om det var godtgjort, at det ikke var muligt at iværksætte den besluttede prisforhøjelse, kan denne omstændighed ikke afkræfte sagsøgerens deltagelse i fastsættelsen af målpriser; den kan højst vise, at sagsøgeren ikke iværksatte den. Det hævdes på ingen måde i beslutningen, at de priser, som sagsøgeren praktiserede, altid svarede til de aftalte målpriser, hvilket viser, at den anfægtede retsakt heller ikke bygger på sagsøgerens iværksættelse af disse mål for at bevise, at sagsøgeren deltog i deres fastsættelse.

151 For så vidt angår sagsøgerens deltagelse i kvotesystemet i de pågældende år skal det bemærkes, at sagsøgerens navn er nævnt i forskellige tabeller (bilag 55-61 til den generelle meddelelse), hvis indhold klart angiver, at de var bestemt til anvendelse ved fastsættelse af salgsmål; sagsøgeren deltog aktivt i udarbejdelsen af disse tabeller (jf. præmis 114 og 115).

152 Med det ordvalg, der er anvendt i tabellerne vedrørende 1979 og 1980 (som f.eks. »revised target«, »opening suggestions«, »proposed adjustments« og »agreed targets«), kan det lægges til grund, at der blev opnået enighed mellem deltagerne i møderne, og at sagsøgeren bidrog hertil ved at fremlægge sine egne salgstal og blev underrettet om dem, eftersom ICI i sit svar på begæringen om oplysninger

(bilag 8 til den generelle meddelelse) har anført, at Shell og andre producenter »would usually be advised of the upshot (if any) of meetings«.

153 Hvad nærmere angår 1979 finder Retten det på grundlag af referatet af mødet den 26. og 27. september 1979 (bilag 12 til den generelle meddelelse) og den udaterede tabel med overskriften »Producers' Sales to West Europe«, der blev fundet hos ICI (bilag 55 til den generelle meddelelse), og hvori der for alle de vesteuropæiske polypropylenproducenter er angivet deres omsætning i kilotons for 1976, 1977 og 1978 samt tal i kolonnerne »1979 actual«, »revised target« og »79«, at der ved mødet var enighed om, at kvoteordningen i årets tre sidste måneder måtte strammes op. Det fremgår således af ordet »tight« sammenholdt med begrænsningen af salget til 80% af 1/12 af det fastsatte årlige salg, at den oprindeligt fastlagte ordning for 1979 måtte strammes op i de tre sidste måneder. Denne fortolkning af referatet underbygges af den nævnte tabel, fordi denne tabel under overskriften »79« i sidste kolonne til højre for kolonnen »revised target« indeholder tal, der må svare til de oprindeligt fastsatte kvoter. Kvoterne måtte begrænses, fordi de var fastlagt på grundlag af en for optimistisk vurdering af markedet, således som det også var tilfældet for 1980. Disse konstateringer påvirkes ikke af, at ICI — som nævnt i beslutningens 31. betragtning, tredje afsnit — henviste til en ordning, »der var blevet foreslået eller vedtaget i Zürich, og som gik ud på at begrænse det månedlige salg til 80% af det gennemsnitlige salg i årets første otte måneder«. Denne henvisning sammenholdt med 54. betragtning til beslutningen må netop forstås således, at der tidligere var fastsat salgsmål for det månedlige salg i de første otte måneder af 1979.

154 Hvad angår 1980, finder Retten, at det af den tabel af 26. februar 1980, der blev fundet hos ATO (bilag 60 til den generelle meddelelse), og som indeholder en kolonne med overskriften »agreed targets 1980«, samt af referaterne af møderne i januar 1981 (bilag 17 til den generelle meddelelse), hvorunder producenterne, herunder sagsøgeren, sammenlignede de faktisk solgte mængder (»Actual kt«) med de fastlagte mål (»Target kt«), fremgår, at der for hele året var fastsat salgsmål. Endvidere bekræftes disse dokumenter af en tabel af 8. oktober 1980 (bilag 57 til den generelle meddelelse), hvori to kolonner sammenlignes, den ene med oplysninger om »1980 Nameplate Capacity« og den anden med »1980 Quota« for de forskellige producenter.

155 Det følger af det foregående, at Kommissionen har ført tilstrækkeligt bevis for, at sagsøgeren var blandt de polypropylenproducenter, der blev enige om en målpris på 2,05 DM / kg pr. 1. september 1979 i forbindelse med prisinitiativet juli — december 1979 og om salgsmål for 1979 og 1980.

C.2 — 1981

a) Den anfægtede retsakt

156 For så vidt angår prisinitiativet januar — maj 1981 viser prisinstrukser fra en række producenter (DSM, Hoechst, Linz, Monte, Saga og ICI), at man for at genoprette prisniveauet fastsatte målpriser for december 1980 og januar 1981 på grundlag af en pris på 1,50 DM / kg for rafia, 1,70 DM / kg for homopolymerisater og 1,95 til 2,00 DM / kg for copolymerisater. Et internt dokument fra Solvay indeholder en tabel, hvori de »faktiske priser« i oktober og november 1980 sammenlignes med, hvad der betegnes som »listepriserne« for januar 1981 på 1,50/1,70/2,00 DM / kg. Efter den oprindelige plan skulle disse priser iværksættes pr. 1. december 1980. Den 13.-15. oktober blev der afholdt et møde i Zürich, men initiativet blev udsat til den 1. januar 1981 (beslutningens 32. betragtning, tredje afsnit).

157 Det anføres endvidere i beslutningen (33. betragtning), at der blev afholdt to producentmøder i januar 1981, hvorunder det viste sig nødvendigt at gennemføre en prisforhøjelse, der i december 1980 var besluttet til den 1. februar 1981, på grundlag af en rafiapris på 1,75 DM / kg i to trin: Målet var fortsat 1,75 DM / kg for februar, og fra den 1. marts skulle målet »uden undtagelse« forhøjes til 2,00 DM / kg. Der blev udarbejdet en tabel i seks nationale valutaer med målpriser på de seks vigtigste polypropylenkvaliteter. Tabellen skulle træde i kraft den 1. februar og den 1. marts 1981. Dokumenter, der blev fundet hos sagsøgeren, viser, at selskabet tog skridt til at indføre de priser, der var fastsat som målpriser for februar og marts.

158 Ifølge beslutningen (34. betragtning) ser planerne om at nå op på 2,00 DM / kg pr. 1. marts imidlertid ikke ud til at være lykkedes. Producenterne nedsatte deres forventninger og håbede nu på en pris på 1,75 DM / kg i marts. Den 25. marts 1981 blev der afholdt et »ekspert«-møde i Amsterdam. Der foreligger ikke referat af dette møde, men umiddelbart efter gav i hvert fald BASF, DSM, ICI, Monte og Shell instrukser om at hæve mål- (eller »liste«-)priserne til, hvad der svarede til 2,15 DM / kg for rafia med virkning fra den 1. maj. Hoechst gav tilsvarende instrukser for den 1. maj, men gjorde det først ca. fire uger efter de øvrige. Nogle af producenterne gav deres salgskontorer en vis handlefrihed til at anvende »minimumspriser« eller »bundpriser«, der lå lidt under de vedtagne målpriser. I første del af 1981 steg priserne ret kraftigt, men selv om producenterne gjorde en stor indsats for at få prisforhøjelserne igennem pr. 1. maj, holdt denne udvikling ikke. Ved midten af året ventede producenterne enten en stabilisering af prisniveauet eller endog en vis tilbagegang, efterhånden som efterspørgslen faldt i sommerens løb.

159 Med hensyn til det tredje prisinitiativ anføres det i beslutningen (35. betragtning), at Shell og ICI allerede i juni 1981, da det viste sig, at prisstigningerne i årets første kvartal begyndte at gå langsommere, forudså et yderligere prisinitiativ for september og oktober 1981. Shell, ICI og Monte mødtes den 15. juni 1981 for at drøfte, hvilken fremgangsmåde der skulle anvendes for at få markedspriserne til at stige. Få dage efter dette møde gav både ICI og Shell deres salgskontorer instruks om at forberede markedet på en større forhøjelse i september på grundlag af en påtænkt forhøjelse af rafiaprisen til 2,30 DM / kg. Også Solvay gav den 17. juli 1981 sine salgskontorer i Benelux instruks om at forberede kunderne på en større prisforhøjelse pr. 1. september, hvis størrelse nærmere skulle fastlægges i sidste uge af juli, idet der var planlagt et »ekspert«-møde til afholdelse den 28. juli 1981. Den oprindelige plan, der gik ud på at tilstræbe en pris på 2,30 DM / kg i september 1981, blev revideret, sandsynligvis på dette møde, således at målet for august blev reduceret til 2,00 DM / kg for rafia. I september skulle prisen være 2,20 DM / kg. I et håndskrevet notat fra Hercules, dateret 29. juli 1981 (dagen efter det møde, som Hercules sandsynligvis ikke deltog i), anføres disse priser som »officielle« priser for august og september, og der henvises i kryptiske vendinger til kilden til disse oplysninger. Der blev afholdt møder igen i Genève den 4. august og Wien den 21. august 1981. Efter disse møder udsendte producenterne nye instrukser med en målpris på 2,30 DM / kg pr. 1. oktober. BASF, DSM, Hoechst, ICI, Monte og Shell udsendte praktisk taget identiske instrukser om iværksættelse af disse priser i september og oktober.

160 Ifølge beslutningen (36. betragtning) gik planerne nu ud på i løbet af september og oktober 1981 at komme op på en »basispris« for rafia på 2,20 til 2,30 DM / kg. Papirer fra Shell viser, at man oprindeligt påtænkte et yderligere prisforhøjelsestrin til 2,50 DM / kg pr. 1. november, men at dette blev opgivet. Af materialet fra de forskellige producenter fremgår, at priserne steg i løbet af september, og initiativet blev videreført i oktober 1981, hvor man nåede op på en markedspris på ca. 2,00 til 2,10 DM / kg for rafia. Et notat fra Hercules viser, at målprisen på 2,30 DM / kg i løbet af december 1981 blev nedjusteret til en mere realistisk pris på 2,15 DM / kg, men det hedder i notatet, at »man med den fælles målbevidste indsats fik priserne op på 2,05 DM / kg, dvs. det nærmeste nogensinde ved de offentliggjorte (sic) målpriser«. Ved udgangen af 1981 lå de priser, der blev refereret i fagpressen, på 1,95 til 2,10 DM / kg for rafia, altså ca. 0,20 DM under producenternes målpriser. Kapacitetsudnyttelsen androg ca. 80% og blev omtalt som »sund«.

161 Ifølge beslutningen (56. betragtning) var markedsdelingen for 1981 genstand for lange og komplicerede forhandlinger. Ved møderne i januar 1981 enedes man om, at hver producent som en midlertidig foranstaltning med det formål at lette iværksættelsen af prisinitiativet for februar til marts skulle begrænse sit månedlige salg til 1/12 af 85% af 1980-målet. Med henblik på at få fastlagt en mere permanent ordning oplyste hver producent på møderne, hvilken mængde han håbede at kunne sælge i løbet af 1981. Sammenlagt var disse »ønskede mængder« imidlertid langt større end den forventede efterspørgsel. Trods flere kompromisforslag fra Shell og ICI blev der ikke opnået enighed om en endelig kvoteaftale for 1981. I forbindelse med disse forhandlinger mødtes ICI og Shell mindst to gange, den 27. maj og den 15. juni 1981, og Monte var repræsenteret ved et af disse møder. Shell var noget skeptisk med hensyn til de forslag, der blev fremsat under disse drøftelser, idet forslagene ifølge selskabets opfattelse var støttet på alt for ambitiøse markedsforventninger, men selskabet erklærede ikke desto mindre, at det ville være tilfreds med en markedsandel på 11-12%. Det anføres i beslutningen (87. betragtning, tredje afsnit), at den skepsis, som Shell havde udtrykt med hensyn til kvoteplanerne, samtidig med, at selskabet over for ICI oplyste, hvad man ville kunne acceptere, kan anskues under den synsvinkel, at det i et kompleks kartel er tænkeligt, at nogle producenter på et givet tidspunkt ikke giver udtryk for definitiv tilslutning til en bestemt foranstaltning, der er vedtaget af andre, men ikke desto mindre udtrykker generel støtte til den pågældende ordning og indretter sin adfærd herefter. Som en nødløsning gik producenterne ud fra den enkelte producents kvote i det foregående år som teoretisk grundlag og indberettede deres faktiske salg i hver måned på møderne. Det faktiske salg blev således kontrolleret på grundlag af en

teoretisk opdeling af det disponible marked, der var baseret på 1980-kvoterne (57. betragtning til beslutningen).

b) Parternes anbringender

162 Sagsøgeren nægter at have deltaget i de to prisinitiativer i 1981, dvs. initiativet i januar — maj 1981 og initiativet september — december 1981. Med hensyn til januar 1981 har sagsøgeren i sine skriftlige indlæg for Retten anført, at Kommissionen beskylder selskabet for deltagelse i en prisaftale, skønt en sådan beskyldning ikke synes at være fremsat i beslutningen. Denne beskyldning er ikke begrundet, eftersom ligheden mellem den pris, som sagsøgeren anbefalede til koncernens erhvervsaktive selskaber og den pris, som hævdes at være aftalt, kun blev fastslået med hensyn til rafia. Den manglende lighed mellem den pris, der påstås at være aftalt, og den pris, der blev anvendt for copolymerisater, viser, at den konstaterede lighed med hensyn til rafiaprisen ikke var resultatet af en gensidig forståelse.

163 Hvad angår februar 1981 mener sagsøgeren, at Kommissionen med urette hævder, at Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber traf foranstaltninger med henblik på at nå de målpriser, der var blevet fastsat under et producentmøde. De pris-»instrukser«, som Shell gav efter dette møde, nemlig den 26. januar 1981 (bilag C1, Shell's svar på skrivelsen af 29.3.1985), førte tværtimod de erhvervsaktive selskaber til at fakturere priser, der var lavere end målpriserne.

164 For så vidt angår 1981 har sagsøgeren anført, at et af Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber (Shell UK) forsøgte at opnå priser, der var betydeligt lavere end målpriserne (memorandum, Shell UK, af 23.2.1981, bilag C2, Shell's svar på skrivelsen af 29.3.1985). Sagsøgeren har endvidere anført, at selv om de erhvervsaktive selskaber forsøgte at forhøje priserne til et niveau, som tilfældigvis faldt sammen med målprisen, kan det ikke heraf udledes — uden at fejlfortolke dokumenterne (bilag C2 og C3, skrivelse af 29.3.1985) — at selskabet således forsøgte at nå målprisen.

165 Med hensyn til maj 1981 gør sagsøgeren gældende, at selskabet i et telex af 10. april 1981 (bilag Shell D3 til skrivelse af 29.3.1985) anbefalede de erhvervsaktive selskaber at fakturere priser, der var lavere end målpriserne, at flere af disse selskaber anvendte endnu lavere målpriser og angav, at målpriserne ikke kunne nås (Shell UK, memorandum af 29. og 30.3.1981, bilag Shell D2 til skrivelse af 29.3.1985 og bilag D1, Shell's svar på skrivelsen af 29.3.1985), og at de faktiske priser endelig var væsentligt lavere.

166 Med hensyn til prisinitiativet september — december 1981 har sagsøgeren henvist til sine svar på meddelelsen om klagepunkter og skrivelsen af 29. marts 1985.

167 Med hensyn til kvoterne har sagsøgeren anført, at hvis en direktør i det sagsøgende selskab har anført, at Shell kunne være tilfreds med en markedsandel på 11-12% (bilag 64 til den generelle meddelelse), kan en sådan erklæring ikke anses for et bevis, eftersom de øvrige producenter vidste, at det ikke kunne binde Shell-selskaberne. Referaterne af møderne i maj og juni 1981 (bilag 64 til den generelle meddelelse) viser klart, at disse drøftelser ikke havde til formål at opnå indgåelse af en kvoteaftale. Såfremt der efterfølgende skete udveksling af oplysninger om salgsmængder, skete dette blot for at indsamle handelsmæssige oplysninger med henblik på at være i stand til at konkurrere mere effektivt og ikke for at efterprøve overholdelsen af en kvoteaftale.

168 Kommissionen har anført, at sagsøgerens deltagelse i prisinitiativerne i 1981 klart fremgår af det bevismateriale, som den har fremlagt. Hvad angår januar 1981 var de priser, som Shell anbefalede, de samme, som var indeholdt i de andre producenters prisinstrukser for den vigtigste polypropylenkvalitet (rafia) og homopolymerisater. Selv om Kommissionen erkender, at de var forskellige for copolymerisater, mener den ikke desto mindre, at dette ikke er tilstrækkeligt til at bevise, at Shell førte en fuldstændig uafhængig prispolitik.

169 Med hensyn til februar 1981 har Kommissionen anført, at målpriserne var blevet fastsat i december 1980. På dette tidspunkt fremsatte Shell henstillinger indeholdende disse målpriser, selv om det er rigtigt, at selskabet senere udsendte nye henstillinger, hvori priserne var nedjusteret.

170 Ifølge Kommissionen kan samme hensigt med at anvende de aftalte priser også iagttages med hensyn til marts og maj 1981. F. eks. gav ICI og Shell identiske instrukser for april og maj 1981 (bilag C3 og D1 ff. til skrivelsen af 29.3.1985).

171 Kommissionen har understreget, at den omstændighed, at det ene eller det andet af Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber måtte have besluttet at anvende en pris, der var lavere end målprisen, ikke kan betyde, at Shell ikke var begyndt at acceptere en målpris; denne fremgangsmåde forklares ud fra en hensigt om at »snyde«.

172 Kommissionen har erkendt, at der ikke kunne indgås en endelig kvoteaftale for 1981. Den har imidlertid anført, at producenterne i begyndelsen af 1981 indgik en aftale om et midlertidigt system bestående i at begrænse de månedlige salg til en tolvtedel af 85% af de mængdemål, der var blevet aftalt for 1980, hvilket fremgår af referatet af møder i januar 1981 (bilag 17 til den generelle meddelelse). For det andet overvågede producenterne indbyrdes deres faktiske salg på månedsbasis, hvilket fremgår af en tabel af 21. december 1981, der blev fundet hos ICI, som angiver de forskellige producenters månedlige salg i 1981 (bilag 67 til den generelle meddelelse). For det tredje mødtes ICI, Shell og Monte to gange, nemlig den 27. maj og den 15. juni 1981, med henblik på at diskutere forslag om kvoteaftaler (bilag 64 til den generelle meddelelse).

c) Rettens vurdering

173 Retten finder, at sagsøgerens deltagelse i prisinitiativerne og kvotesystemet i 1981 må undersøges i lyset af selskabets kontakter med deltagerne i »chef«- og »ekspert«-møderne, dets deltagelse i møderne den 27. maj og 15. juni 1981 (bilag 64 til

den generelle meddelelse) og indholdet af et internt Shell-notat af 15. februar 1982 (bilag 94 til den generelle meddelelse) med overskriften »Market Quality PP«, hvori det anføres:

»Price initiatives by PP majors (Hoechst, M-E, ICI, Shell) unlikely to have much effect (as usual: there are too many PP producers with differing objectives & perceptions).«

(»Det er usandsynligt, at de prisinitiativer, der er vedtaget af de store PP (Hoechst, M-E, ICI, Shell), vil få større virkning (som sædvanlig fordi der er for mange PP-producenter med forskellige mål og forventninger)«).

174 Med hensyn til prisinitiativet i januar — maj 1981 skal Retten fastslå, at sagsøgeren modsat selskabets anbringender i beslutningen (tabel 7B) beskyldes for at have deltaget i fastsættelsen af en målpris for 1. januar 1981. Denne beskyldning er baseret på den omstændighed, at de priser, som er indeholdt i et telex, som Shell sendte til Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber den 17. december 1980 (bilag Shell B / C1 til skrivelsen af 29.3.1985), er identiske med de prisinstrukser, som blev udsendt af fem andre producenter mellem den 29. oktober og den 15. december 1980 for rafia og homopolymerisater, og med prisinstrukserne fra tre af disse producenter med hensyn til copolymerisater. Det skal herved fastslås, dels at det fremgår af ICI's prisinstruks af 1. december 1980 (bilag ICI B2 til skrivelsen af 29.3.1985), at ICI gennem markedet havde fået kendskab til, at Shell havde besluttet at forhøje sine priser i november, dvs. før det møde af 16. december 1980, som Kommissionen har henvist til, dels at Shell's prisinstruks af 17. december 1980 — modsat hvad der er anført i tabel 7B til beslutningen — ikke svarer til prisinstrukser fra nogen som helst anden producent med hensyn til copolymerisater, eftersom sagsøgeren har angivet en pris på 1,80 DM / kg, mens tre andre producenter angiver en pris på 2,00 DM / kg og to andre en pris på 1,95 DM / kg, dvs. betydeligt højere priser. Heraf følger, at tabel 7B til beslutningen giver det fejlagtige indtryk, at der er lighed mellem sagsøgerens pris og de øvrige producenters priser med hensyn til denne polypropylenkvalitet. Da Kommissionen ikke har fremlagt noget andet dokument, som viser, at sagsøgerens priser var identiske med andre producenters priser for samme kvalitet, finder Retten, at Kommissionen ikke udelukkende kan lægge sagsøgerens telex af 17. december 1980 til grund med henblik på at hævde, at Shell deltog i fastsættelsen af en målpris for 1. januar 1981.

175 Med hensyn til februar 1981 har Kommissionen som begrundelse for sin kritik mod sagsøgeren anvendt Shell's telex af 17. december 1980 (bilag Shell B / C1 til skrivelsen af 29.3.1985) og det interne memorandum fra Shell UK af 21. januar 1981 (bilag Shell C2 til skrivelsen af 29.3.1985), som begge viser en prisforhøjelse svarende til den, der var påtænkt af selskabets konkurrenter. Som svar på dette bevismateriale har sagsøgeren fremlagt et telex fra Shell af 26. januar 1981 (bilag C1, Shell's svar på skrivelsen af 29.3.1985), der angiver priser for 1. februar 1981, der både adskiller sig fra de tidligere instrukser og instrukserne fra andre producenter og fra de målpriser, der var blevet fastsat under møderne i januar 1981 (bilag 17 til den generelle meddelelse). Sagsøgeren har anført — i modsætning til det af Kommissionen anførte — at memorandummet fra Shell UK af 21. januar 1981 (bilag Shell C2 til skrivelsen af 29.3.1985) vedrører en prisforhøjelse for marts 1981 og ikke for 1. februar 1981. Retten finder for det første, at det dokument, som sagsøgeren har fremlagt, ikke kan afkræfte de konklusioner, som Kommissionen har draget på grundlag af de tidligere dokumenter. Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber fulgte nemlig den praksis, at de, efter at have givet prisinstrukser, der strengt svarede til deres konkurrenters, ændrede disse instrukser nogle få dage inden deres ikrafttræden, når de fandt, at det vedtagne prisinitiativ kun havde få chancer for at lykkes. Dette er grunden til, at prisinitiativerne ofte mislykkedes, samt grunden til, at de priser, som sagsøgeren anvendte på markedet, ofte var lavere end de målpriser, der var blevet fastsat, hvilket Kommissionen har erkendt i beslutningen. Retten finder for det andet — i modsætning til det af sagsøgeren anførte — at memorandummet fra Shell UK af 21. januar 1981 særskilt henviser til selskabets hensigt om at følge den prisforhøjelse, der var blevet bebudet for februar af de europæiske producenter, hvilket førte til den pris, der både er nævnt i selskabets telex af 17. december 1980 og i referatet af møderne i januar 1981 (1,75 DM / kg for rafia), og til den prisforhøjelse, der var planlagt til den 3. marts. Sagsøgerens opfattelse er uforenelig med de forskellige tal, der er anført i memorandummet, eftersom det henviser til en pris for januar på 1,50 DM / kg (315 UKL / ton) og en målpris for februar på 1,75 DM / kg (360-370 UKL / ton) og forudser en prisforhøjelse på 20 UKL / ton den 3. marts.

176 For så vidt angår marts 1981 skal Retten fastslå, at Kommissionen ved at hævde, at Shell deltog i denne del af det pågældende prisinitiativ, henviser til et internt memorandum fra Shell UK af 21. januar 1981 (bilag Shell C2 til skrivelsen af 29.3.1985) og et Shell-memorandum af 28. januar 1981 (bilag Shell C3 til skrivelsen af 29.3.1985), som henviser til en målpris på 2,00 DM / kg, der strengt svarede til den målpris, der var fastsat under møderne i januar 1981, og til selskabets konkurrenters prisinstrukser. Stillet over for dette bevismateriale har sagsøgeren an-

ført, at et memorandum af 23. februar 1981 fra Shell UK (bilag C2, Shell's svar på skrivelsen af 29.3.1985) angiver en pris, der var klart lavere end denne pris. Retten finder, at Kommissionen med rette har udledt af de ovennævnte dokumenter, at sagsøgeren havde deltaget i denne del af det pågældende prisinitiativ, eftersom det var løbende praksis hos Shell at ændre de tidligere fastsatte priser nogle få dage før deres ikrafttræden. Det skal herved understreges, at Shell UK i et memorandum af 27. marts 1981 (bilag Shell D1 til skrivelsen af 29.3.1985) forudsætningsvis henviste til sit eget memorandum af 21. januar 1981 som udgangspunkt for beregningen af en målpris for 1981, hvilken pris var identisk med Hoechst's og Monte's, og på ingen måde henviste til sit memorandum af 23. februar 1981.

177 Med hensyn til den prisforhøjelse, som skulle træde i kraft den 1. maj 1981, skal Retten fastslå, at Kommissionen i sin kritik af sagsøgeren henviser til et memorandum fra Shell UK af 27. marts 1981 og et telex fra Shell af 10. april 1981 (bilag Shell D3 til skrivelsen af 29.3.1985), som begge henviser til en målpris på 2,15 DM / kg, og sidstnævnte tilføjer en mindstepris på 2,00 DM / kg. Kommissionen har anført, at memorandummet fra Shell UK er forsynet med samme dato som prisinstrukserne fra BASF, ICI og Monte, og at det er udfærdiget en eller to dage efter det producentmøde, der blev afholdt den 25. marts. Som svar på dette bevismateriale har sagsøgeren anført, at memorandummet fra Shell UK af 29. april (bilag Shell D2 til skrivelsen af 29.3.1985), 30. april og 13. maj (bilag D1 og D2, Shell's svar på skrivelsen af 29.3.1985) angav, at de tidligere citerede prisniveauer ikke kunne nås. Retten finder, at Kommissionen med føje udledte af memorandummet af 27. marts 1981 fra Shell UK og telexet fra Shell af 10. april 1981, sammenholdt med mødet den 25. marts 1981 og prisinstrukserne fra BASF, ICI og Monte, at Shell havde deltaget i et prisinitiativ, der skulle træde i kraft den 1. maj. Den omstændighed, at telexet af 10. april 1981 indeholdt en målpris og en mindstepris, hvoraf kun den første svarede til prisinstrukserne fra de andre producenter, kan ikke afkræfte denne konstatering.

178 Hvad angår prisinitiativet august — december 1981 finder Retten, at Kommissionen med rette fandt, at sagsøgeren deltog i forberedelsen af dette initiativ sammen med Monte og ICI under møderne den 27. maj og 15. juni 1981. Det fremgår af notatet af det første af disse møder (bilag 64a til den generelle meddelelse), at deltagerne i dette møde, herunder Shell og ICI, fandt, at gennemsnitsprisen på

rafia var 1,80 DM / kg i slutningen af maj. Det fremgår af referatet af det andet af disse møder (bilag 64 til den generelle meddelelse), at deltagerne, herunder Shell, ICI og Monte, forudså en forhøjelse på 0,20 DM / kg som en mulig løsning på det overdrevent lave prisniveau, og at det var på grundlag af resultatet af dette møde, at Shell fastsatte den pris, som det meddelte sine erhvervsaktive selskaber den 17. juni 1981 (bilag Shell E1 til skrivelsen af 29.3.1985), nemlig 2,00 DM / kg, der skulle anvendes den 1. juli (dvs. 1,80 DM / kg + 0,20 DM / kg).

179 Hvad angår den 1. september skal Retten fastslå, at Kommissionen atter baserer sine anbringender på Shell's telex af 17. juni 1981, som også henviser til en oprindelig målpris på 2,30 DM / kg for september. Ifølge Kommissionen blev denne målpris sandsynligvis revideret under mødet den 28. juli 1981. Kommissionen har herefter henvist til et memorandum fra Shell UK af 4. august 1981 (bilag Shell E3 til skrivelsen af 29.3.1985), som henviser til en forhøjelse på 40 UKL / ton for homopolymerisater og copolymerisater fra den 5. september. Foruden dette bevismateriale henviser Kommissionen til et telex fra Shell af 28. august 1981 (bilag Shell E2 til skrivelsen af 29.3.1985), som henviser til en målpris på 2,20 DM / kg for september, dvs. 0,20 DM / kg »higher than existing target of 2.00 DM / kg«. Kommissionen mener, at en sammenholdelse af disse prisinstrukser med møderne af 4. og 21. august 1981 understøtter de konklusioner, som den har foretaget. Stillet over for dette bevismateriale har sagsøgeren anført, at et telex fra Shell UK af 16. juli 1981 og et telex fra Shell France af 17. juli 1981 (bilag E2 og E3, Shell's svar på skrivelsen af 29.3.1985) nævner målpriser, der adskiller sig fra dem, som Kommissionen hævder er blevet fastsat. Sagsøgeren har tilføjet, at Shell's telexer af 4. og 20. august 1981 (bilag E4 og E5, Shell's svar på skrivelsen af 29.3.1985) også angiver forskellige målpriser for september. Retten finder, at Kommissionen har bevist Shell's deltagelse i fastsættelsen af målprisen for 1. september, for så vidt som den pris, der var indeholdt i Shell's oprindelige telex af 17. juni 1981, klart udgjorde et langsigtet mål (»we suggest you start discussions with your customers indicating a floor PP ff level of 2.30 DM / kg«), som derfor blev underkastet revision, memorandummet fra Shell UK af 4. august 1981 og Shell's telex af samme dag viser, at på dette tidspunkt var målet for september blevet sænket til 2,00 DM / kg, og Shell's telex af 28. august 1981 viser, at på denne dato »new business / orders should be based on a minimum of 2.20 for kg, 0.20 DM / kg

higher than existing target of 2.00 DM per kg«. Disse konstateringer bekræftes af den omstændighed, at der blev afholdt producentmøder den 28. juli 1981, den 4. og 21. august 1981, og at det fremgår af ICI's svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse), at sagsøgeren var underrettet om resultatet af producentmøderne.

180 For så vidt angår den 1. oktober fastslår Retten, at Kommissionen med henblik på sin kritik af Shell's deltagelse i denne del af prisinitiativet har henvist til Shell's telex af 28. august 1981 (bilag Shell E2 til skrivelsen af 29.3.1985), som angiver en målpris på 2,30 DM / kg for 1. oktober, og et memorandum fra Shell UK af 8. september 1981 (bilag Shell E4 til skrivelsen af 29.3.1985), som bebuder en forhøjelse på 60 UKL / ton fra begyndelsen af oktober. Stillet over for dette bevismateriale har sagsøgeren henvist til referatet af et internt Shell-møde den 24. september 1981 (bilag E6, Shell's svar på skrivelsen af 29.3.1985), hvorunder Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber angav, at de håbede at opnå en mindstepris, der var betydeligt lavere end målpriserne. Sagsøgeren har tilføjet, at de priser, der faktisk blev nået på markedet, var klart lavere end målpriserne. Retten finder, at sagsøgerens argumenter ikke kan afkræfte Kommissionens konstateringer, for så vidt som der i notatet af 24. september 1981 henvises til en målpris pr. 1. oktober på 2,20 DM / kg, som blev forhøjet til 2,30 DM / kg, svarende til den målpris, der søgtes opnået af de øvrige producenter. Det bemærkes endvidere, at memorandummet fra Shell UK af 8. september 1981 blev udfærdiget dagen efter det møde, hvor BASF og ICI havde afgivet deres prisinstrukser, og kun fire dage efter at Monte og DSM havde gjort det samme.

181 Det følger af det foregående, at Kommissionen har bevist, at sagsøgeren deltog i de to initiativer, som fandt sted i 1981, og som er beskrevet i beslutningens 32.-36. betragtning og i tabel 7B-7G til beslutningen, undtagen hvad angår begyndelsen af det første af disse initiativer.

182 For så vidt angår sagsøgerens deltagelse i kvotesystemet bemærkes, at der over for producenterne er gjort gældende, at de deltog i forhandlingerne med henblik på at nå frem til en kvoteaftale for dette år, at de i forbindelse hermed gav meddelelse om deres »ønskede mængder«, og at de som en midlertidig foranstaltning, indtil der blev indgået en sådan aftale, blev enige om i februar og marts 1981 at reducere

deres månedlige salg til 1/12 af 85% af det »mål«, der var aftalt for 1980, at de for resten af året påtog sig den samme teoretiske kvote som i det foregående år, at de hver måned gav oplysninger om deres salg ved møderne, og at de kontrollerede, at deres salg lå inden for den tildelte teoretiske kvote.

183 At der fandt forhandlinger sted mellem producenterne med henblik på at indføre en kvoteordning, og at de under disse forhandlinger meddelte deres »ønskede mængder«, bekræftes af forskellige dele af bevismaterialet, bl.a. tabeller, hvori der for hver producent angives faktisk omsætning (»actual«) og »targets« for 1979 og 1980 samt »aspirations« for 1981 (bilag 59-61 til den generelle meddelelse), en tabel, der er affattet på italiensk, og hvori der for hver producent angives vedkommendes kvote for 1980, andre producenters forslag med hensyn til, hvilken kvote vedkommende skulle tildeles for 1981, og producentens egne »ambitions« for 1981 (bilag 62 til den generelle meddelelse) samt et internt notat fra ICI (bilag 63 til den generelle meddelelse), hvori der er en beskrivelse af udviklingen i forhandlingerne, og det anføres:

»Taking the various alternatives discussed at yesterday's meeting we would prefer to limit the volume to be shared to no more than the market is expected to reach in 1981, say 1.35 million tonnes. Although there has been no further discussion with Shell, the four majors could set the lead by accepting a reduction in their 1980 target market share of about 0.35% provided the more ambitious smaller producers such as Solvay, Saga, DSM, Chemie Linz, Anic / SIR also tempered their demands. Provided the majors are in agreement the anomalies could probably be best handled by individual discussions at Senior level, if possible before the meeting in Zurich.«

(»Af de forskellige alternativer, der blev drøftet på mødet i går, vil vi foretrække, at den mængde, der skal fordeles, begrænses til det forventede marked i 1981, dvs. 1,35 mio. tons. Selv om der ikke har været yderligere forhandlinger med Shell, kunne de fire store gå foran og acceptere en reduktion i deres mål for markedsandelen i 1980 på ca. 0,35% under forudsætning af, at de mere ambitiøse blandt de mindre producenter som Solvay, Saga, DSM, Chemie Linz og Anic / SIR også nedsætter deres krav. Såfremt de store er enige, kan problemerne sikkert bedst løses ved individuelle drøftelser på chef-niveau, helst inden mødet i Zürich.«)

Dette dokument er vedlagt en opstilling med forslag til kompromis, hvori den enkelte producents resultat sammenlignes med 1980 (»% of 1980 target«).

184 Det fremgår af referatet af møderne i januar 1981, at det som en midlertidig foranstaltning blev vedtaget, at det månedlige salg i februar og marts 1981 skulle reduceres til $^1/_{12}$ af 85% af det mål, der var aftalt for det foregående år. Det anføres således i referatet:

»In the meantime (February-March) monthly volume would be restricted to $^1/_{12}$ of 85% af the 1980 target with a freeze on customers.«

(»I mellemtiden (februar — marts) reduceres det månedlige salg til $^1/_{12}$ af 85% af målet for 1980, og der lukkes for tilgang af kunder.«)

185 Det forhold, at producenterne for resten af året påtog sig den samme teoretiske kvote som i det foregående år og kontrollerede, at deres salg lå inden for denne kvote, ved hver måned at udveksle oplysninger om deres salg, er bevist ved tre dokumenter i sammenhæng. Det drejer sig for det første om en tabel af 21. december 1981 (bilag 67 til den generelle meddelelse), hvori der for hver producent er angivet salget opdelt på måneder, og de sidste tre kolonner vedrørende november og december samt årets samlede salg er tilføjet i hånden. Endvidere drejer det sig om en udateret tabel, der er affattet på italiensk, med overskriften »Scarti per società« (»Fravigelser opdelt på selskaber« (bilag 65 til den generelle meddelelse]. I tabellen, der blev fundet hos ICI, sammenlignes for hver producent for perioden januar — december 1981 tallene for faktisk salg (»actual«) med de teoretiske tal (»theoretic«). Endelig drejer det sig om en udateret tabel, der blev fundet hos ICI (bilag 68 til den generelle meddelelse). Heri sammenlignes den enkelte producents omsætning og markedsandel i perioden januar — november 1981 med de tilsvarende tal for 1979 og 1980, og på grundlag heraf er der udarbejdet en prognose for slutningen af året.

186 Den første tabel viser således, at producenterne udvekslede oplysninger om deres månedlige salg. Når dette sammenholdes med sammenligningerne mellem disse tal

og de faktiske tal for 1980 — som foretages i de to andre tabeller, der vedrører samme periode — underbygger det forhold, at producenterne på denne måde udvekslede oplysninger, som en erhvervsdrivende normalt behandler strengt fortroligt, beslutningens konklusioner.

187 Sagsøgerens deltagelse i disse forskellige aktiviteter fremgår for det første af de kontakter, som selskabet opretholdt med deltagerne i »chef«- og »ekspert«-møderne. Ifølge ICI's svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse), blev sagsøgeren underrettet om resultatet af disse møder, der — som det fremgår af referatet af møderne den 27. maj og den 15. juni 1981 (bilag 64 til den generelle meddelelse) vedrørte arrangementer med hensyn til mængdemål. Det fremgår af det første af disse referater:

»this meeting was arranged to review the polypropylene scene and to seek SICC's views on the volume scheme put forward by Montepolimeri in Rome... As expected, Shell were unimpressed by the volume proposals as basically they are unconvinced that they work«.

(»Dette møde blev afholdt for at gennemgå forholdene på polypropylenmarkedet og indhente SICC's synspunkter med hensyn til den mængdeordning, som Montepolimeri havde fremlagt i Rom... Som forventet var Shell ikke imponeret af mængdeforslagene, da Shell's grundlæggende opfattelse er, at de ikke virker«).

Det anføres i det andet mødereferat:

»L. repeated his comments about quotas and Z. said only DSM, Saga and ICI had commented on his proposals. Possible solutions included (a) sanctions (not a great success so far on PVC), (b) control production which is within the power of the bosses (L. thought propylene availability might scupper this), (c) quotas which Z. favoured but L. discounted...«

(»L. gentog sine kommentarer om kvoterne, og Z. sagde, at kun DSM, Saga og ICI havde kommenteret hans forslag. De mulige løsninger omfattede (a) sanktioner (har ikke indtil nu været en særlig succes med hensyn til PVC), (b) kontrol med produktionen, hvilket falder ind under chefernes kompetence (L. mente, at forrådene af polypropylen ville kunne bringe denne løsning i fare), (c) anvendelsen af kvoter, som Z. gjorde sig til talsmand for, men som L. viste ringe entusiasme for...«)

Selv om disse notater viser, at Shell udtrykte forbehold med hensyn til kvoteordningen, viser de også, at selskabet deltog i diskussionerne om gennemførelsen af et sådant system.

188 Sagsøgerens deltagelse fremgår for det andet af den omstændighed, at dets navn er nævnt i forskellige af de ovennævnte dokumenter. Disse dokumenter indeholder tal, der, som det måtte erindres, hidrører fra sagsøgeren selv (jf. præmis 114 og 115).

189 Retten finder, at Kommissionen af det forhold, at der ved »chef«- og »ekspert«-møderne blev udøvet gensidig kontrol — som sagsøgeren muliggjorde ved at fremlægge sine salgstal — med, at der i 1981 blev gennemført et system med begrænsning af det månedlige salg på grundlag af salget i en tidligere periode, med rette har udledt, at dette system var vedtaget af mødedeltagerne.

190 Kommissionen findes herefter — bortset fra hvad angår begyndelsen af prisinitiativet januar — maj 1981 — at have ført tilstrækkeligt bevis for, at sagsøgeren var blandt de polypropylenproducenter, der blev enige om dette prisinitiativ, prisinitiativet august — december 1981 og om begrænsningen af deres månedlige salg på grundlag af salget i en tidligere periode for 1981.

C.3 — 1982

a) Den anfægtede retsakt

191 Ifølge beslutningen (37., 38. og 39. betragtning, første afsnit) blev prisinitiativet juni — juli 1982 gennemført, efter at der på markedet var opstået ligevægt mellem udbud og efterspørgsel. Initiativet blev besluttet på producentmødet den 13. maj 1982, hvorunder der blev udarbejdet en detaljeret målprisliste pr. 1. juni 1982 for hver af de vigtigste polypropylenkvaliteter i forskellige nationale valutaer (2,00 DM / kg for rafia).

192 Mødet den 13. maj 1982 blev fulgt op af prisinstrukser fra ATO, BASF, Hoechst, Hercules, Hüls, ICI, Linz, Monte og Shell, der med få ubetydelige undtagelser svarede til de priser, som var fastsat på mødet (beslutningens 39. betragtning, andet afsnit). Producenterne kunne på mødet den 9. juni 1982 kun give oplysninger om beskedne forhøjelser.

193 Ifølge beslutningen (40. betragtning) blev der besluttet et prisinitiativ for september — november 1982 på mødet den 20. og 21. juli 1982, og som gik ud på at nå en pris på 2,00 DM / kg pr. 1. september og 2,10 DM / kg pr. 1. oktober. Ved mødet den 20. august 1982 blev den forhøjelse, der var planlagt til den 1. september, udskudt til den 1. oktober, og denne beslutning blev bekræftet på mødet den 2. september 1982 (41. betragtning til beslutningen).

194 Efter møderne den 20. august og 2. september 1982 gav ATO, DSM, Hercules, Hoechst, Hüls, ICI, Linz, Monte og Shell prisinstrukser i overensstemmelse med den målpris, der var fastlagt ved møderne (43. betragtning til beslutningen).

195 Ifølge beslutningen (44. betragtning) foretoges der på mødet den 21. september 1982, som sagsøgeren deltog i, en gennemgang af de foranstaltninger, der var truffet for at nå den tidligere fastsatte målpris, og der blev givet almindelig tilslutning til et forslag om en prisforhøjelse til 2,10 DM / kg i november — december 1982. Forhøjelsen blev bekræftet på mødet den 6. oktober 1982.

196 Efter mødet den 6. oktober 1982 udsendte BASF, DSM, Hercules, Hoechst, Hüls, ICI, Linz, Monte, Shell og Saga prisinstrukser med den besluttede forhøjelse (beslutningens 44. betragtning, andet afsnit).

197 ATO, BASF, DSM, Hercules, Hoechst, Hüls, ICI, Monte og Saga har til Kommissionen udleveret de prisinstrukser, de udsendte til deres lokale salgskontorer, og de stemmer ikke blot overens indbyrdes, hvad angår beløb og tidspunkt, men også med den målprisliste, der er vedlagt ICI's referat af »ekspert«-mødet den 2. september 1982. Sagsøgeren erkender at have deltaget i et møde mellem de »fire store« i Heathrow den 13. oktober (en uge forud for »chef«-mødet i oktober), og at selskabet i september havde regelmæssig kontakt med ICI vedrørende prisinitiativet for oktober (beslutningens 45. betragtning).

198 Mødet i december 1982 resulterede ifølge beslutningen (46. betragtning, andet afsnit) i en aftale om, at det prisniveau, der var fastsat for november — december, skulle være iværksat inden udgangen af januar 1983.

199 Det anføres i beslutningen [artikel 1, litra c), og 27. betragtning, jf. også 42. betragtning], at sagsøgeren sammen med de øvrige producenter vedtog forskellige foranstaltninger med det formål at fremme iværksættelsen af målpriserne, såsom midlertidige produktionsbegrænsninger, udveksling af detaljerede oplysninger om leverancer, afholdelse af lokale møder og fra slutningen af september 1982 et »kontostyringssystem« med henblik på gennemførelse af prisforhøjelser over for bestemte kunder.

200 For så vidt angår systemet med »kontostyring« (»account management«), som i den seneste og mest udviklede form fra december 1982 er kendt under navnet »kontoledelse« (»account leadership«), blev sagsøgeren på samme måde som de øvrige producenter udpeget til koordinator (»leader«) for mindst én stor kunde, således at selskabet hemmeligt skulle koordinere kundens forbindelser til dens leve-

randører. Som led i systemet fandt man frem til kunder i Belgien, Italien, Tyskland og Det Forenede Kongerige, og for hver af disse blev der udpeget en »koordinator«. I december 1982 blev der foreslået en mere generel anvendelse af dette system, idet der for hver større kunde blev udpeget en »kundeadministrator« (»account leader«), som skulle lede, drøfte og organisere prisændringer. Andre producenter, der jævnligt handlede med den pågældende kunde, blev betegnet som »participanter« (»contenders«) og samarbejdede med »administratoren« ved tilbudsgivning til den pågældende kunde. For at beskytte »administratoren« og »participanterne« skulle andre producenter, som kunden rettede henvendelse til, tilbyde priser, der lå over målprisen. ICI hævder, at systemet brød sammen efter nogle måneder, hvor det kun havde fungeret delvis og ineffektivt, men i beslutningen anføres det, at det fremgår af det fuldstændige referat af mødet den 3. maj 1983, at der på det tidspunkt foregik intensive drøftelser om enkelte kunder og om de priser, hver enkelt producent tilbød eller skulle tilbyde dem, samt om de leverede eller bestilte mængder.

201 Det anføres i beslutningen (58. betragtning), at der for 1982 blev fremsat komplicerede forslag til kvoteordninger, der gik ud på at nå frem til en rimelig afvejning af forskellige faktorer, såsom hidtidige salgsresultater, ønsker og disponibel kapacitet. Det samlede marked, der skulle deles mellem producenterne, blev anslået til 1 450 000 tons. Nogle producenter fremlagde detaljerede planer til markedsdelingsordninger, mens andre nøjedes med blot at oplyse, hvad de forventede at kunne sælge. Monte og ICI forsøgte på mødet den 10. marts 1982 at nå frem til en aftale. Det fremgår imidlertid af beslutningen (58. betragtning, sidste afsnit), at man som i 1981 ikke nåede frem til nogen endelig aftale. I årets første halvdel aflagde hver producent beretning om sin månedlige omsætning på møderne, og omsætningen blev sammenholdt med den pågældendes procentvise andel af salget i det foregående år. Ifølge beslutningen (59. betragtning) fortsatte forhandlingerne med henblik på at nå frem til en kvoteordning for 1983 på mødet i august 1982, og ICI førte bilaterale forhandlinger med hver af producenterne om denne nye ordning. Indtil der kunne indføres en sådan kvoteordning, blev producenterne opfordret til i anden halvdel af 1982 at begrænse deres månedlige salg til deres faktiske, procentvise andel af det samlede marked i de første seks måneder af 1982. I 1982 havde markedsandelene således for de mellemstore producenters vedkommende, herunder ATO, nået en vis balance (af ATO betegnet »quasi-konsensus«); blandt de store havde ICI og Shell fortsat rådet over en andel på ca. 11%, mens Hoechst's andel havde andraget 10,5%. Monte, der var den største producent, havde opnået en markedsandel på 15% i forhold til 14,2% i det foregående år.

b) Parternes argumenter

202 Sagsøgeren har i sine indlæg for Retten ikke specielt nægtet at have deltaget i prisinitiativerne for 1982, men sagsøgeren mener, at dets kritik vedrørende prisinitiativerne 1977, 1979, 1981 og 1983 udelukkende er fremsat som eksempler. Sagsøgeren har endvidere henvist til de indlæg, som selskabet har indgivet inden for rammerne af den administrative procedure.

203 Sagsøgeren har anført — uden at blive modsagt af Kommissionen på dette punkt — at selskabet ikke deltog i møderne den 2. september 1982 (bilag 29 til den generelle meddelelse) og den 2. december 1982 (bilag 33 til den generelle meddelelse), hvorunder systemet med kontoledelse blev foreslået og udarbejdet, hvorimod Kommissionen i beslutningen anførte, at »alle de producenter, der deltog i møderne på dette tidspunkt (fra september 1982) (også Shell), blev udpeget som koordinatorer for mindst en større kunde« (beslutningens 27. betragtning, sidste afsnit). Ifølge Shell er det desuden ikke blevet godtgjort, at de tilstedeværende producenter var enige om at iværksætte dette system. Under alle omstændigheder blev Shell ikke underrettet herom, og den omstændighed, at andre producenter undersøgte muligheden for, at selskaber i Shell-koncernen kunne optræde som kundeadministratorer, er ikke tilstrækkeligt til at godtgøre, at disse selskaber accepterede at deltage i systemet.

204 Ifølge sagsøgeren antager Kommissionen med urette, at den af referatet af producentmødet i foråret 1983 (bilag 37 til den generelle meddelelse) kan udlede, at sagsøgeren har meddelt individualiserede oplysninger om sine kunder, som kun kunne være relevante inden for rammerne af et system med kontoledelse. Ingen i Shell-koncernen havde kendskab til indholdet af dette møde, og intet Shell-selskab deltog i eller afgav oplysninger til nogen som helst med henblik på anvendelse under dette møde. En sammenligning af referatet af dette møde med de egentlige faktiske omstændigheder viste, at henvisningerne til Shell var baseret på formodninger, der var unøjagtige med hensyn til andre selskabers salgspersonale, og ikke på en rapport fra et af Shell's selskaber vedrørende den faktiske situation. Selskabet BIHR, som Shell hævdes at have været kundeadministrator for, fik sine priser fastsat i overensstemmelse med gennemsnittet af dets øvrige leverandørers priser, hvilket forhindrede Shell i at foretage en prisforhøjelse via BIHR eller i at angive priser, som Shell ville anvende i forhold til BIHR; disse priser kunne kun fastsættes efterfølgende.

205 Endelig har sagsøgeren anført, at Kommissionen heller ikke kan lægge referatet af et internt møde i Shell den 17. marts 1983 (bilag 53 til den generelle meddelelse) til grund, fordi dette referat ikke beviser selskabets deltagelse i systemet. Desuden har Kommissionen undladt at henvise til referatet af et andet internt Shell-møde af 14. marts 1983 (bilag 42, Shell's særlige indsigelser), som viser, at Shell antog, at selskabet som storleverandør ikke kunne forhøje sine priser i forhold til en vanskelig kunde som BIHR. Endelig ville Shell's deltagelse i et sådant system have været i strid med dets politik, som på det dagældende tidspunkt var baseret på salgsmængder.

206 Med hensyn til kvoterne har sagsøgeren gjort gældende, at da Shell nægtede at deltage i en udligningsordning, mislykkedes ordningen, og der blev ikke indgået nogen kvoteaftale. Under disse møder oplyste en medarbejder hos Shell ganske vist, at Shell ville være tilfreds med en markedsandel på 11-12%, men under hensyn til Shell-koncernens opbygning, inden for rammerne af hvilken Shell ikke kunne indgå forpligtelser på de erhvervsaktive selskabers vegne, kunne de andre selskaber umuligt have forstået dette som accept af en kvote. I 1982 havde Shell en markedsandel på over 12% og udnyttede 98% af sin effektive produktionskapacitet; de andre producenter kunne ikke være uvidende herom.

207 Kommissionen har henvist til det bevismateriale, der er anført i beslutningen, med henblik på at godtgøre, at sagsøgeren deltog i prisinitiativerne i 1982.

208 Kommissionen mener, at der foreligger uafkræftelige beviser for, at Shell-selskaberne deltog i de »fire stores« møder og i lokale møder, og at de ikke længe kunne have været uvidende om systemet med kontoledelse og den rolle, som de skulle spille heri (bilag 29 og 33 til den generelle meddelelse), eftersom de blev underrettet om resultatet af møderne, hvilket ICI har anført i sit svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse). De andre producenter nævnte kun Shell som en mulig kundeadministrator, fordi de havde god grund til at antage, at Shell var rede til at deltage i systemet.

209 Ifølge Kommissionen viser referatet af et møde i foråret 1983 (bilag 37 til den generelle meddelelse), som bekræftes af et internt referat af et møde af 17. marts 1983 (bilag 53 til den generelle meddelelse), at Shell meddelte de øvrige producenter specifikke oplysninger om sine kunder i forbindelse med selskabets rolle som kundeadministrator, navnlig med hensyn til BIHR.

210 Kommissionen har endvidere understreget, at systemet med kontoledelse kun var et aspekt af de mellem producenterne indgåede aftaler.

211 Med hensyn til 1982 har Kommissionen anført, at der ikke kunne indgås nogen endelig kvoteaftale, på trods af de i denne henseende udviste bestræbelser, hvilket efter dens opfattelse bevises af de forskellige kvoteordninger, der blev opdaget. En midlertidig løsning blev imidlertid fundet i form af en bestemt kurs med hensyn til salgene på grundlag af det foregående års tal. Kommissionen har anført, at eksistensen af drøftelser vedrørende fastsættelse af kvoter fremgår af et stort antal dokumenter. Blandt disse dokumenter skal der først og fremmest henvises til referaterne af møder affattet af ICI, hvoraf det fremgår, at der fandt informationsudveksling sted med hensyn til de solgte mængder (bilag 24, 25 og 26 samt 31, 32 og 33 til den generelle meddelelse). Der skal endvidere henvises til de forskellige planer, der blev fundet hos ICI (bilag 69, 70 og 71 til den generelle meddelelse), og et temmelig omfattende forslag for 1982 hidrørende fra ICI (bilag 70 til den generelle meddelelse).

212 Kommissionen har anført, at den oplysning vedrørende Shell, som er indeholdt i disse dokumenter, må hidrøre fra Shell selv, hvilket fremgår af ICI's svar på begæringen om oplysninger.

c) Rettens vurdering

213 Retten finder, at sagsøgerens deltagelse i prisinitiativerne, de foranstaltninger, der skulle lette iværksættelsen af disse initiativer og kvoteordningen må undersøges i lyset af sagsøgerens kontakter med deltagerne i »chef«- og »ekspert«-møderne, dets deltagelse i møderne med de »fire store« og Shell-koncernens erhvervsaktive selskabers deltagelse i lokale møder.

214 Hvad angår prisinitiativet juni — juli 1982, som fastsatte en målpris for den 14. juni i Det Forenede Kongerige, og som blev besluttet under »ekspert«-mødet den 13. maj 1982 (bilag 24 til den generelle meddelelse), har Kommissionen henvist til et memorandum af 17. juni 1982 fra Shell UK (bilag Shell F1 til skrivelsen af 29.3.1985), som henviser til en prisforhøjelse på 50 UKL / ton svarende til den målpris, der var fastsat for den 21. juni. Stillet over for disse beviser har sagsøgeren anført, at eftersom Kommissionen har erkendt, at initiativet ikke blev iværksat, kan selskabet kun tilføje, at dets priser for juni var de samme som i maj. Retten finder, at selv om Shell-memorandummet er udfærdiget mere end en måned efter mødet den 13. maj 1982 og tre dage efter ikrafttrædelsen af målprisen for juni, er det ikke desto mindre dateret dagen efter et lokalt møde afholdt den 16. juni 1982, som blev indkaldt i Belgien af DSM efter anmodning fra andre producenter under mødet den 9. juni 1982 (bilag 25 til den generelle meddelelse). Formålet med dette møde, som Shell deltog i, var »to quote the target levels absolutely rigidly for July«. Denne beslutning blev truffet, efter at producenterne havde konstateret følgende:

»It was impossible to reach the target level of 36 BFR / kg etc. in June. ICI & DSM pressed for a major push in Belgium as it would have beneficial effects on the surrounding countries + bringing Shell bach into the fold (without any producers having to put too much at stake in terms of volume).«

(»Dette element gav det indtryk, at det var umuligt at nå målprisen på 36 BFR / kg, etc. i juni; ICI og DSM gjorde sig til talsmænd for et større fremstød i Belgien, da dette ville have fordelagtige virkninger i de tilgrænsende lande + bringe Shell tilbage i folden, uden at nogen producenter skulle sætte for meget på spil med hensyn til mængder«).

Retten finder derfor, at resultatet af det lokale møde den 16. juni 1982 var, at Shell accepterede det gældende prisinitiativ, og den omstændighed, at initiativet mislykkedes, er irrelevant.

215 Kommissionen har for at godtgøre sagsøgerens deltagelse i prisinitiativet i september — december 1982 henvist til et notat fra Shell UK af 26. august 1982 (bilag Shell G1 til skrivelsen af 29.3.1985), der opfordrede salgskontoret til at underrette

kunderne i Det Forenede Kongerige om en prisforhøjelse med virkning fra den 1. oktober 1982, og som fastsatte målniveauer, der præcis svarede til dem, der var anført i referatet af »ekspert«-mødet den 2. september 1982 (bilag 29 til den generelle meddelelse). Et notat af 1. november vedrørende »handelspolitik mht. polyolefin« anbefalede opretholdelse af den eksisterende mindsteprisstruktur med en forhøjelse på 20 UKL / ton i Det Forenede Kongerige for så vidt som markedet i Benelux og det skandinaviske marked konsoliderede deres priser på 2,00 DM / kg og europæerne begyndte at kræve 10 pfennig mere i november og december (bilag Shell G2 til skrivelsen af 29.3.1985). Kommissionen har endvidere henvist til et notat af 25. november 1982, der anbefaler en prisforhøjelse på 20 UKL / ton i december, samt en forhøjelse af mindsteprisniveauerne til 490 UKL / ton for rafia så snart som muligt i begyndelsen af december (bilag Shell G3 til skrivelsen af 29.3.1985). Desuden er der i referatet af et møde, som blev afholdt den 30. november under forsæde af SCITCO, og hvori de øvrige Shell-selskaber deltog, opregnet »decembermål« på 2,10 DM / kg for rafia, 2,30 DM / kg for homopolymerisater og 2,50 DM / kg for copolymerisater (bilag Shell G4 til skrivelsen af 29.3.1985). Endelig indeholder et notat udarbejdet af ICI med hensyn til prisændringerne som følge af producentmøderne i december følgende væsentlige bemærkning: »Shell & ourselves have good progress towards the £ 490 December level...« (bilag 34 til den generelle meddelelse). Shell havde imidlertid over for ICI udtrykt forbehold med hensyn til et fremtidigt initiativ, hvilket førte ophavsmanden til notatet til at tilføje: »The most I could persuade them to consider was + UKL 20/t in February to UKL 510/t...«. Referatet af Shell-mødet den 30. november viser, at Shell UK's mål for 1. februar 1983 var 510 UKL. Stillet over for dette bevismateriale har sagsøgeren anført, at Shell UK's memorandum af 26. august 1982 blev affattet en uge før mødet den 2. september 1982, hvorunder målprisen for oktober ifølge Kommissionen blev fastsat, og ikke udgør nogen prisinstruks. Sagsøgeren har tilføjet, at selskabets anbringender bekræftes af referatet af et af Shell arrangeret internt PIM-møde den 7. september 1982 (bilag 30, Shell's særlige indsigelser), hvorunder det blev anført, at det ville blive vanskeligt at nå målet, fordi visse af Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber nægtede at miste markedsandele for at forfølge en urimelig prispolitik, og for det andet af dokumenter fra andre producenter, hvorefter Shell førte en meget konkurrencepræget prispolitik. Sagsøgeren anfører endvidere, at notatet af 1. november ikke nævner nogen prisforhøjelse fra Shell's side, og at notatet af 25. november indeholder en forklaring på nødvendigheden at forhøje priserne i december, nemlig pundets svaghed. Sagsøgeren har endelig henvist til et notat fra Shell UK af 14. december (bilag G1, Shell's svar på skrivelsen af 29.3.1985), hvorefter denne forhøjelse blev annulleret, hvilket bekræftes af et notat fra ICI med overskriften »W. European Polypropylene situation December 1982« (bilag 34 til den generelle meddelelse), som henviser til Shell's aggressive prispolitik. Shell's tilbageholdenhed med hensyn til prisforhøjelser bekræftes ifølge sagsøgeren endvidere af referatet af et møde den 30. november 1982. Retten finder, at skønt memorandummet af 26. august 1982 blev affattet

forud for mødet den 2. september 1982, er det dog affattet efter »chef«-mødet den 20. august 1982 og det lokale møde i Belgien den 23. august 1982, hvori et af sagsøgerens erhvervsaktive selskaber deltog. Det var under mødet den 20. august 1982 (bilag 28 til den generelle meddelelse), at målprisen på 2,00 DM / kg for 1. oktober 1982 blev fastsat. For så vidt angår referatet af det interne møde den 7. september 1982 (bilag 30, Shell's særlige indsigelser) skal det påpeges, at de økonomiske omstændigheder er gunstige for en prisforhøjelse, men at niveauet på 2,00 DM / kg kun kan nås i visse tilfælde. Retten skal endvidere udtale, at sagsøgerens argumenter blot tilsigter at godtgøre, at selskabet ikke var i stand til at opfylde prismålet på markedet, men ikke at det ikke tilsluttede sig aftalen om fastsættelse af disse målpriser.

216 Det følger af det foregående, at Kommissionen har godtgjort, at sagsøgeren deltog i de to prisinitiativer, der fandt sted i 1982, og som er beskrevet i beslutningens 37.-46. betragtning og i beslutningens bilag 7H og 7J.

217 Hvad angår sagsøgerens deltagelse i kontoledelsessystemet skal Retten udtale, at sagsøgeren ikke alene bestrider at have deltaget i dette system, men også at systemet blev vedtaget og anvendt af andre producenter. Det fremgår klart af referatet af møderne den 2. september 1982 (bilag 29 til den generelle meddelelse), af 2. december 1982 (bilag 33 til den generelle meddelelse) og i foråret 1983 (bilag 37 til den generelle meddelelse), at de tilstedeværende producenter under disse møder enedes om systemet. Vedtagelsen af systemet med kontoledelse fremgår klart af følgende passus i referatet af mødet den 2. september 1982:

»about the dangers of everyone quoting exactly DM 2.00 A.'s point was accepted but rather than go below DM 2.00 it was suggested & generally agreed that others than the major producers at individual accounts should quote a few pfs higher.

Whilst customer tourism was clearly to be avoided for the next month or two it was accepted that it would be very difficult for companies to refuse to quote at all when, as was likely, customers tried to avoid paying higher prices to the regular suppliers. In such cases producers would quote but at above the minimum levels for October«.

(»med hensyn til faren ved, at alle opgav en pris på 2,00 DM, blev A.'s bemærkning accepteret, men frem for at gå under 2,00 DM blev det foreslået, og der var almindelig enighed om, at producenterne — bortset fra hovedleverandørerne til en bestemt kunde — skal angive en pris, der er få pfennig højere. Mens 'kundeflakkeri' klart skal undgås i den næste måned eller to, var der enighed om, at det vil være meget svært for selskaberne helt at afslå at give tilbud, når kunderne sandsynligvis forsøger at undgå at betale højere priser til de sædvanlige leverandører. I sådanne tilfælde vil producenterne afgive tilbud, men til priser, der ligger over niveauet for oktober«).

218 Iværksættelsen af dette system bekræftes af referatet af mødet den 3. maj 1983 (bilag 38 til den generelle meddelelse), hvori det anføres:

»A long discussion took place on Jacob Holm who is asking for quotations for the 3rd quarter. Is was agreed not to do this and to restrict offers to the end of June. April / May levels were at DKR 6.30 (DM 1.72). Hercules was definitely in and should not have been so. To protect BASF, it was agreed that CWH(üls) + ICI would quote DKR 6.75 from now to end June (DM 1.85) ...«

(»En længere diskussion fandt sted vedrørende Jacob Holm, der har anmodet om prisnedsættelse for tredje kvartal. Mødedeltagerne besluttede ikke at gøre dette og at begrænse tilbuddene indtil udgangen af juni. I april og maj androg priserne ca. 6,30 DKR (1,72 DM). Det er klart, at Hercules var med og burde ikke have været det. For at beskytte BASF blev det besluttet, at CWH(üls) + ICI skulle angive en pris på 6,75 DKR fra nu og til udgangen af juni (1,85 DM) ...«).

Denne iværksættelse blev bekræftet ved ICI's besvarelse af begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse), hvori der anføres følgende vedrørende mødereferatet:

»In the Spring of 1983 there was a partial attempt by some producers to operate the 'Account Leadership' scheme... Since Hercules had not declared to the 'Account Leader' its interest in supplying Jacob Holm, the statement was made at this meeting in relation to Jacob Holm that 'Hercules were definitely in and should not have been so'. It should be made clear that this statement refers only to the Jacob Holm account and not to the Danish market. It was because of such action by Hercules and others that the 'Account Leadership' scheme collapsed after at most two months of partial and ineffective operation.

The method by which Hüls and ICI should have protected BASF was by quoting a price of DKR 6,75 for the supply of raffia grade polypropylene to Jacob Holm until the end of June.«

(»I foråret 1983 forsøgte nogle producenter at iværksætte systemet med kontoledelse... Da Hercules ikke havde meddelt kundeadministratoren, at Hercules var rede til at sikre leverancerne til Jacob Holm, blev det under dette møde vedrørende Jacob Holm fastslået, at 'det er klart, at Hercules var med, og ikke burde have været det'. Det skal understreges, at denne udtalelse kun vedrører kunden Jacob Holm og ikke det danske marked. Det var på grund af en sådan adfærd fra Hercules og andre, at systemet med kontoledelse faldt fra hinanden efter højst to måneder, hvorunder det kun havde fungeret delvist og ineffektivt.

Den metode, hvorved Hüls and ICI skulle have beskyttet BASF bestod i at citere en pris på 6,75 DKR for levering af polypropylen af rafiakvalitet til Jacob Holm indtil udgangen af juni.«)

219 Retten finder — modsat det af sagsøgeren fremførte — at referatet af mødet den 2. december 1982 (bilag 33 til den generelle meddelelse) viser, at systemet med kontoledelse var blevet vedtaget på mødet den 2. september (bilag 29 til den generelle meddelelse), eftersom det heri anføres, at »the idea of account management was proposed for more general adoption« den 2. december, hvilket viser, at systemet allerede var blevet vedtaget tidligere i en mere begrænset form. Med hensyn til bevisværdien af den omstændighed, at sagsøgerens navn er nævnt i de tabeller, der er vedlagt referatet af disse to møder, hvori sagsøgeren ikke deltog, skal det be-

mærkes, at sagsøgerens navn er anført ud for selskabets største kunder i Det Forenede Kongerige både i den tabel, der er vedlagt det første referat, og i den tabel, der er vedlagt det andet referat, men at antallet af kunder er formindsket i det andet referat, hvori er tilføjet navnet på selskabets største kunde i Frankrig. Mellem disse to møder deltog et af Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber i lokale møder i Det Forenede Kongerige den 13. september, 18. oktober og 15. november 1982, og sagsøgeren deltog i et møde mellem de »fire store« den 13. oktober 1982. I lyset af dette bevismateriale finder Retten det ikke troværdigt, at sagsøgeren ikke af sine konkurrenter under disse fire møder blev underrettet om, at der under mødet den 2. september 1982 var blevet vedtaget systemet med kontostyring. Følgelig viser den omstændighed, at Shell's navn er opført i listen over kundeadministratorer for visse af selskabets større kunder i den tabel, der var vedlagt referatet af mødet den 2. december 1982, i det mindste, at selskabet ikke havde fremsat nogen principielle indvendinger mod dets deltagelse i systemet, og at det derfor ikke først var efter mødet den 2. december 1982, at sagsøgeren blev underrettet om eksistensen af forslag om kontoledelse, således som det har anført. Ved ikke formelt at nægte at deltage i systemet har sagsøgeren i det mindste givet det indtryk i forhold til selskabets konkurrenter, at det accepterede at deltage heri.

220 Med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt sagsøgerens erhvervsaktive selskab i Det Forenede Kongerige under et lokalt møde afholdt i Det Forenede Kongerige i januar 1983 modsatte sig at deltage i et sådant system, finder Retten, at sagsøgerens anbringender herom ikke er underbygget af noget som helst bevis, eftersom selskabet ikke har fremlagt referatet af det lokale møde, hvorunder dette afslag skulle være blevet fremsat.

221 Med hensyn til sagsøgerens anbringende om, at det var umuligt for selskabet at spille rollen som kundeadministrator i forhold til selskabets største kunder i Det Forenede Kongerige, fordi det ikke ville løbe risikoen med at være den første til at forhøje priserne i forhold til selskabets største kunder, skal det bemærkes, at dette argument kun har bærekraft, såfremt det antages, at der på det pågældende tidspunkt gjaldt fri priskonkurrence. Retten har imidlertid dels fastslået, at polypropylenproducenterne samordnede deres prispolitik, og dels at de enedes om systemet med kontoledelse. Det følger heraf, at sagsøgeren kunne forhøje sine priser i forhold til sine største kunder uden nogen som helst risiko, eftersom selskabet vidste, at dets konkurrenter ville gøre det samme.

222 Med hensyn til den nye prispolitik, som sagsøgeren hævder at have anvendt fra januar 1983, og som bestod i at forsøge at opnå supplerende salgsmængder ved at fastsætte priserne over for de største kunder i forhold til de priser, der blev anvendt i den foregående periode, på den betingelse, at disse kunder opretholdt eller forøgede antallet af ordrer — hvilken politik ifølge sagsøgeren bekræftes af to interne notater fra Shell UK af 26. januar 1983 og 16. marts 1983 (bilag 18 og 19 til Shell's besvarelse af meddelelsen om klagepunkter) — finder Retten, at selv om de to notater, som sagsøgeren har fremlagt, udtrykker en vilje til at føre en politik centreret om salgsmængder, indeholder de ikke nogen angivelser om prisfastsættelsen under hensyn til en foregående periode. Sagsøgerens argument må derfor forkastes.

223 Med hensyn til det argument, hvorved sagsøgeren søger at godtgøre, at selskabet ikke kunne have været kundeadministrator for kunden BIHR i Frankrig, samt selskabets bestridelse af bevisværdien af en sammenholdelse af det interne Shell-notat af 17. marts 1983 (bilag 41, Shell's særlige indsigelser) og referatet af et møde i foråret 1983 (bilag 37 til den generelle meddelelse), finder Retten, at sagsøgerens samlede argumentation tilsigter at godtgøre, at det var umuligt for selskabet at spille rollen som kundeadministrator i forhold til BIHR — først og fremmest, fordi det ville have udgjort en for stor risiko for selskabet at være den første til at forhøje priserne i forhold til denne kunde, som selskabet var meget afhængig af, og for det andet, fordi de priser, som BIHR blev faktureret, blev fastsat i overensstemmelse med den gennemsnitspris, som BIHR havde betalt til sine andre leverandører i det foregående kvartal. Dette argument kunne tages til følge, for så vidt angår et marked, hvor konkurrencen ikke var begrænset. Retten skal imidlertid atter fastslå, at målpriserne blev fastsat af polypropylenproducenterne, og at de havde vedtaget et system med kontoledelse, hvis resultat var at beskytte den vigtigste leverandør til en kunde, da det forhøjede sine priser i forhold til denne kunde. Endvidere førte det prisfastsættelsessystem, der blev anvendt i forhold til BIHR, til et tilsvarende resultat som systemet med kontoledelse, eftersom det var aftalt, at de øvrige leverandører til denne kunde skulle kræve priser, der svarede til eller var højere end den ønskede målpris. De priser, som denne kunde betalte til sagsøgeren, blev derfor forhøjet på grund af den af selskabets konkurrenter krævede prisforhøjelse. Der er derfor ingen grund til at antage, at sagsøgeren ikke blev udpeget til kundeadministrator for BIHR.

224 Retten skal endelig fastslå, at den omstændighed, at oplysningerne i referatet af et møde afholdt i foråret 1983 (bilag 37 til den generelle meddelelse) er delvis for-

kerte for så vidt navnlig angår de priser, som sagsøgeren anvendte i forhold til visse kunder, ikke skal forklares med den omstændighed, at disse oplysninger ikke blev afgivet af sagsøgeren, men ved den omstændighed, at sagsøgeren ofte var blevet kritiseret af sine konkurrenter for selskabets prispolitik, navnlig i forhold til visse kunder, som det var blevet udnævnt til kundeadministrator for (jf. referatet af det interne Shell-møde den 14.3.1983, bilag 42, Shell's særlige indsigelser), og at sagsøgeren derfor forsøgte at give sine konkurrenter indtryk af, at det praktiserede priser, der lå nærmere op ad de aftalte målpriser og således var højere end de priser, som selskabet faktisk anvendte.

225 For så vidt angår 1982, bemærkes, at det over for producenterne er gjort gældende, at de deltog i forhandlingerne med henblik på at nå frem til en kvoteaftale for dette år, at de i forbindelse hermed gav meddelelse om deres ønskede salgsmængder, at de — da der ikke blev indgået en endelig aftale — ved møderne orienterede om deres månedlige omsætning i første halvår, som blev sammenlignet med den procentvise andel af salget i det foregående år, og at de i andet halvår bestræbte sig på at begrænse deres månedlige salg til den procentvise markedsandel i årets første halvdel.

226 Det forhold, at der fandt forhandlinger sted mellem producenterne med henblik på at indføre en kvoteordning, og at de i forbindelse hermed udvekslede oplysninger om deres ønsker, bekræftes for det første af et dokument med overskriften »Scheme for discussions 'quota system 1982'« (bilag 69 til den generelle meddelelse), hvori der for alle de virksomheder, beslutningen er rettet til, med undtagelse af Hercules, er angivet den mængde, som de hver især mente at have ret til, og for nogle producenter (alle med undtagelse af Anic, Linz, Petrofina, Shell og Solvay) den mængde, der efter deres opfattelse skulle tildeles de andre producenter. For det andet drejer det sig om et notat fra ICI med overskriften »Polypropylene 1982, Guidelines« [bilag 70, litra a), til den generelle meddelelse], hvori ICI analyserer de igangværende forhandlinger. For det tredje er der tale om en tabel af 17. februar 1982 [bilag 70, litra b), til den generelle meddelelse], hvori de forskellige forslag til fordeling af salget sammenlignes — i det ene af disse forslag, der har overskriften »ICI Original Scheme«, foretages der af Monte i en anden, håndskrevet tabel mindre ændringer i en kolonne med overskriften »Milliavacca 27/1/82« [det er navnet på en medarbejder hos Monte; bilag 70, litra c), til den generelle meddelelse]. Endelig er der tale om en tabel, der er affattet på italiensk (bilag 71 til den generelle meddelelse), og som indeholder et komplekst forslag (beskrevet i beslutningens 58. betragtning, tredje afsnit in fine).

227 Der er ført bevis for de foranstaltninger, der blev truffet i første halvår, ved referatet af mødet den 13. maj 1982 (bilag 24 til den generelle meddelelse), hvori det anføres:

»To support the move a number of other actions are needed a) limit sales volume to some agreed prop. of normal sales.«

[»For at støtte prisforhøjelsen må der træffes en række andre foranstaltninger a) begrænse salget til en vis aftalt del af det normale salg.«]

At disse foranstaltninger blev gennemført, bekræftes af referatet af mødet den 9. juni 1982 (bilag 25 til den generelle meddelelse), der er vedlagt en tabel, hvori der for hver producent er angivet det faktiske tal (»actual«) for salget i januar — april 1982 sammenlignet med et teoretisk tal »based on 1981 av[erage] market share«, af referatet af mødet den 20. og 21. juli 1982 (bilag 26 til den generelle meddelelse), for så vidt angår perioden fra januar til maj 1982, og af referatet af mødet den 20. august 1982 (bilag 28 til den generelle meddelelse), for så vidt angår perioden fra januar — juli 1982. Den teoretiske karakter af den kvote, der skulle anvendes som reference ved sammenligningen med de faktiske månedlige salg, skyldes den omstændighed, at der ikke kunne opnås enighed om en kvote for hele 1981, men det berøver ikke denne sammenligning sin betydning af en metode til overvågning af begrænsningen af månedlige salg i forhold til det foregående år.

228 De foranstaltninger, der blev truffet for andet halvår af 1982, er bevist ved referatet af mødet den 6. oktober 1982 (bilag 31 til den generelle meddelelse), hvori det anføres: »In October this would also mean restraining sales to the Jan / June achieved market share of a market estimated at 100 kt« og »Performance against target in September was reviewed« (»I oktober vil dette indebære, at salget begrænses til den markedsandel, der blev opnået fra januar til juli, på grundlag af et forventet marked på 100 kt« og »De resultater, der var opnået i september, blev vurderet i forhold til målet«). Dette referat er vedlagt en tabel med overskriften »September provisional sales versus target (based on Jan-June market share applied to demand est(imated) at 120 kt)« — (»Foreløbigt salg i september i forhold til målet (beregnet på grundlag af markedsandelen i januar til juni ud fra en forventet efterspørgsel på 120 kt)«). Det bekræftes af referatet af mødet den 2. december

1982 (bilag 33 til den generelle meddelelse), at disse foranstaltninger blev opretholdt. Referatet er vedlagt en tabel, hvori det faktiske salg i november 1982 (»Actual«) sammenlignes med teoretiske tal (»Theoretical«) beregnet på grundlag af »J-June % of 125 kt«.

229 Retten finder, at det må udledes af sagsøgerens hyppige kontakter med deltagerne i »chef«- og »ekspert«-møderne, navnlig gennem Shell-koncernens erhvervsaktive selskabers deltagelse i talrige lokale møder — de få mødereferater, som foreligger, viser, at møderne vedrørte overvågning af salgsmængder for forskellige producenter i de forskellige medlemsstater — og dets deltagelse i bilaterale møder med andre producenter, at sagsøgeren var involveret i kvotesystemet. Under et bilateralt møde med ICI den 26. november 1982 blev det anført, at sagsøgerens repræsentant »was quick to pick up that in October only Shell's market share was in line with their Jan-June performance« (bilag 99 til den generelle meddelelse).

230 Et yderligere bevis er den omstændighed, at sagsøgerens tal er anført i referaterne af møder, der havde til formål at overvåge iværksættelsen af kvotesystemet (jf. referater af møder afholdt den 10.3., 9.6., 12.8., 20.8. og 2.11.1982, hhv. bilag 23, 25, 26, 28 og 32 til den generelle meddelelse). Bevisværdien af disse tal bekræftes af den omstændighed, at sagsøgerens tal i referaterne af møderne den 12. august, 6. oktober og 2. december (bilag 27, 31 og 33 til den generelle meddelelse) er erstattet med bogstaverne »N. A.« (»not available«), hvilket viser, at når sagsøgeren ikke meddelte sine tal til de andre producenter, var de ikke i stand til at vurdere dem på grundlag af statistikker hidrørende fra Fides-systemet. Det skal tilføjes, at tallene vedrørende sagsøgeren er blevet meddelt af selskabet selv (jf. præmis 114 og 115).

231 Til dette bevismateriale skal føjes den omstændighed, at der under mødet den 13. maj 1982 foretoges henvisning til genåbningen af visse af Shell's produktionsanlæg; under mødet den 9. juni 1982 (bilag 25 til den generelle meddelelse) blev det anført, at det var nødvendigt atter at få Shell bragt ind under ordningen; referatet af mødet den 20. og 21. juli 1982 (bilag 26 til den generelle meddelelse) angiver, at

det var nødvendigt at optage kontakt med fraværende producenter; det anføres i referatet af mødet den 21. september (bilag 30 til den generelle meddelelse):

»pressure was needed on Shell Italy to restrain themselves to the agreed levels for October. SCIT + SCUK were reported to be fully supportive + good meeting had been held by ICI, DSM with Shell Netherlands. It was reported that SCIT had agreed to attend a 'big four' meeting subsequently fixed for 13 October«.

(»Det var nødvendigt at udøve pression mod Shell Italy for at få selskabet til at overholde de for oktober aftalte niveauer. Det oplystes, at SCIT + SCUK fuldt ud understøttede dette + der var blevet afholdt et godt møde mellem ICI, DSM og Shell Nederlandene. Det meddeltes, at SCIT havde accepteret at deltage i et møde mellem de 'fire store', der derefter fastsattes til den 13. oktober«).

232 Retten finder, at Kommissionen af det forhold, at der ved »chef«- og »ekspert«-møderne var en gensidig kontrol — som sagsøgeren havde gjort mulig ved at fremlægge sine salgstal — med, at der i 1982 blev gennemført et system med begrænsning af det månedlige salg på grundlag af salget i en tidligere periode, med rette har udledt, at dette system var vedtaget af polypropylenproducenterne.

233 Kommissionen findes herefter at have ført tilstrækkeligt bevis for, at sagsøgeren var blandt de polypropylenproducenter, der blev enige om prisinitiativer for juni — juli 1982 og september — november 1982 med hensyn til foranstaltninger, der skulle lette iværksættelsen af prisinitiativer og en begrænsning af deres månedlige salg på grundlag af salget i en tidligere periode.

C.4 — 1983

a) Den anfægtede retsakt

234 Ifølge beslutningen (47. betragtning) deltog sagsøgeren i prisinitiativet juli — november 1983. På mødet den 3. maj 1983 var der således enighed om, at producen-

terne skulle stræbe efter en målpris på 2,00 DM / kg i juni 1983. Imidlertid blev det på mødet den 20. maj 1983 besluttet at udskyde det fastlagte mål til september, og der blev fastsat et midtvejsmål pr. 1. juli (1,85 DM / kg). På et møde den 1. juni 1983 gav de tilstedeværende producenter, herunder sagsøgeren, udtryk for, at de var fast besluttet på at bringe forhøjelsen på 1,85 DM / kg i anvendelse. Det blev ved denne lejlighed besluttet, at Shell skulle fremstå som officiel anfører i ECN). Det anføres i beslutningen, at Hercules, der omtaltes som »meget positivt indstillet«, skulle bebude nye priser i juni. Alle de tilstedeværende havde givet deres salgsafdelinger besked herom, og de var i gang med at underrette kunderne om de påtænkte forhøjelser.

235 Det anføres i beslutningen (48. betragtning), at næsten som et citat af denne omtale af Shell som »officiel anfører«, offentliggjordes der den 13. juni 1983 en artikel i ECN, hvori det hed, at producenterne søgte at hæve priserne, og at Shell planlagde en forhøjelse til mindst 1,90 DM / kg den 1. juli og en yderligere forhøjelse i september. Det hed desuden, at ICI og Monte ville iværksætte tilsvarende forhøjelser. Det anføres endvidere i beslutningen, at Shell siden oktober 1982 hver måned havde deltaget i de fleste af de forberedende møder mellem de »fire store«. Det anføres i ECN-artiklen, at markedet blev »stadig mere spændt«, og i et yderst kortfattet ICI-notat fra omkring slutningen af marts hedder det: »June volume — restrict 122 ½ = June market assumed cf. 130 + likely«. Notatet fortsætter: »Shell skal føre an. ECN-artikel om to uger. ICI informeret«.

236 Det anføres i beslutningen (49. betragtning), at ICI, DSM, BASF, Hoechst, Linz, Shell, Hercules, ATO, Petrofina og Solvay efter mødet den 20. maj 1983 gav deres salgskontorer instruks om at anvende en rafiapris på 1,85 DM / kg pr. 1. juli. Shell-dokumenter vedrørende Det Forenede Kongerige og Frankrig viser, at selskabet havde kendskab til de niveauer, der var blevet aftalt pr. 1. juli, og baserede sin salgspolitik på disse priser. I et Shell-dokument med overskriften »PP W. Europe-Pricing« henvises til et »July target« på 1,85 DM / kg eller 480 UKL / ton. En Shell-»market quality«-rapport af 14. juni 1983 rapporterer endvidere, at »in Western Europe the integrated [Shell] companies are holding (indeed slipping back in Holland, United Kingdom) market shares as an aid to price stability«. Det tilføjes, at der hos ATO og Petrofina kun blev fundet fragmentariske prisinstrukser,

men at de viser, at disse producenter hævede deres prisniveau, for Petrofina's og Solvay's vedkommende med en vis tidsforskydning. Det konkluderes i beslutningen, at det således kan fastslås, at med undtagelse af Hüls, for hvem der ikke foreligger nogen prisinstrukser for juli 1983, udsendte alle de producenter, der havde deltaget i møderne eller givet tilsagn om at støtte den nye målpris på 1,85 DM / kg, instrukser om at iværksætte den nye pris.

237 Endvidere anføres det i beslutningen (50. betragtning), at der fandt yderligere møder sted den 16. juni, den 6. og 21. juli, den 10. og 23. august samt den 5., 15. og 29. september 1983, hvor alle de faste deltagere var til stede. I slutningen af juli og begyndelsen af august 1983 udsendte BASF, DSM, Hercules, Hoechst, Hüls, ICI, Linz, Solvay, Monte og Saga alle prisinstrukser til deres nationale salgskontorer, der skulle gælde fra 1. september, og som var baseret på en rafiapris på 2,00 DM / kg, mens Shell's prisinstrukser for Det Forenede Kongerige i form af et internt notat af 11. august viser, at det britiske datterselskab arbejdede på at »fremme« basispriser, der skulle træde i kraft den 1. september, og som svarede til de af de øvrige producenter fastsatte målpriser. Ved udgangen af måneden gav Shell imidlertid det britiske salgskontor instruks om at vente med hele forhøjelsen, indtil de øvrige producenter var nået op på de ønskede basispriser. Det anføres i beslutningen, at instrukserne var identiske for hver kvalitet og hver national valuta med enkelte ubetydelige undtagelser.

238 Ifølge beslutningen (50. betragtning, sidste afsnit) viser de prisinstrukser, der blev fundet hos producenterne, at det senere blev besluttet at fortsætte prisforhøjelsen fra september, således at rafiaprisen blev forhøjet til 2,10 DM / kg pr. 1. oktober og 2,25 DM / kg pr. 1. november. Det anføres i beslutningen (51. betragtning, første afsnit), at BASF, Hoechst, Hüls, ICI, Linz, Monte og Solvay hver især gav deres salgskontorer instrukser om at anvende identiske priser i oktober og november. Hercules fastsatte i første omgang priser, der lå lidt under de øvrige producenters.

239 Endelig anføres det i beslutningen (51. betragtning, tredje afsnit), at et internt notat fra ATO dateret 28. september 1983 indeholder en tabel med overskriften »Rappel du prix de cota (sic)« med priser på de tre vigtigste polypropylenkvaliteter gældende i september og oktober for de forskellige lande. Priserne var identiske

med de af BASF, DSM, Hoechst, Hüls, ICI, Linz, Monte og Solvay anvendte priser. Under kontrolundersøgelsen hos ATO i oktober 1983 bekræftede repræsentanter for virksomheden, at salgskontorerne var blevet underrettet om disse priser.

240 Uanset hvornår det sidste møde fandt sted, varede overtrædelsen ifølge beslutningen (105. betragtning, fjerde afsnit) til november 1983, idet der var knyttet retsvirkninger til aftalen mindst til dette tidspunkt. Dette er den seneste måned, for hvilken der vides at være blevet fastsat målpriser og givet prisinstrukser.

241 Afslutningsvis anføres det i beslutningen (51. betragtning, sidste afsnit), at det i fagpressen ved udgangen af 1983 hed, at polypropylenpriserne var blevet styrket med en rafiapris på 2,08 til 2,15 DM / kg (det fastsatte mål var 2,25 DM / kg).

242 Ifølge beslutningen (60. betragtning) opfordrede ICI for 1983 alle producenter til at meddele størrelsen af den kvote, de selv ønskede tildelt, og foreslå, hvilken procentdel de øvrige producenter burde have tildelt. Monte, Anic, ATO, DSM, Linz, Saga og Solvay fremsatte hver især detaljerede forslag, ligesom de tre tyske producenter fremsatte et fælles forslag gennem BASF. De forskellige forslag blev behandlet på edb for at få beregnet et gennemsnit, der blev sammenholdt med de enkelte producenters ønskede markedsandel. ICI kunne på grundlag heraf fremsætte forslag til retningslinjerne for en ny rammeaftale for 1983. ICI fandt, at det var af afgørende betydning for udfaldet af enhver ny plan, at de »fire store« indtog en fælles holdning over for de øvrige producenter. Shell's opfattelse — således som den kom til udtryk over for ICI — var, at Shell, ICI og Hoechst hver burde have en kvote på 11%. Ifølge ICI's forslag for 1983 skulle de italienske producenter have 19,8%, Hoechst og Shell skulle hver have 10,90% og ICI skulle selv have 11,10% (beslutningens 62. betragtning). Disse forslag blev drøftet på møderne i november og december 1982. Ved mødet den 2. december 1982 blev der diskuteret et forslag, der i første omgang kun dækkede årets første kvartal. Det fremgår af referatet af dette møde, der blev udarbejdet af ICI, at ATO, DSM, Hoechst, Hüls, ICI, Monte og Solvay samt Hercules fandt deres tildelte kvote »acceptabel« (63.

betragtning til beslutningen). Oplysningerne underbygges af notater fra en telefonsamtale, ICI førte med Hercules den 3. december 1982. ICI-referatet nævnte intet om Shell's reaktion på dette forslag, men Shell var til stede på et møde mellem de »fire store« den 20. december 1982. I et udateret ICI-notat, der skulle tjene som forberedelse til et møde med Shell i eller omkring maj 1983, hedder det, at Shell havde »accepteret kvoterne i Vesteuropa på 39,5 kt / kvartal for første og andet kvartal af 1983«.

243 Endelig anføres det i beslutningen (63. betragtning, tredje afsnit), at et dokument, der blev fundet hos Shell, bekræfter, at der blev indgået en aftale, idet selskabet forsøgte ikke at overskride sin kvote. Dokumentet bekræfter endvidere, at en mængdekontrolordning blev videreført i andet kvartal af 1983. For at holde markedsandelen i andet kvartal oppe i nærheden af 11% gav Shell-koncernen således sine nationale salgsselskaber ordre til at reducere salget. Det bekræftes af referatet af mødet den 1. juni 1983, at der fandtes en sådan aftale. Selv om der ikke i referatet nævnes kvoter, anføres det, at »eksperterne« udvekslede oplysninger om hver enkelt producents salg i den foregående måned, hvilket indicerer, at der fandtes en kvoteordning (64. betragtning til beslutningen).

244 Endelig anføres det i beslutningen (65. betragtning), at selv om der aldrig blev indført et system med sanktioner for overtrædelse af kvoterne, udgjorde den omstændighed, at hver producent på møderne skulle indberette, hvad vedkommende havde solgt i den foregående måned, med fare for at blive kritiseret af de øvrige producenter, hvis de fandt, at vedkommende havde solgt for meget, en tilskyndelse til ikke at overskride den tildelte kvote.

b) Parternes argumenter

245 Ifølge sagsøgeren beskylder beslutningen ikke alene Shell-selskaberne for at have deltaget i et prisinitiativ i juli 1983, men for at være ophavsmanden til dette initiativ. Sagsøgeren har imidlertid i sit svar på meddelelsen om klagepunkter allerede

anført, at denne beskyldning ikke er baseret på noget som helst objektivt bevis. Selv om der den 19. maj 1983 blev afholdt et møde mellem de »fire store« (bilag 101 til meddelelsen om klagepunkter), havde sagsøgeren allerede fastsat sit eget prismål inden dette møde; desuden har sagsøgeren ikke under dette møde forpligtet sig til at træffe et prisinitiativ og var i øvrigt heller ikke i stand til at gøre det på det pågældende tidspunkt, eftersom sagsøgeren endnu ikke havde ført drøftelser med de erhvervsaktive selskaber (sagsøgeren havde kun møder med dem i løbet af juni, dvs. efter datoen for producentmødet). Sagsøgeren deltog ikke i producentmødet den 1. juni 1983, hvorunder det af Kommissionen anfægtede prisinitiativ hævdes at være blevet vedtaget, og referatet af dette møde (bilag 40 til den generelle meddelelse) kan ikke korrekt gengive sagsøgerens standpunkt, som blev gengivet urigtigt af en anden producent. Selv om et referat fra ICI nævner sagsøgerens støtte til dette initiativ (bilag 40 til den generelle meddelelse), modsiges dette af et andet notat fra ICI, som gengiver de diskussioner, som fandt sted mellem de »fire store« den 19. maj (bilag 101 til den generelle meddelelse), men som Kommissionen har ladt ude af betragtning, fordi dette notat modsiger dens argumentation. Desuden var den artikel vedrørende polypropylenpriser (bilag 41 til den generelle meddelelse), som sagsøgeren selvstændigt påtænkte at foreslå ECN, en generel artikel, hvori Shell ikke havde til hensigt at henvise til en specifik pris. Selv om artiklen i sidste ende på ECN's forespørgsel indeholdt mere præcise angivelser, var den målpris, som Shell foreslog, højere end den, som hævdes at være blevet aftalt mellem producenterne.

246 Sagsøgeren har endvidere anført, at selskabet havde godtgjort, at det fulgte en selvstændig adfærd på prisområdet.

247 Sagsøgeren har med hensyn til kvoterne anført, at de mængdemæssige nedskæringer, der var blevet besluttet i 1983, ikke var resultatet af aftaler mellem producenter, men en uafhængig beslutning truffet af Shell-selskaberne med henblik på at forhøje priserne. Sagsøgeren har som svar på Kommissionens anbringende om, at hvis Shell i virkeligheden havde forfulgt en uafhængig politik ved at begrænse sine salg, ville dets salgsmål have været udtrykt i tons og ikke i markedsandele (bilag 50-54, Shell's særlige indsigelser), anført, at hvis selskabets mål havde været udtrykt i absolutte værdier, ville det i tilfælde af en faldende samlet efterspørgsel i forhold til forudsigelserne have været foranlediget til at forøge sin markedsandel med risiko for at udløse en priskrig med andre producenter. Sagsøgeren har opfordret Kommissionen til at fremlægge beviser i form af en erklæring fra en uafhængig økonomisk sagkyndig for at bevise den økonomiske »teori«, der er blevet fremført i svarskriftet. Selskabet har tilføjet, at den omstændighed, at det håbede —

men ikke forventede — at de andre producenter ligesom det selv ville føre en politik bestående i stabilisering af markedsandele, ikke betyder, at selskabet deltog i et kartel.

248 Sagsøgeren har gjort gældende, at der aldrig var tale om kvoter under de forberedende møder eller de lokale møder, hvori sagsøgeren eller andre selskaber i Shell-koncernen har kunnet deltage. Kommissionen kan ikke med føje anføre, i lyset af et notat fra ICI (bilag 87 til den generelle meddelelse), at sagsøgeren har erklæret over for ICI, at Shell, ICI og Hoechst efter selskabets opfattelse hver burde have en kvote på 11% for 1983. I virkeligheden var der intet Shell-selskab, som har udtrykt en sådan forventning over for nogen som helst, og en grundig analyse af notatet fra ICI vil vise, at denne forventning blev tilskrevet Shell af en anden producent, hvilket fremgår af den omstændighed, at det tal, der blev tildelt Shell, er anført i en firkant. Det forholder sig på samme måde med en tabel fra ICI vedrørende de enkelte producenters forventninger for 1983 (bilag 84 til den generelle meddelelse), hvor der er anført et spørgsmålstegn ved siden af det tal, som er tildelt Shell. Desuden har Kommissionen i et håndskrevet dokument fra ICI vedrørende samme periode (bilag 99 til den generelle meddelelse) forvekslet »L.«, som er en medarbejder ved SCITCO, med ordet »have«.

249 Sagsøgeren har anført, at kvoterne kun skulle udarbejdes i tilfælde af vedtagelsen af en udligningsordning. Da Shell-selskaberne imidlertid nægtede at deltage i en sådant ordning, kunne den ikke vedtages.

250 Ifølge sagsøgeren holder Kommissionen fast ved den fejl, der består i at behandle Shell-selskabernes interne mængdemål som kvoter, der kollektivt er blevet aftalt med andre producenter. På det pågældende tidspunkt havde Shell-selskaberne uafhængigt fastsat det mål, der bestod i at opnå en markedsandel på 11% på det vesteuropæiske marked. Planerne og de tilsvarende budgetter for første kvartal af 1983 blev udarbejdet, inden man havde kendskab til de salgsmål, der blev tildelt Shell-selskaberne på møderne, og de blev fulgt i det følgende.

251 Med hensyn til andet kvartal af 1983 har sagsøgeren anført, at skønt der var planlagt en nedskæring af salget inden for Shell-koncernen (bilag 90 og 94 til den

generelle meddelelse, bilag 53 og 54, Shell's særlige indsigelser), skete dette for at overholde det mængdemål, som var vedtaget uafhængigt inden for koncernen, og ikke for at overholde påståede kvoter, aftalt med andre producenter.

252 Kommissionen har heroverfor anført, at det er uden betydning, om Shell allerede havde fastsat en målpris forud for mødet den 19. maj 1983, eftersom det er godtgjort, at de »fire store« efter afslutningen af dette møde havde aftalt en fælles holdning, hvilket fremgår af ICI's svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse). På producentmødet den 1. juni 1983 blev de »fire store« underrettet om Shell's hensigter og navnlig om den artikel, som selskabet agtede at offentliggøre i ECN for at bebude sine hensigter om prisforhøjelser (bilag 40 til den generelle meddelelse). Den omstændighed, at det mål, som Shell bebudede i denne artikel, var noget højere end den målpris, som var aftalt ved slutningen af mødet den 1. juni, må ifølge Kommissionen vurderes under hensyn til den omstændighed, at det er en sædvanlig handelsmæssig praksis at annoncere en pris, der er noget højere end den, som selskaberne faktisk håber at kunne opnå.

253 Kommissionen har endvidere anført, at muligheden af kontakter mellem Shell og de erhvervsaktive selskaber før den 1. juni ikke kan udelukkes, samt at de erhvervsaktive selskaber under alle omstændigheder gik ind for en prisforhøjelse, såfremt den ikke medførte en formindskelse af salgsmængderne (bilag 15 til Shell's svar på meddelelsen om klagepunkter).

254 Kommissionen har understreget, at sagsøgeren trods sin skepsis med hensyn til kvotesystemer (bilag 64 til den generelle meddelelse) deltog i forberedende møder med de »fire store«, samt at Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber har deltaget i lokale møder (bilag 10 til den generelle meddelelse, bilag 18, Shell's særlige indsigelser). Talrige dokumenter (bilag 8, 64, 95-97 og 99-101 til den generelle meddelelse) beviser imidlertid, at diskussionerne under disse møder vedrørte emner, der var uadskilleligt forbundet med kvoter. Sagsøgeren meddelte ICI i 1983 (bilag 87 og 99 til den generelle meddelelse), at selskabet ville være tilfreds med en markedsandel på 10-12% og foreslog en kvote på 11% for ICI, Shell og Hoechst (bilag 87 til den generelle meddelelse). Dette forslag blev ikke fremsat inden for rammerne af en udligningsordning, men med hensyn til en rammeaftale vedrørende kvoter for 1983. Kommissionen har anført, at sagsøgeren hævder, at udlig-

ningsordningen mislykkedes på grund af Shell's nægtelse af at deltage heri, hvilket viser, at kartellet ikke kunne fungere uden Shell's deltagelse. Kommissionen har anført, at i det håndskrevne notat (bilag 99 til den generelle meddelelse) må man læse »L.« og ikke »have« af grammatiske grunde, også fordi dokumentets indhold svarer til indholdet af et andet dokument (bilag 87 til den generelle meddelelse), hvori L.'s navn ubestrideligt forekommer. Sagsøgeren fik de erhvervsaktive selskaber til at acceptere og anvende denne politik bestående i mængdemæssige begrænsninger (bilag 90 og 94 til den generelle meddelelse, bilag 53 og 54, Shell's generelle indsigelser). Selv om Shell havde fuldt kendskab til, at det drejede sig om et kartel (bilag 37 til den generelle meddelelse), gav selskabet ikke desto mindre oplysninger til andre deltagere i kartellet og modtog oplysninger fra dem. Endelig havde selskabet kendskab til de sagkyndiges bedømmelse af markedet med hensyn til første og andet kvartal af 1983 og fastsatte sine egne markedsmål i lyset af den kvote, som selskabet blev tildelt.

c) Rettens vurdering

255 Sagsøgerens deltagelse i prisinitiativer og kvotesystemet i 1983 må undersøges i lyset af selskabets kontakter med deltagerne i »chef«- og »ekspert«-møderne, og navnlig i lyset af Shell-koncernens erhvervsaktive selskabers hyppige deltagelse i lokale møder og sagsøgerens regelmæssige deltagelse i møder mellem de »fire store«, der skulle forberede »chef«- og »ekspert«-møderne.

256 Retten skal med hensyn til prisinitiativet juli — november 1983 fastslå, at prisinitiativet på 1,85 DM / kg for 1. juli 1983 ikke blev fastsat, men alene bekræftet under mødet den 1. juni, hvilket fremgår af referatet af dette møde, hvorefter »Those present reaffirmed complete commitment to the 1.85 move to be achieved by 1 st July. Shell was reported to have committed themselves to the move and would lead publicly in ECN« (bilag 40 til den generelle meddelelse). Dette prismål blev aftalt under et møde mellem de »fire store« den 19. maj 1983, hvilket fremgår af referatet af dette møde, sammenholdt med referatet af mødet den 1. juni 1983. I referatet af mødet den 19. maj 1983 anføres det: »Shell to lead — ECN 2 weeks. ICI informed / S. Shell B. (L.'s boss) — commitment — but not absolute« (bilag

101 til den generelle meddelelse). Dette mål blev derefter foreslået under »chef«-mødet den 20. maj 1983, hvorunder det blev vedtaget af samtlige producenter. Efter dette møde anførtes i et memorandum fra Shell France af 25. maj 1983 (bilag Shell C1 til skrivelsen af 29.3.1985) priser, der var identiske med de målpriser, der var blevet fastsat på mødet den 20. maj og de prisinstrukser, der samme dag blev udstedt af DSM, to dage tidligere af ICI og to dage senere af BASF for rafia, homopolymerisater og copolymerisater. Et memorandum fra Shell UK af 24. juni 1983 (bilag Shell C2 til skrivelsen af 29.3.1985) angiver også identiske priser, bortset fra hvad angår copolymerisater, for hvilke der anføres en pris på 550 UKL / ton. Retten mener, at den omstændighed, at alene prisen på copolymerisater i memorandummet af 24. juni 1983 var noget lavere end den, som blev krævet af andre producenter, ikke kan afkræfte sagsøgerens deltagelse i dette prisinitiativ, eftersom nedsættelsen af målet for dette produkt skete endnu en gang i ugen forud for iværksættelsen af den vedtagne forhøjelse. Desuden fremgår den omstændighed, at den i ECN-udgaven af 13. juni 1983 bebudede prisforhøjelse var noget højere end den aftalte målpris (1,90 DM / kg i stedet for 1,85 DM / kg) af samme hensigt som den, som Shell udtrykte i sit notat af 24. juni 1983; sidstnævnte hensigt bestod i over for kunderne at annoncere væsentlig højere prisforhøjelser end faktisk forventet.

257 Det følger af det foregående, at sagsøgeren ikke har fremført argumenter, der kan afkræfte de bevismæssige konstateringer, som Kommissionen har foretaget i beslutningens 47., 48 og 49. betragtning.

258 Med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt sagsøgeren var ophavsmand til dette prisinitiativ, skal Retten fastslå, at referatet af mødet mellem de »fire store« den 19. maj 1983 (bilag 101 til den generelle meddelelse), sammenholdt med referatet af mødet den 1. juni 1983 (bilag 40 til den generelle meddelelse), gør det muligt at udlede, at prisinitiativet i juli 1983 hidrører fra de »fire store«, og at de enedes om, at Shell skulle offentliggøre dette initiativ gennem en artikel i ECN. Det skal understreges, at den omstændighed, at ordene »L. in principle only«, som er indeholdt i referatet af mødet den 19. maj 1983, ikke kan afkræfte denne konstatering, for så vidt som referatet er vedlagt et notat, der anfører »B. (L.'s boss) — commit-

ment — but not absolute«, hvilket betyder, at sagsøgeren forpligtede sig, men var nødsaget til at diskutere sagen med Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber for at kunne give sit endelige samtykke. Prisinstrukserne fra sagsøgeren og den artikel, der blev offentliggjort i ECN, viser, at sagsøgeren efterfølgende opnåede samtykke fra de erhvervsaktive selskaber, selv om selskabet hævder det modsatte uden at fremlægge noget som helst bevis herfor. Sagsøgerens anbringende om, at den artikel, som selskabet oprindeligt havde til hensigt at offentliggøre i ECN, var en generel artikel, som ikke henviste til nogen specifik pris, er irrelevant, eftersom den artikel, som faktisk blev offentliggjort, henviste til en specifik pris.

259 Det følger heraf, at sagsøgeren deltog i prisinitiativet i juli 1983 sammen med de tre andre store producenter.

260 Vedrørende sagsøgerens deltagelse i forfølgelsen af en målpris for september 1983 finder Retten, at Kommissionen med føje har udledt en sådan deltagelse af den omstændighed, at priserne i memorandummet af 11. august 1983 fra Shell UK (bilag Shell I til skrivelsen af 29.3.1985) stemmer overens med prisinstrukserne fra de andre producenter for 1. september 1983. Dette memorandum blev affattet dagen efter et »ekspert«-møde og i den uge, som efterfulgte tilsvarende instrukser fra BASF, Hercules, ICI, Linz og Saga. Det skal anføres, at memorandummet — i modsætning til det af sagsøgeren fremførte — for den 1. september omhandler en pris, der er identisk med den, som anvendtes af de fleste producenter (Shell forveksler sin pris for august med prisen for september). Den omstændighed, at Shell UK korrigerede disse instrukser den 31. august, dvs. dagen forud for deres ikrafttræden, kan af ovennævnte grunde ikke afkræfte selskabets deltagelse i dette initiativ.

261 Med hensyn til afslutningen af dette prisinitiativ skal Retten fastslå, at det fremgår af bilag 7M til beslutningen, sammenholdt med 50. betragtning i beslutningens dispositive del, at sagsøgeren beskyldes for at have deltaget i dette initiativ i oktober og november 1983. Sagsøgeren var en af de producenter, hos hvem der blev fundet prisinstrukser, der viste, at det var blevet besluttet at opretholde fremstødet fra

september med nye etaper baseret på 2,10 DM / kg for rafia den 1. oktober stigende til 2,25 DM / kg pr. 1. november, eftersom selskabets navn er anført i tabel 7M til beslutningen, som sammenligner prisinstrukserne fra de forskellige producenter for oktober. Denne fortolkning af beslutningens 50. betragtning, sidste afsnit, bekræftes af beslutningens dispositive del, hvori det fastslås, at Shell har overtrådt EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, mindst til november 1983, mens — for så vidt angår månederne oktober og november — den eneste adfærd, som de virksomheder, der er adressaterne for beslutningen, beskyldes for, er deres deltagelse i dette prisinitiativ.

262 Retten skal fastslå, at det eneste bevis, der er fremført af Kommissionen for at godtgøre sagsøgerens deltagelse i dette initiativ, er et memorandum fra Shell UK af 21. september 1983, som er nævnt i tabel 7M til beslutningen. I denne tabel sammenholdes denne prisinstruks med prisinstrukser fra andre producenter enten pr. 1. oktober (BASF, Hoechst, Hüls og ICI) eller for oktober uden nærmere præcision (ATO, Hercules, Linz, Monte og Solvay). I kolonnen vedrørende sagsøgeren er der anført to priser, hvoraf den anden nøjagtig svarede til de priser, der blev krævet af de andre producenter, idet den første pris er betydeligt lavere uden yderligere forklaring. Det fremgår af en gennemlæsning af dette dokument, at den første pris udgør en prisinstruks for 1. oktober, mens den anden pris, som var den eneste, der svarede til den pris, der anvendtes af de andre producenter for oktober 1983, skulle træde i kraft den 31. oktober. Følgelig må det fastslås, at beslutningen giver et fejlagtigt indtryk af sammenfald mellem sagsøgerens prisinstruks og de andre producenters prisinstrukser. Retten skal endvidere fastslå, at Kommissionen i tabel 7N, der angiver prisinstrukser fra forskellige producenter, der skulle træde i kraft enten den 1. november (BASF, Hoechst og Hüls) eller i løbet af november (Hercules, ICI, Linz, Monte og Solvay), ikke har medtaget nogen prisinstruks fra sagsøgeren, skønt den del af sagsøgerens prisinstruks, der skulle træde i kraft den 31. oktober, burde have været sammenlignet med prisinstrukser fra de øvrige producenter pr. 1. november. En sådan sammenligning viser, at de priser, som sagsøgeren krævede for 31. oktober, er væsentligt lavere end dem, som andre producenter krævede pr. 1. november 1983. Følgelig har Kommissionen ved ikke at nævne sagsøgerens prisinstruks for 21. september 1983 i tabel 7N undladt at påvise divergensen mellem sagsøgerens prisinstrukser og de øvrige producenters prisinstrukser.

263 Heraf følger, at Kommissionen ikke har bevist sagsøgerens deltagelse i prisinitiativet juli — november 1983 i månederne oktober og november.

264 Det skal endvidere bemærkes, at Kommissionen har bevist sagsøgerens deltagelse i kontoledelsessystemet i de sidste måneder af 1982 og første halvår af 1983.

265 For så vidt angår kvoterne bemærkes, at det fremgår af de dokumenter, Kommissionen har fremlagt (bilag 33, 85 og 87 til den generelle meddelelse), at polypropylenproducenterne i slutningen af 1982 og begyndelsen af 1983 drøftede en kvoteordning for 1983, at sagsøgeren i denne forbindelse gav oplysninger om sit salg, og at selskabet således har deltaget i forhandlinger med henblik på at indføre et kvotesystem for 1983.

266 Hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt forhandlingerne faktisk førte til et resultat med hensyn til de to første kvartaler af 1983, således som det anføres i beslutningen (63. betragtning, tredje afsnit, og 64. betragtning), bemærkes, at det fremgår af referatet af mødet den 1. juni 1983 (bilag 40 til den generelle meddelelse), som sagsøgeren ikke deltog i, at ti producenter under dette møde gav oplysninger om deres omsætning i maj måned. Endvidere anføres følgende i referatet af et internt møde i Shell-koncernen den 17. marts 1983 (bilag 90 til den generelle meddelelse):

»... and would lead to a market share of approaching 12% and well above the agreed Shell target of 11%. Accordingly the following reduced sales targets were set and agreed by the integrated companies«.

(»... og ville føre til en markedsandel, der nærmer sig 12% og ligger en del over Shell's aftalte mål på 11%. Følgende reducerede salgsmål blev fastsat af og aftalt med selskaberne i koncernen«).

De nye mængder er angivet, og herefter anføres følgende:

»this would be 11.2 Pct of a market of 395 kt. The situation will be monitored carefully and any change from this agreed plan would need to be discussed beforehand with the other PIMS members«.

(»dette vil svare til 11,2% af et marked på 395 kt. Situationen følges nøje, og enhver ændring i den aftalte plan skal først drøftes med de andre PIMS-medlemmer«).

267 Retten finder, at Kommissionen ved at sammenholde disse to dokumenter med rette har udledt, at forhandlingerne mellem producenterne førte til indførelse af en kvoteordning. Det interne notat fra Shell-koncernen viser således, at virksomheden anmodede sine nationale salgsselskaber om at begrænse deres salg, ikke for at begrænse Shell-koncernens samlede salgsmængde, men for at begrænse koncernens samlede markedsandel til 11%. En sådan begrænsning, der er udtrykt i form af markedsandel, kan kun forklares med, at der fandtes en kvoteordning. Endvidere indeholder referatet af mødet den 1. juni 1983 et yderligere indicium for en sådan ordning, idet formålet med udveksling af oplysninger om producenternes månedlige salg først og fremmest må være at kontrollere, at de påtagne forpligtelser overholdes.

268 Endelig bemærkes, at de 11% ikke kun optræder som Shell's markedsandel i selskabets interne notat, men også i to andre dokumenter: et internt notat fra ICI, hvori dette selskab anfører, at Shell foreslår denne andel for sig selv, Hoechst og ICI (bilag 87 til den generelle meddelelse), og et af ICI udarbejdet referat af et møde den 29. november 1982 mellem ICI og Shell, hvorunder nævnte forslag blev omtalt på ny (bilag 99 til den generelle meddelelse).

269 Det følger af det foregående, at Kommissionen har ført tilstrækkeligt bevis for, at sagsøgeren, bortset fra hvad angår oktober og november 1983, var blandt de poly-

propylenproducenter, der blev enige om prisinitiativet juli — november 1983, foranstaltninger, der skulle fremme iværksættelsen af prisinitiativer og mængdemål for de to første kvartaler af 1983.

D — Vurdering af de generelle argumenter

270 Sagsøgeren har generelt gjort gældende, at Kommissionen ikke kan forkaste argumenterne vedrørende dette eller hint initiativ ved at henvise til en påstået rammeaftale, eftersom det netop drejer sig om at godtgøre eksistensen af denne rammeaftale ved at godtgøre Shell-selskabernes deltagelse i bestemte initiativer. Sagsøgeren har i replikken anført, at Kommissionen ikke har underbygget sin konklusion, hvorefter Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber har accepteret og iværksat foreslåede priser eller deltaget i et kvotesystem, hvis eksistens hverken er blevet bevist direkte eller indirekte, men som Kommissionen måtte lægge til grund for at underbygge sine svage beviser vedrørende de forskellige påståede overtrædelser.

271 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen ved at fastslå, at alle producenterne opfordrede deres salgskontorer til at nå de under møderne aftalte målpriser (beslutningens 74. betragtning), ikke tog hensyn til Shell-koncernens struktur. Sagsøgeren har anført, at koncernens erhvervsaktive selskaber, som producerer eller leverer polypropylen inden for EØF, råder over en høj grad af autonomi, og at Shell giver dem råd og vejledning, men ikke har nogen kompetence til at give dem påbud; Shell's og de erhvervsaktive selskabers synspunkter kan variere, idet sidstnævnte for eksempel kan foretrække at opretholde deres produktionsmængde til skade for priserne, og disse faktorer havde konsekvenser for Shell's forhold til de øvrige polypropylenproducenter. Shell var ikke i stand til at pålægge Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber at anvende nogen specifik målpris og var ikke i stand til at påtage sig nogen forpligtelser på disse selskabers vegne.

272 Kommissionen har endvidere ved beskrivelsen af prisinitiativerne henvist til Shell, som om alle Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber havde accepteret og iværksat de aftalte priser og udstedt tilsvarende prisinstrukser, hvorimod den i næ-

sten alle tilfælde kun henviser til meddelelser, som Shell UK eller lejlighedsvis Shell havde tilstillet deres salgspersonale. Det kan ikke heraf udledes, medmindre man vil løbe risikoen for overdreven generalisering, at alle Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber har handlet på samme måde.

273 Sagsøgeren har tilføjet, at eftersom beslutningen beskylder producenterne for at have »indført samtidige prisforhøjelser for at nå målene«, kan Kommissionen ikke i svarskriftet gøre gældende, at det er tilstrækkeligt, at Shell har meddelt priserne til de erhvervsaktive selskaber, selv om disse selskaber hverken accepterede eller iværksatte sådanne meddelelser. Et sådant argument er i strid med beslutningens artikel 1, litra d), hvori det anføres, at de »indførte samtidige prisforhøjelser for at virkeliggøre disse mål«.

274 Sagsøgeren har endvidere gjort gældende, at forskellen mellem de priser, der faktisk blev anvendt på markedet, og de påståede målpriser, viser, at selskabets adfærd bestemtes i fuld uafhængighed.

275 Sagsøgeren har anført, at selskabet i sit svar på meddelelsen om klagepunkter har bestridt Kommissionens anbringende om, at Shell-selskaberne deltog i kvoteaftaler, idet det navnlig har gjort gældende, at disse selskaber fastsatte deres egne mængdemål, at fastsættelsen af deres budgetter og planer vedrørende produktion og salg generelt fandt sted forud for møderne, og at disse ikke senere blev ændret i lyset af resultatet af disse møder, selv når den markedsandel, som Shell var blevet tildelt af de øvrige producenter, oversteg det mål, som Shell havde sat sig selv, at selskabernes planlagte tal og opnåede salgsmængder afveg betydeligt fra dem, der blev tildelt Shell af de andre producenter, og endelig at Shell-selskaberne ikke deltog i møderne, og at Shell ikke havde noget kendskab til de kvoter, der blev tildelt andre producenter, og aldrig udvekslede oplysninger med dem. Ifølge sagsøgeren fulgte Shell-selskaberne derfor deres egen politik, fastsat i fuld afhængighed, hvad angår deres salgsmængder.

276 Kommissionen har heroverfor for det første anført, at den ikke beskylder Shell for at have deltaget i samtlige de aktiviteter, som er beskrevet i beslutningens artikel 1, litra a)-e). Kommissionen gør derimod gældende, at Shell var involveret i den generelle rammeaftale, hvorefter producenterne udøvede de ovennævnte aktiviteter, og at Shell ikke kan unddrage sig sit ansvar ved at godtgøre, at selskabet var mindre entusiastisk eller samarbejdsvilligt med hensyn til visse end andre aspekter, eller at det ikke deltog i visse typer af møder (beslutningens 81. og 83. betragtning).

277 Ifølge Kommissionen er det irrelevant, om Shell kunne tvinge de erhvervsaktive selskaber eller kun kunne »give dem råd«, som de kun vanskeligt kunne ignorere. Shell-koncernens decentraliserede struktur var på ingen måde til hinder for indgåelsen og iværksættelsen af kartellet, hvilket fremgår af et dokument, der beskriver den instruktionsbeføjelse, som forbandt Shell med Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber (bilag 96 til den generelle meddelelse). Når sagsøgeren gør gældende, at Kommissionen har misforstået Shell-koncernens nøjagtige struktur, overdriver selskabet herved rækkevidden af bestemte udtryk betragtet uden for deres kontekst. De dokumenter, som Kommissionen har fremlagt, viser, at sagsøgeren indrettede sin prispolitik efter de mål, der var blevet fastsat under møderne, som det fuldt ud havde kendskab til gennem sine kontakter med ICI, og at selskabet rettede henstillinger herom til de erhvervsaktive selskaber, der ikke kunne betragte dem som ugyldige.

278 Kommissionen har understreget, at den omstændighed, at et selskab i Shell-koncernen i sidste ende besluttede at anvende en lavere pris, ikke betyder, at Shell ikke var begyndt at acceptere målprisen, idet »snyderi« kan forklare dette. Kommissionen har herved generelt anført, at den ikke forsøger at godtgøre, at målpriserne altid blev anvendt på markedet eller altid blev accepteret af de erhvervsaktive selskaber, men alene at de blev fastsat og anvendt i forening, hvilket der henvises til i beslutningens artikel 1, litra d), der beskylder producenterne for at have indført samtidige prisforhøjelser som »mål«. Ifølge sagsøgeren indebærer salgskontorernes selvstændighed — for så vidt som den undertiden afføder forskelle i praktiserede priser — at aftaler indgået mellem de forskellige virksomheders centrale organer bliver irrelevante i forhold til fællesskabsretten.

279 Kommissionen har gjort gældende, at Shell har tilstillet de erhvervsaktive selskaber henstillinger med henblik på at begrænse deres salg og indrømmer, at det er uden betydning, om denne begrænsning bliver udtrykt i mængder eller i markedsandele. Dette beviser, at sagsøgeren havde vished om eller i det mindste kunne forvente — og ikke kun håbe — at andre producenter ville følge samme tilbageholdende politik, navnlig for så vidt som Shell selv hævder, at dets erhvervsaktive selskaber baserede deres politik på mængder snarere end på priser.

280 Retten finder, at Shell-koncernens struktur og sagsøgerens placering inden for denne ikke kunne udgøre en hindring for selskabets deltagelse i prisinitiativer, i systemet med kontoledelse eller i kvotesystemet. En gennemgang af Shell-koncernens struktur viser, at sagsøgeren i det væsentlige havde to opgaver: dels at forestå møderne inden for Polyolefins Strategic Business Unit (PSBU), hvori også deltog Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber (bilag 5, s. 3), idet PSBU er ansvarlig for at udarbejde (langsigtet) strategi, inden for rammerne af hvilken koncernens erhvervsaktive selskaber fastlægger deres egen strategi på eget ansvar, dels at rådgive de erhvervsaktive selskaber med hensyn til markedssituationen.

281 Retten finder derfor, at sagsøgeren deltog i udarbejdelsen af de erhvervsaktive selskabers langsigtede politik og deres politik på kort sigt. Selv om sagsøgeren ikke kunne gennemtvinge beslutninger hverken på det ene eller det andet område, står det ikke desto mindre fast, under hensyn til de forskellige erhvervsaktive selskabers generelt sammenfaldende interesser og Shell-koncernens og de andre producenters sammenfaldende interesser — navnlig mht. at opnå en generel forhøjelse af prisniveauet selv på bekostning af indrømmelser med hensyn til salgsmængder — at det ikke var nødvendigt for sagsøgeren at have en kompetence til at udøve tvang over for de erhvervsaktive selskaber for at påtvinge dem selskabets synspunkter, navnlig fordi disse selskaber vidste, at sagsøgerens »råd« var baseret på mål, der var aftalt af polypropylenproducenterne. Sagsøgeren har i svaret på begæringen om oplysninger anført:

»ICI often communicated to SCITCO's 'target prices' for certain polypropylene grades in the local currencies of the Western European market. It was understood by SCITCO that such 'target prices' were those which had been prepared at 'bosses' or 'experts' meetings — SCITCO do not know which.«

(»ICI meddelte ofte SCITCO 'målpriser' for visse polypropylenkvaliteter udtrykt i nationale valutaer på det vesteuropæiske marked. SCITCO opfattede det således, at sådanne målpriser var dem, der var blevet forberedt under 'chef'- eller 'ekspert'-møderne — SCITCO vidste ikke, hvilke møder det drejede sig om.«)

Desuden deltog Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber i lokale møder med repræsentanter fra andre producenter, idet disse møder angik iværksættelsen af de aftalte målpriser.

282 Denne analyse bekræftes — og afkræftes ikke — af de vanskeligheder, som sagsøgeren undertiden måtte være stødt på, når selskabet skulle diskutere en udligningsordning, hvilket emne nødvendiggjorde vigtigste indrømmelser fra Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber. Stillet over for sådanne vanskeligheder i oktober 1982 henviste sagsøgeren til dem over for sine konkurrenter og angav, hvordan selskabet havde til hensigt at løse dem. Det fremgår således af et notat fra ICI af 18. oktober 1982 med overskriften »Polypropylene Compensation Scheme« (bilag 96 til den generelle meddelelse):

»L. of SCITCO said that he & his colleagues were under pressure to improve margins on PP and that he would be willing to attend meetings of the big four but not wider gatherings. The problems of the Shell organisation were discussed and whilst the local companies were autonomous L. requested that approaches should be channelled through SCITCO. He had not been able to meet with J., V. L., etc. before this meeting but had agreement to talk about a compensation scheme. L. would be meeting with J. & others on 20/10/82...

L. raised the problem of not having any centralised profit centre but after discussion accepted that it was really up to Shell to agree internally who would draw or conversely provide any compensation.«

(»L. fra SCITCO sagde, at han og hans kolleger var udsat for pression med henblik på at forhøje margenerne for polypropylen, og at han ville være villig til at

deltage i møder mellem de 'fire store', men ikke i større møder. Shell-organisationens problemer blev drøftet og, da de lokale selskaber var selvstændige, krævede L., at henvendelse skulle rettes gennem SCITCO. Han havde ikke været i stand til at møde J., V. L., etc., men havde bemyndigelse til at diskutere en udligningsordning. L. skulle møde J. og de andre den 20. oktober 1982.

L. rejste problemet forbundet med ikke at råde over et centraliseret profitcenter, men accepterede efter nogen diskussion, at det faktisk tilkom Shell at nå til intern enighed om, hvem der skulle modtage eller omvendt yde udligning.«)

Det skal herved bemærkes, at mødet af 20. oktober 1982 faktisk blev afholdt, selv om sagsøgeren ikke har fremlagt noget referat heraf, eftersom referatet af mødet den 7. september 1982 blev godkendt på dette møde, hvilket bekræftes af datoen »20.10.1982«, der er indeholdt i sidstnævnte referat.

283 Det følger af det foregående, at Shell-koncernens interne organisation ikke var til hinder for sagsøgerens deltagelse i prisinitiativer, systemet med kontoledelse og kvotesystemet.

284 Hvad angår de priser, som sagsøgeren anvendte på markedet, skal det bemærkes, at det ikke hævdes i beslutningen, at sagsøgeren anvendte priser, der altid svarede til de målpriser, der var blevet fastsat af producenterne, hvilket viser, at beslutningen heller ikke støttes på sagsøgerens iværksættelse af disse mål for at bevise, at selskabet deltog i prisinitiativerne.

285 Retten finder, at sagsøgeren har anført, men ikke bevist, at Shell-selskaberne fastsatte deres politik med hensyn til salgsmængder i fuld uafhængighed. Det fremgår af de ovennævnte bevismæssige konstateringer, at sagsøgeren havde kendskab til

de kvoter, der var blevet tildelt andre producenter, udvekslede oplysninger med dem og havde regelmæssige kontakter med dem, som navnlig vedrørte fastsættelse af salgsmål. Den omstændighed, at sagsøgerens salg ikke altid svarede til de tildelte kvoter, er irrelevant, eftersom den anfægtede beslutning ikke støttes på sagsøgerens faktiske iværksættelse af kvotesystemet for at godtgøre selskabets deltagelse i systemet. Retten finder under alle omstændigheder, at sagsøgeren ikke har godtgjort sit anbringende om, at Shell-selskaberne i almindelighed udarbejdede deres budgetter, produktion og salgsplaner før afholdelsen af møderne, og at disse budgetter og planer ikke efterfølgende blev berørt af resultatet af disse møder, selv om den markedsandel, som Shell var blevet tildelt af de andre producenter, var større end det markedsmål, som Shell havde sat sig selv. Da Kommissionen for så vidt angår 1979 og 1980 ikke har været i stand til at angive, hvornår et kvotesystem blev vedtaget, kan sagsøgeren ikke gøre gældende, at Shell-selskaberne allerede havde fastlagt deres planer og budgetter forud for de møder, hvorunder der blev indgået aftaler om kvoter. Med hensyn til 1981 og 1982 gør Kommissionen ikke gældende, at der blev vedtaget et kvotesystem dækkende hele året, men kun at der blev aftalt et midlertidigt månedligt system. For så vidt angår 1983 er sagsøgerens argumentation baseret på den urigtige forudsætning, at det tal på 11% repræsenterende Shell's markedsandel i det interne Shell-notat af 17. marts 1983 (bilag 90 til den generelle meddelelse) blev fastsat fuldstændigt uafhængigt af Shell selv. Retten har allerede fastslået, at dette ikke var tilfældet.

286 Det fremgår af det foregående, at Kommissionen har godtgjort, at sagsøgeren var en af de producenter, der blev enige om de mindstepriser og forskellige prisinitiativer, der er nævnt i beslutningen, bortset fra hvad angår begyndelsen af initiativet januar — maj 1981 og slutningen af initiativet juli — november 1983.

287 Det tilføjes, at Kommissionen med rette har udledt af ICI's svar på begæringen om oplysninger — hvori det anføres, at »'Target prices' for the basic grade of each principal category of polypropylene as proposed by producers from time to time since 1 January 1979 are set forth in Schedule...« (»'Målpriser' for hver basiskvalitet af alle de væsentlige former for polypropylen, som blev foreslået af producenterne med mellemrum efter 1. januar 1979, fremgår af bilaget...«) — at disse prisinitiativer var led i et system med fastsættelse af målpriser.

288 Det følger af det anførte, at Kommissionen har ført tilstrækkeligt bevis for, at sagsøgeren var blandt de producenter, som blev enige om de i beslutningen nævnte foranstaltninger, der skulle fremme iværksættelsen af prisinitiativerne.

289 Kommissionen findes herefter at have ført tilstrækkeligt bevis for, at sagsøgeren var blandt de polypropylenproducenter, der blev enige om de salgsmål for 1979, 1980 og første halvår af 1983 og i 1981 og 1982 om den begrænsning af deres månedlige salg på grundlag af salget i en tidligere periode, som er nævnt i beslutningen.

290 Det tilføjes, at Kommissionen med rette kunne antage, at de forskellige foranstaltninger til begrænsning af salget var led i en kvoteordning, idet disse havde samme formål, nemlig at begrænse presset på priserne som følge af udbudsoverskuddet.

291 Endvidere bemærkes, at Kommissionen ikke til støtte for sine bevismæssige konstateringer har måttet påberåbe sig enten det dokument af 6. september 1977, der blev fundet hos Solvay, og som er nævnt i beslutningens 16. betragtning, næstsidste afsnit, eller de dokumenter, der blev fundet hos ATO, og som er nævnt i beslutningens 15. betragtning, litra h), som Kommissionen ikke havde tilstillet sagsøgeren.

2. *Anvendelse af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1*

a) Den anfægtede retsakt

292 Ifølge beslutningen (den dispositive del, artikel 1), har sagsøgeren overtrådt EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, ved fra omkring midten af 1977 og mindst til november 1983 at have deltaget i en aftale og samordnet praksis, der havde sin oprindelse i 1977, og hvorved de producenter, der leverer polypropylen på Fællesskabets om-

råde: (a) kontaktede hinanden og regelmæssigt (fra begyndelsen 1981 to gange om måneden) mødtes på en række hemmelige møder for at drøfte og fastlægge deres forretningspolitik; (b) fra tid til anden fastsatte »målpriser« (eller minimumspriser) for salg af produktet i hver af EF's medlemsstater; (c) vedtog forskellige foranstaltninger med det formål at lette iværksættelsen af sådanne målpriser, omfattende (hovedsagelig) midlertidig produktionsbegrænsning, udveksling af detaljerede oplysninger om deres leverancer, afholdelse af lokale møder og fra slutningen af 1982 et »kundeledelsessystem« med henblik på gennemførelse af prisforhøjelse over for bestemte kunder; (d) indførte samtidige prisforhøjelser for at virkeliggøre disse mål; (e) delte markedet ved at tildele hver producent et årligt salgsmål eller en årlig »kvote« (1979, 1980 og i det mindste en del af 1983) eller, i mangel af en endelig aftale for hele året, krævede, at producenterne begrænsede deres salg i hver måned på basis af salget i en foregående periode (1981, 1982).

b) Parternes argumenter

293 Sagsøgeren nægter at have begået de forskellige overtrædelser, der er anført i beslutningens artikel 1, litra a), b), c), d) og e), og har anført, at Kommissionen ikke er berettiget til, under påberåbelse af overtrædelsens fortsatte karakter, at undlade at godtgøre, at Shell har deltaget i hver enkelt af disse overtrædelser. Selskabet har gjort gældende, at begrebet rammeaftale ikke kan anvendes af Kommissionen, for så vidt som den ikke rådede over noget bevis for, at der er blevet indgået en aftale, som er selvstændig i forhold til de forskellige påberåbte overtrædelser.

294 Sagsøgeren har anført, at selv om det godtgøres, at de i beslutningen anførte faktiske omstændigheder foreligger, kan disse konstateringer på ingen måde begrunde den slutning, at der forelå en overtrædelse af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1.

295 Kommissionen har anført, at den ikke beskylder Shell for at have deltaget i alle de aktiviteter, der er beskrevet i beslutningens artikel 1, litra a)-e), men for at have deltaget i den generelle rammeaftale, i henhold til hvilken producenterne iværksatte ovennævnte aktiviteter. Disse aktiviteter skal ikke betragtes som en række særskilte overtrædelser, men som momenter i én enkelt fortsat overtrædelse. Det

samlede bevismateriale skal derfor betragtes som en helhed, der godtgør Shell's deltagelse i en generel rammeaftale.

296 Kommissionen har endelig anført, at selv om det må erkendes, at sagsøgeren ikke fuldt ud accepterede aftalen i alle dens detaljer, opretholdt selskabet snævre kontakter med de øvrige store producenter gennem en længere periode, gav sin generelle støtte til forskellige planer, fremsatte endog specifikke forslag og fulgte en adfærd svarende hertil, hvorved selskabet mere end opfyldte de kriterier med hensyn til koordination og samarbejde, som Domstolen har knæsat i dommen af 16. december 1975 (forenede sager 40/73-48/73, 50/73, 54/73-56/73, 111/73, 113/73 og 114/73, Suiker Unie mod Kommissionen, Sml. s. 1663, præmis 173), hvilke kriterier skal opfyldes, for at der foreligger en samordnet praksis.

c) Rettens vurdering

297 Det bemærkes, at Kommissionen har kvalificeret hvert af de forhold, der er påberåbt over for sagsøgeren, enten som aftale eller som samordnet praksis i henhold til EØF-traktatens artikel 85, stk. 1. Det fremgår således af beslutningens 80. betragtning, andet afsnit, jf. 81. betragtning, tredje afsnit, og 82. betragtning, første afsnit, at Kommissionen principalt har kvalificeret hvert af forholdene som »aftale«.

298 Tilsvarende fremgår det af beslutningens 86. betragtning, andet og tredje afsnit, jf. 87. betragtning, tredje afsnit, og 88. betragtning, at Kommissionen subsidiært har kvalificeret de forskellige elementer i overtrædelsen som »samordnet praksis«, enten fordi det på grundlag af disse ikke kunne fastslås, at parterne forinden var nået til enighed om en fælles plan, der fastlagde deres nærmere adfærd på markedet, men dog at de havde vedtaget eller tilsluttet sig samordnede foranstaltninger, der skulle fremme koordineringen af deres politik, eller fordi det på grundlag af disse og som følge af kartellets komplekse karakter med hensyn til nogle af producenterne ikke kunne anses for bevist, at de på et givet tidspunkt havde givet udtryk for en egentlig tilslutning til en bestemt foranstaltning, der var vedtaget af de andre, men ikke desto mindre havde udtrykt generel støtte til den pågældende plan og indrettet deres adfærd herefter. Det konkluderes således i beslutningen, at det vedvarende samarbejde og den vedvarende forståelse mellem producenterne om gennemførelsen af den overordnede plan derfor i visse henseender kunne have nogle af de kendetegn, der er karakteristiske for samordnet praksis.

299 Det bemærkes, at det fremgår af Domstolens praksis, at det, for at der er tale om en aftale i henhold til EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, er tilstrækkeligt, at de pågældende virksomheder har givet udtryk for en fælles vilje til at optræde på markedet på en bestemt måde (jf. dom af 15.7.1970, sag 41/69, ACF Chemiefarma mod Kommissionen, Sml. s. 107, præmis 112, og af 29.10.1980, forenede sager 209/78-215/78 og 218/78, Heintz van Landewyck, Sml. s. 3125, præmis 86). Kommissionen kunne derfor med rette anse enigheden mellem sagsøgeren og andre polypropylenproducenter, som der er ført tilstrækkeligt bevis for, og som omfattede prisinitiativer, foranstaltninger, der skulle fremme iværksættelsen af prisinitiativerne, salgsmål for 1979 og 1980 og første halvdel af 1983 samt foranstaltninger med henblik på at begrænse det månedlige salg på grundlag af salget i en tidligere periode i 1981 og 1982, for aftaler i henhold til EØF-traktatens artikel 85, stk. 1.

300 Med hensyn til definitionen af begrebet »samordnet praksis« henvises til Domstolens praksis, hvoraf fremgår, at de kriterier om koordination og samarbejde, som den tidligere har opstillet, skal forstås ud fra den grundtanke, der ligger bag traktatens konkurrencebestemmelser, og hvorefter enhver erhvervsdrivende uafhængigt skal tage stilling til den politik, han vil føre på det fælles marked. Selv om dette krav om uafhængighed ganske vist ikke udelukker, at virksomhederne kan foretage de nødvendige tilpasninger til deres konkurrenters konstaterede eller forventede adfærd, forhindrer det imidlertid enhver direkte eller indirekte kontakt mellem virksomheder, som har til formål eller til følge enten at påvirke en aktuel eller potentiel konkurrents adfærd på markedet eller at informere denne om den adfærd, som den pågældende virksomhed selv har besluttet sig til — eller påtænker — at indtage på markedet (dom af 16.12.1975, forenede sager 40/73-48/73, 50/73, 54/73-56/73, 111/73, 113/73 og 114/73, a. st., præmis 173 og 174).

301 Sagsøgeren har i denne sag opretholdt kontakter med andre producenter og deltaget i møder mellem de »fire store«, og sagsøgerens erhvervsaktive selskaber har deltaget i møder, der havde til formål at fastsætte målpriser og salgsmål, og der blev under møderne udvekslet oplysninger mellem konkurrenter om de priser, de ønskede på markedet, om deres forventede priser, om deres dækningspunkt, om de begrænsninger i salgsmængderne, de anså for nødvendige, om deres omsætning og om navne på kunder. Sagsøgeren har ved sin deltagelse i disse møder sammen med

sine konkurrenter deltaget i en samordning med det formål at påvirke deres adfærd på markedet og at informere hinanden om, hvorledes den enkelte producent forventede at ville optræde på markedet.

302 Sagsøgerens formål var således ikke kun på forhånd at fjerne den usikkerhed, der var med hensyn til konkurrenternes fremtidige adfærd, men selskabet må nødvendigvis have taget hensyn — direkte eller indirekte — til de oplysninger, det fik ved disse møder, ved fastlæggelsen af den politik, det agtede at føre på markedet. På samme måde må selskabets konkurrenter — direkte eller indirekte — have taget hensyn til de oplysninger, som sagsøgeren gav dem, vedrørende den adfærd, selskabet havde besluttet eller påtænkte at indtage på markedet, ved fastlæggelsen af den politik, de agtede at føre.

303 Det er således med rette, at Kommissionen — på grund af mødernes formål — subsidiært har kvalificeret de regelmæssige møder for polypropylenproducenter, som sagsøgeren deltog i mellem 1977 og september 1983, som samordnet praksis i henhold til EØF-traktatens artikel 85, stk. 1.

304 For så vidt angår spørgsmålet om, hvorvidt Kommissionen var berettiget til at fastslå, at der var tale om en enkelt overtrædelse, bemærkes, at den samordnede praksis, der er konstateret, og de indgåede aftaler på grund af deres sammenfaldende formål indgår som led i systemer med regelmæssige møder, fastsættelse af målpriser og kvoter.

305 Det må understreges, at disse systemer var led i de pågældende virksomheders bestræbelser på at nå et bestemt økonomisk mål, nemlig at fordreje den normale prisudvikling på polypropylenmarkedet. Det ville derfor være unaturligt at opdele denne sammenhængende adfærd, der havde ét formål, i forskellige særskilte overtrædelser. Sagsøgeren deltog således i flere år i et integreret hele med systemer, der tilsammen udgør en enkelt overtrædelse af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, og denne overtrædelse blev gradvis udmøntet dels i aftaler, dels i ulovlig samordnet praksis.

306 Sagsøgerens argument bør derfor forkastes.

3. *Sammenfatning*

307 Det følger af det foregående, for det første, at da Kommissionens bevismæssige konstateringer i forhold til sagsøgeren for så vidt angår perioden efter september 1983 ikke er blevet godtgjort, må beslutningens artikel 1 annulleres, for så vidt som den fastslår, at sagsøgeren har deltaget i en overtrædelse i denne periode; for det andet, da Kommissionens bevismæssige konstateringer i forhold til sagsøgeren med hensyn til selskabets deltagelse i begyndelsen af prisinitiativet januar — maj 1981 ikke er blevet godtgjort, må beslutningens artikel 1 annulleres, for så vidt som den — sammenholdt med beslutningens betragtninger — fastslår, at sagsøgeren deltog i denne del af prisinitiativet. I øvrigt må sagsøgerens anbringender vedrørende de bevismæssige konstateringer, som Kommissionen har foretaget i den anfægtede retsakt og vedrørende anvendelsen af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, forkastes.

Spørgsmålet, om sagsøgeren er ansvarlig for overtrædelsen

A — Den anfægtede retsakt

308 Det fastslås i beslutningen (102. betragtning), at i Shell-koncernen er det serviceselskabet Shell International Chemical Company, der har ansvaret for koordinationen og den strategiske planlægning i termoplastsektoren. Det var denne virksomhed, der deltog i møderne mellem de »fire store« og kanaliserede kommunikationen mellem kartellet og Shell's forskellige erhvervsaktive selskaber i EF. Sidstnævnte selskaber deltog i nationale eller lokale møder. Da Shell havde det generelle ansvar for planlægning og koordination af Shell-koncernens selskabers adfærd inden for polypropylensektoren, kunne Kommissionen med føje anse selskabet som rette adressat for beslutningen.

B — Parternes argumenter

309 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen med urette har beskyldt selskabet for at have begået overtrædelsen. Inden for Shell-koncernen er Shell, som er adressat for beslutningen, hverken producent eller leverandør af polypropylen på Fællesskabets marked, men et af Shell-koncernens serviceselskaber, som rådgiver selskaber, der driver virksomhed i Vesteuropa med hensyn til handelsanliggender på kort sigt, og som varetager international handel. Da sagsøgeren ikke er en producent, som kan fastsætte priser og salgsmængder for polypropylen, kan Kommissionen ikke gøre selskabet ansvarlig for den i beslutningen beskrevne overtrædelse. Selskabet har tilføjet, at som følge af den høje grad af autonomi, som tilkommer Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber, var sagsøgeren ikke i stand til at gennemtvinge nogen som helst beslutning i forhold til dem eller indgå forpligtelser på deres vegne.

310 Kommissionen har heroverfor anført, at Shell var Shell-koncernens repræsentant på internationalt plan, og at det var sagsøgeren, som deltog i møderne mellem de »fire store« og havde kontakter med ICI. Det var også en af selskabets højtstående medarbejdere, der forestod Shell's internationale arbejdsgrupper, som koordinerede koncernens politik inden for polypropylensektoren. Det er herefter irrelevant, om Shell havde kompetence til at meddele de erhvervsaktive selskaber påbud eller kun gav dem råd, som de vanskeligt kunne ignorere.

C — Rettens vurdering

311 Det bemærkes, at EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, hvorefter det bl.a. er forbudt for virksomheder at indgå aftaler eller deltage i samordnet praksis, der kan påvirke handelen mellem medlemsstater, og som har til formål eller til følge at hindre, begrænse eller fordreje konkurrencen inden for fællesmarkedet, er rettet til økonomiske enheder bestående af menneskelige, materielle og immaterielle ressourcer, der forfølger et økonomisk mål på lang sigt, og som kan medvirke ved overtrædelser af bestemmelsen.

312 Retten finder, at Shell og Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber, som producerer og markedsfører produkter, udgør en enhed af menneskelige, materielle og immaterielle ressourcer, der på lang sigt bl.a. forfølger det mål, som består i at producere og sælge polypropylen med henblik på at maksimere fortjenesten, selv i givet fald til skade for enhedens forskellige bestanddeles individuelle fortjeneste. I denne organisation spiller hver enkelt selskab en bestemt rolle. De erhvervsaktive selskaber fremstiller eller sælger polypropylen, mens sagsøgeren stimulerer og koordinerer koncernens forskellige erhvervsaktive selskaber. Shell og Shell-koncernens erhvervsaktive selskaber udgør derfor én virksomhed.

313 Sagsøgerens rolle i denne virksomhed bekræftes i det mindste af fem dokumenter; det første er dateret 15. februar 1982 og har overskriften »Market quality PP« (bilag 94 til den generelle meddelelse), det andet er et notat af telefonsamtaler mellem en repræsentant for sagsøgeren og ICI den 9. og 10. september 1982 (bilag 95 til den generelle meddelelse), det tredje er et dokument med overskriften »Polypropylene compensation scheme« dateret 18. oktober 1982 (bilag 96 til den generelle meddelelse), det fjerde er et notat af en telefonsamtale mellem en medarbejder hos sagsøgeren og ICI af 8. november 1982 (bilag 97 til den generelle meddelelse), og det femte er et notat af et bilateralt møde mellem sagsøgerens medarbejdere og ICI den 26. november 1982 (bilag 99 til den generelle meddelelse). Det første af disse dokumenter indeholder følgende passus:

»Integrated companies (SCUK, SNC, SC) plus SCITCO have met in group chair ed by CITP, and agreed:

a) Will meet regularly (approx. quarterly) to review current state of market & formulate marketing / pricing policies for Shell PP in Europe;

b) CITP/2 will collect & disseminate market intelligence (Demand, Competition, prices) approximately monthly;

c) SCITCO will *NOT* participate in any poly-competitor meetings, but will try to keep informed of their activities & ambitions through CITP bi-lateral contacts;

...

ALSO SCITCO / CITP/2 is taking the following actions to try & improve European PP market quality:

e) continental liaison with Shell QUIMICLY POLIBRAZIL to... move exportation surplus PP in... through Shell MKT2... in LATIN AMERICA & S. E. ASIA: and prevent its export to W. Europe...«

[»De integrerede selskaber (SCUK, SNC, SC) og SCITCO mødtes inden for rammerne af en gruppe under forsæde af CITP og enedes om følgende:

a) Gruppens deltagere vil mødes regelmæssigt (ca. hvert kvartal) for at undersøge den aktuelle markedssituation og fastlægge markeds / prispolitik for Shell PP i Europa;

b) CITP/2 vil indsamle og udsende materiale vedrørende markedet (efterspørgsel, konkurrence, priser) ca. hver måned;

c) SCITCO vil *IKKE* deltage i nogen møder med et stort antal konkurrenter, men vil forsøge at holde sig underrettet om deres aktiviteter og forventninger gennem bilaterale kontakter med CITP;

...
ENDVIDERE vil SCITCO / CITP/2 træffe følgende foranstaltninger for at forsøge at forbedre kvaliteten af det europæiske marked for polypropylen:

e) opretholde forbindelse på kontinentet med Shell QUIMICLY POLIBRAZIL... for at overføre overskud af polypropylen til eksport til LATINAMERIKA gennem Shell MKT2 og forhindre eksport heraf til Vesteuropa...«].

Sagsøgeren anførte i det andet dokument:

»I spoke with L. again today to give him the elements of the proposed scheme. His reaction was to say that he felt the group should meet to talk the scheme through & that he would be willing to join in. Particular points raised were:

1) The group as a whole should agree the point at which they would react i. e. if x % market share was lost the scheme would be abandoned.

2) Any target for Shell might have to be broken down territorially to make it organisationally operable...«.

[»Jeg talte atter med L. i dag for at meddele ham indholdet af det foreslåede system. Hans reaktion var, at han følte, at gruppen burde mødes for at drøfte systemet, og at han ville være rede til at deltage. Særlige punkter, der blev nævnt:

1) Gruppen skulle som helhed aftale det tidspunkt, fra hvilket de ville reagere, dvs. hvis x % markedsandel blev mistet, skulle systemet opgives.

2) Ethvert mål fastsat for Shell kunne eventuelt opdeles efter område for at gøre det muligt at iværksætte det på organisationsniveau«].

I det tredje dokument anføres:

»L. of SCITCO said that he & his colleagues were under pressure to improve margins on PP and that he would be willing to attend meetings of the big four but

not wider gatherings. The problems of the Shell organisation were discussed and whilst the local companies were autonomous L. requested that approaches should be channelled through SCITCO. He had not been able to meet with J., V. L., etc. before this meeting but had agreement to talk about a compensation scheme. L. would be meeting with J. & others on 20/10/82

...

L. raised the problem of not having any centralised profit centre but after discussion accepted that it was really up to Shell to agree internally who would draw or conversely provide any compensation.«

(»L. fra SCITCO sagde, at han og hans kolleger var udsat for pression med henblik på at forhøje margenerne for polypropylen, og at han ville være villig til at deltage i møder mellem de 'fire store', men ikke i større møder. Shell-organisationens problemer blev drøftet og, da de lokale selskaber var selvstændige, krævede L., at henvendelse skulle rettes gennem SCITCO. Han havde ikke været i stand til at møde J., V. L., etc., men havde bemyndigelse til at diskutere en udligningsordning. L. skulle møde J. og de andre den 20. oktober 1982.

...

L. rejste problemet forbundet med ikke at råde over et centraliseret profitcenter, men accepterede efter nogen diskussion, at det faktisk tilkom Shell at nå til intern enighed om, hvem der skulle modtage eller omvendt yde udligning«).

Det anføres i det fjerde dokument:

»P. said L. would be back in the office on Mon. 15th November. In the meantime he passed on the following information on the reaction of the various Shell units to the proposed compensation arrangements«.

(»P. sagde, at L. ville være tilbage på kontoret mandag den 15. november. I mellemtiden meddelte han følgende oplysninger om de forskellige Shell-enheders reaktioner på de foreslåede udligningsarrangementer«).

Det anføres i det femte dokument:

»John L. was very interested in the new organisation within P & P Divis(ion) & in particular the responsibilities on polyolefins... Compensation will be discussed with the local Shell companies at a meeting with J. E. L. on 30 November. I said the scheme was not dead by any means & that it was Shell who were holding things up. J. E. L. was quick to pick up that in October only Shell's market share was in line with their Jan-June performance«.

(»John L. var meget interesseret i den nye organisation inden for afdelingen P & P og navnlig i omfordelingen af ansvaret inden for polyolefinsektoren... Udligningsordningen vil blive diskuteret med de lokale Shell-selskaber under et møde med J. E. L. (en medarbejder hos sagsøgeren) den 30. november... Jeg sagde, at udligningsordningen på ingen måde var opgivet, og at det var Shell, der forhalede sagen. J. E. L. anførte straks, at i oktober var kun Shell's markedsandel på linje med selskabets resultater i januar-juni«).

314 Enhedskarakteren af organisationens forskellige menneskelige, materielle og immaterielle ressourcer bekræftes endvidere af den omstændighed, at i alle de dokumenter, som Kommissionen har fremlagt, vedrører de for sagsøgeren anførte salgstal samtlige Shell-selskaber.

315 Kommissionen kunne derfor med føje antage, at sagsøgeren var ansvarlig for koordinationen af Shell-koncernens adfærd i forbindelse med overtrædelsen, og således holde den ansvarlig for overtrædelsen.

316 Sagsøgerens anbringende bør derfor forkastes.

Begrundelsen

317 Sagsøgeren har gjort gældende, at selskabet har godtgjort, at det fulgte en uafhængig adfærd med hensyn til priser, og at Kommissionen ikke har forklaret, hvorfor den forkastede dette bevis, idet den kun henviste til beslutningens længde.

318 Kommissionen mener, at den i beslutningen tilstrækkeligt klart har angivet det bevismateriale, på grundlag af hvilket den fastslog, at Shell havde deltaget i prisaftalen. Kommissionen mener, at den ikke var forpligtet til at gendrive de argumenter, som sagsøgeren har fremført for at godtgøre, at selskabets prispolitik var uafhængig.

319 Det bemærkes, at det fremgår af Domstolens faste praksis (jf. bl.a. dom af 29.10.1980, forenede sager 209/78-215/78 og 218/78, a. st., præmis 66, og af 10.12.1985, forenede sager 240/82-242/82, 261/82, 262/82, 268/82 og 269/82, a. st., præmis 88), at selv om Kommissionen i henhold til EØF-traktatens artikel 190 er forpligtet til at begrunde sine beslutninger og herved anføre de faktiske og retlige omstændigheder, som er afgørende for foranstaltningens lovlighed, samt de betragtninger, der har ført til dens beslutning, kræves det ikke, at den imødegår samtlige faktiske og retlige indsigelser, der er rejst af hver enkelt berørt under den administrative procedure. Kommissionen er derfor ikke forpligtet til at tage stilling til de punkter, den anser for at være helt uden betydning.

320 Det bemærkes herved, at Kommissionen har besvaret sagsøgerens argumenter vedrørende de priser, som selskabet faktisk har anvendt på markedet, i beslutningens 74., 75. og 76. betragtning.

321 Anbringendet må derfor forkastes.

Bøden

322 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen i beslutningen har tilsidesat artikel 15 i forordning nr. 17, idet den ikke i tilstrækkeligt omfang har taget hensyn til overtrædelsens varighed og grovhed.

1. *Forældelse*

323 Sagsøgeren har i replikken gjort gældende, at da der ikke foreligger nogen forbindelse mellem den i 1977 indgåede aftale om mindstepriser og de efterfølgende møder, er de overtrædelser, som hævdes at være blevet begået i 1977, under alle omstændigheder dækket af den femårige forældelsesperiode i henhold til Rådets forordning (EØF) nr. 2988/74 af 26. november 1974 om forældelse af adgangen til at pålægge økonomiske sanktioner inden for Det Europæiske Økonomiske Fællesskabs transport- og konkurrenceret og af adgangen til tvangsfuldbyrdelse af disse sanktioner (EFT L 319, s. 1, herefter benævnt »forordning nr. 2988/74«).

324 Kommissionen har gjort gældende, at den af sagsøgeren påberåbte forældelse er et nyt anbringende efter artikel 42 i Domstolens procesreglement, der ifølge artikel 11, stk. 3, finder tilsvarende anvendelse for Retten i Første Instans i medfør af Rådets afgørelse af 24. oktober 1988, og at anbringendet derfor bør forkastes. Kommissionen har endvidere anført, at der foreligger en fortsat overtrædelse, for hvilken forældelse kun kan begynde at indtræde fra den dag, hvor overtrædelsen ophører.

325 Det bemærkes, at i henhold til artikel 1, stk. 2, i forordning nr. 2988/74 regnes den femårige forældelse af Kommissionens beføjelse til at pålægge bøder ved vedvarende eller gentagne overtrædelser først fra den dag, overtrædelsen ophørte.

326 I denne sag fremgår det af Rettens vurdering vedrørende beviset for overtrædelsen, at sagsøgeren uden afbrydelse deltog i en uafbrudt aftale fra midten af 1977 indtil september 1983.

327 Sagsøgeren kan derfor ikke påberåbe sig, at bøderne er forældet.

2. *Overtrædelsens varighed*

328 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen med urette har antaget, at indgåelsen i midten af 1977 af en aftale om mindstepriser eller de prisdrøftelser, som fandt sted på dette tidspunkt, udgjorde begyndelsen af sagsøgerens deltagelse i overtrædelsen.

329 Kommissionen har anført, at sagsøgeren deltog i mindsteprisaftalen af 1977. Kommissionen har imidlertid tilføjet, at den ved bødens fastsættelse har fundet, »at medens overtrædelsen tog sin begyndelse ved midten af 1977, blev de foranstaltninger, hvorved denne adfærd skulle udmøntes, ikke fuldstændigt fastlagt før omkring begyndelsen af 1979« (beslutningens 105. betragtning, sidste afsnit).

330 Det bemærkes, at det fremgår af Rettens vurdering vedrørende beviset for overtrædelsen, at varigheden af den overtrædelse, der er fastslået for så vidt angår sagsøgeren, er kortere end antaget i beslutningen, idet den ophørte ved udgangen af september 1983 og ikke i november 1983.

331 Følgelig bør den bøde, som sagsøgeren er blevet pålagt, nedsættes.

3. *Overtrædelsens grovhed*

A — Sagsøgerens rolle

332 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen i vidt omfang har overdrevet den rolle, som sagsøgeren har spillet i forbindelse med overtrædelsen, eftersom Kommissionen med urette hævder, at fordi Shell var en af de »fire store«, var selskabet i centrum for de pågældende arrangementer, at de skiftedes til at føre an i prisinitiativerne, og at Shell derfor nødvendigvis var en af lederne ved udarbejdelsen og gennemførelsen af de ulovlige aftaler.

333 For så vidt angår beslutningens 68. betragtning, der henviser til en påstået »fælles overenskomst« mellem de »fire store«, har sagsøgeren henvist til, at det notat fra ICI, som Kommissionen har lagt til grund (bilag 64 til den generelle meddelelse), ikke i sig selv indeholder nogen angivelse med hensyn til den nævnte fælles overenskomst, og at ICI i sit svar på begæringen om oplysninger, som er nævnt i beslutningens 68. betragtning, forklarede, at den fælles overenskomst udgjorde en indrømmelse af, »at hvis priserne skulle forhøjes, må de som de førende producenter 'tage têten', også selv om det blev på bekostning af deres eget salg«. Sagsøgeren mener, at denne forklaring hviler på den antagelse, at en udligningsordning mellem disse fire producenter ville have gjort det muligt for dem lettere at overveje muligheden af en aftale om målpriser. Sagsøgeren nægtede at deltage i nogen som helst udligningsordning (hvilket Kommissionen ikke bestrider) eller i nogen af de arrangementer, som ICI har eller havde til hensigt at iværksætte. Sagsøgeren har tilføjet, at selskabet i sine erklæringer i tidsskriftet ECN, hvorefter Shell-selskaberne overvejede en prisforhøjelse, var baseret på en uafhængig vurdering af markedsbetingelserne og ikke noget som helst arrangement med ICI, Monte og Hoechst.

334 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen for ikke desto mindre at hævde, at de »fire store« søgte at tilvejebringe en fælles overenskomst og at indtage en fælles

holdning, har henvist til et dokument fra ICI (bilag 87 til den generelle meddelelse), som ikke er et notat vedrørende et forberedende møde, men et notat vedrørende resultatløse drøftelser om en udligningsordning for kvoter i oktober 1982. Kommissionen har endvidere henvist til et notat fra Shell af 20. oktober 1982 (bilag 100 til den generelle meddelelse; bilag 30, Shell's særlige indsigelser), men har anlagt en urigtig fortolkning heraf (notatet illustrerede blot markedslovenes funktion, idet det anførte, at den omstændighed, at de »fire store« besad 51% af markedet, gjorde det muligt for dem at fremme et tiltag med hensyn til prisstabilitet). Kommissionen har ikke henvist til dette dokument i meddelelsen om klagepunkter til støtte for anbringendet om, at sagsøgeren var en af lederne af kartellet, eller til støtte for det mindre alvorlige klagepunkt, hvorefter Shell havde afsluttet en pris- og/eller kvoteaftale med de tre andre såkaldte »ledere« ved udgangen af 1982. I meddelelsen om klagepunkter henvises der kun til dette dokument for at påvise, at selv om Shell-selskaberne ikke var villige til at miste yderligere markedsandele ved at følge urimeligt hårde prispolitikker, havde de »kendskab til målpriserne og havde (angiveligt) fastlagt deres handelspolitik for at tage hensyn til disse«. Ifølge sagsøgeren har Kommissionen både med hensyn til ICI-dokumentet og Shell-notatet af 20. oktober 1982 anført, at den ikke heraf har udledt den konklusion, at de »fire store« indtog en fælles holdning, men at de var nået til den forståelse, at selv om de kunne vedtage en sådan holdning, ville det være nyttigt. Kommissionen har endelig baseret sin afgørelse på notater, der hævdes at angå forberedende møder (bilag 64, 100 og 101 til den generelle meddelelse), som ifølge sagsøgeren ikke har bevisværdi og modsiges af andre dokumenter.

335 Sagsøgeren har anført, at Shell-selskaberne — som langt fra bistod ved iværksættelsen af aktiviteterne i forbindelse med det påståede kartel — befandt sig i yderste periferi af de ulovlige arrangementer, som eventuelt eksisterede. Eftersom Shell-selskaberne ikke deltog i »chef«- og »ekspert«-møderne, deltog de ikke aktivt i de bestræbelser, der gik ud på at gennemføre samordnede prisforhøjelser og indføre samordnede mængdemæssige begrænsninger. De optrådte ikke som kundeadministratorer, men spillede kun en marginal rolle, hvilket Kommissionen har undladt at tage hensyn til ved fastsættelsen af bøden. Sagsøgeren har anført, at Kommissionen i sine indlæg for Retten har hævdet, at den ikke beskylder Shell for at have deltaget i alle de overtrædelser, der var opregnet i beslutningens artikel 1, litra a)-e), og har anført, at Kommissionen ikke er beføjet til for Retten at ændre de klagepunkter, der er anført i beslutningens dispositive del, navnlig når disse var afgørende for fastsættelsen af bødens størrelse.

336 Sagsøgeren har sammenfattende anført, at den pålagte bøde ikke kunne have været højere, selv om selskabet havde deltaget i alle de overtrædelser, der er beskrevet i beslutningen.

337 Kommissionen har heroverfor anført, at bevisdokumenterne viser, at de arrangementer, der startede i midten af 1977, blev organiseret af de »fire store«, og at det altid var en af dem, der gik i spidsen ved en prisforhøjelse (hvilket var tilfældet med Shell i februar 1981 og juli 1983), samt at de »fire store« fra 1982 og senere afholdt forberedende møder forud for »chef«-møderne.

338 Kommissionen har påpeget, at sagsøgeren deltog i alle de forberedende møder, som Kommissionen har kendskab til, og at den fælles holdning, som blev vedtaget af de fire store med henblik på at forhøje priserne, var forbundet med disse møder, hvorunder der førtes meget konkrete drøftelser. Kommissionen har derfor fastslået, at Shell deltog i de aktiviteter, der udgjorde kernen i overtrædelsen.

339 Ifølge Kommissionen er det vanskeligt at forstå dokumenter, såsom notater af telefonsamtaler mellem Shell og ICI (bilag 95 til den generelle meddelelse), på anden måde, end at der forelå en forståelse om, at de »fire store« delte et særligt ansvar for markedet; dette svarer også til ICI's stilling, idet ICI ikke havde kunnet organisere et kartel uden Shell's deltagelse.

340 Retten skal fastslå, at sagsøgerens deltagelse i de forberedende møder mellem de »fire store« udgør et af de momenter, i lyset af hvilke sagsøgerens deltagelse i overtrædelsen skal bedømmes.

341 I denne henseende viser et notat vedrørende mødet mellem repræsentanter fra ICI, Shell og Monte af 15. juni 1981 (bilag 64b til den generelle meddelelse), at disse

producenter i fællesskab undersøgte mulige løsninger med henblik på at afhjælpe vanskelighederne på markedet. Tilsvarende anføres det i et notat udarbejdet af en medarbejder hos ICI med overskriften »Sharing the pain«, udarbejdet i begyndelsen af andet halvår af 1982 (bilag 98 til den generelle meddelelse), at indførelsen af en udligningsordning med hensyn til nedskæringen af salgsmængder »might provide usefull elements for the understanding between the 'Big Four'«. ICI har i sit svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse) vedrørende dette dokument anført følgende:

»The 'understanding' between the 'Big Four' was recognition that if the prices were to be increased then the 'Big Four' producers would have to give af strong lead, even at the expense of their own sales volume. It was thought that a 'Compensation Arrangement' between these four producers might have made it easier for them to contemplate the possibility of a commitment on 'Target Prices'.«

(»Forståelsen mellem de 'fire store' bestod i anerkendelsen af, at hvis priserne skulle forhøjes, måtte de 'fire store' gå stærkt i spidsen, selv på bekostning af egne salgsmængder. De 'fire store' antog, at et udligningsarrangement mellem dem kunne gøre det lettere for dem at overveje muligheden af en forpligtelse med hensyn til målpriser.«)

Disse momenter viser, at de »fire store« havde kendskab til den særlige rolle, som de måtte spille i forbindelse med de initiativer, der skulle forhøje priserne. Der henvises således i et internt notat fra Shell af oktober 1982 til de »fire stores« prisinitiativer (bilag 94 til den generelle meddelelse).

342 Det bemærkes, at det fremgår af de ovennævnte beviser samt af Rettens vurdering vedrørende beviset for overtrædelsen, at Kommissionen — bortset fra, hvad angår begyndelsen af prisinitiativet i januar — maj 1981 — korrekt har ført bevis for sagsøgerens rolle i overtrædelsen, og at Kommissionen i den 109. betragtning, første afsnit, til beslutningen har oplyst, at den har taget hensyn til denne rolle ved udmålingen af bøden.

343 Endvidere finder Retten, at de faktiske omstændigheder, der er ført bevis for — navnlig vedrørende fastsættelsen af målpriser og salgsmål — er særdeles belastende, og dette viser, at sagsøgeren ikke handlede uforsigtigt eller uagtsomt, men forsætligt.

344 Det følger heraf, at bøden bør nedsættes, for så vidt som den genspejler sagsøgerens deltagelse i begyndelsen af prisinitiativet januar — maj 1981, samt at anbringendet i øvrigt bør forkastes.

B — Utilstrækkelig hensyntagen til den økonomiske krise

345 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen ved fastsættelsen af bøden har taget utilstrækkelig hensyn til de betydelige tab, som producenterne har lidt, og gjorde dette på en ukontrollerbar måde. Kommissionen har endvidere undladt at tage hensyn til den omstændighed, at producenterne ikke havde nogen grund til at forvente, at konkurrencelovenes normale funktion inden for en rimelig periode ville afføde en normal konkurrencemæssig ligevægt på markedet. Sagsøgeren er ikke tilfreds med Kommissionens svar, hvorefter en hensyntagen til denne omstændighed ville tilskynde tilsidesættelse af lovgivningen, eftersom en sådan indsigelse ifølge sagsøgeren kan fremføres med hensyn til et hvilket som helst moment, der fremføres som formildende omstændighed.

346 Kommissionen har anført, at den som en formildende omstændighed har taget hensyn til, at producenterne i en længere periode led store tab på deres polypropylenaktiviteter, selv om den ikke mener, at den var forpligtet til at tage hensyn til ufordelagtige økonomiske vilkår inden for en sektor ved fastsættelsen af størrelsen af bøder for en overtrædelse af konkurrencereglerne. Hvad angår producenternes manglende forventning om, at normale konkurrencekræfter ville genoprette en konkurrencemæssig ligevægt på markedet inden for en rimelig frist, har Kommissionen anført, at behovet for at rationalisere markedet og umuligheden af at gøre det i nær fremtid ikke kan begrunde overtrædelser af konkurrenceretten. Såfremt det forholdt sig modsat, ville fristelsen være for stor for virksomhederne til at træffe konkurrencebegrænsende foranstaltninger netop på det tidspunkt, hvor det er særligt nødvendigt, at konkurrencekræfterne rationaliserer markedet.

347 Retten finder, at det ved behandlingen af dette anbringende først må undersøges, hvorledes Kommissionen har fastsat den bøde, der er pålagt sagsøgeren.

348 Det bemærkes i denne forbindelse, at Kommissionen dels har fastlagt kriterier for fastsættelse af det generelle niveau for de bøder, der er pålagt de af beslutningen berørte virksomheder (108. betragtning til beslutningen), dels har fastlagt kriterier med henblik på at foretage en rimelig udmåling af de bøder, der blev pålagt den enkelte virksomhed (109. betragtning til beslutningen).

349 Retten finder, at de kriterier, der er nævnt i 108. betragtning, fuldt ud begrunder det generelle bødeniveau, som er anvendt over for de virksomheder, beslutningen er rettet til. Der henvises i denne forbindelse specielt til, at overtrædelsen af traktatens artikel 85, stk. 1, navnlig litra a), b) og c), var åbenbar, hvilket polypropylenproducenterne, der handlede forsætligt og i dybeste hemmelighed, ikke var uvidende om.

350 Retten finder ligeledes, at de fire kriterier, der er nævnt i 109. betragtning, er relevante og tilstrækkelige som grundlag for en rimelig udmåling af de bøder, der blev pålagt den enkelte virksomhed.

351 Det bemærkes i denne forbindelse, at Kommissionen ikke var forpligtet til for den enkelte producent nærmere at redegøre for, hvorledes den havde taget hensyn til de betydelige tab, som producenterne havde lidt på polypropylenmarkedet, idet der er tale om et af de kriterier, der er nævnt i 108. betragtning, og som indgik i fastsættelsen af det generelle bødeniveau, som Retten finder rimeligt. Kommissionen har i beslutningens 108. betragtning, sidste led, udtrykkeligt angivet, at den har taget hensyn til de betydelige tab, virksomhederne havde lidt på deres polypropylenaktiviteter i en længere periode. Dette viser, at Kommissionen ikke blot tog hensyn til tabene, men også til de dårlige økonomiske vilkår i branchen ud over de øvrige kriterier, der er nævnt i 108. betragtning, da den fastsatte det generelle niveau for de bøder, der blev pålagt de berørte virksomheder.

352 Sagsøgerens anbringende bør derfor forkastes.

C — Hensyntagen til overtrædelsens virkninger

353 Sagsøgeren har anført, at selv om det antages, at visse producenter søgte at opnå priser fra deres kunder svarende til målpriserne, godtgør dette ikke, at de opnåede priser afveg mærkbart som følge af disse forsøg. I virkeligheden bestemtes både prisniveauet og salgsmængderne af markedskræfterne i perioden fra 1977 til 1984.

354 Sagsøgeren har anført, at selskabet i sit svar på meddelelsen om klagepunkter fremlagde beviser, der bekræftede, at priserne faktisk lå på konkurrenceniveau. Det fremgår af undersøgelser og sammenligninger, som Shell har foretaget, at de priser, som Shell-selskaberne opnåede på Fællesskabets marked, lå væsentligt under målpriserne, at de altid lå meget tæt op ad verdensmarkedspriser som følge af konkurrencen, at de priser, som opnåedes af Shell-selskaberne i Vesteuropa, var gennemsnitligt lavere end deres eksportpriser, og endelig, at de gennemsnitspriser, der opnåedes i USA fra begyndelsen af 1977 til slutningen af 1982, i praksis var de samme som de gennemsnitspriser, der blev opnået af Shell UK.

355 Sagsøgeren har anført, at selv om Kommissionen ikke har bestridt disse beviser på noget trin under den administrative procedure og heller i beslutningen (og endog ikke i indlæggene for Retten), har den dog totalt undladt at tage hensyn til følgerne af de beviste omstændigheder. Kommissionen har ikke desto mindre anført i beslutningen, at de påståede ulovlige aftaler havde »mærkbare virkninger« (90. betragtning). Kommissionen har ikke forklaret, hvad der skal forstås ved »mærkbare«, men presseartikler gengiver overslag udarbejdet af Kommissionen, hvorefter prisforhøjelsen som følge af kartellet var stor (fra 15-40% afhængig af perioden). Sagsøgeren har endelig anført, at enten er Kommissionen nået til denne konstatering ved at se bort fra Shell's beviser for det modsatte og uden at anvende noget som helst bevis, eller også har Kommissionen lagt omstændigheder og momenter til grund, som ikke er anført i beslutningen.

356 Sagsøgeren mener, at det er så meget desto mere vigtigt at afklare det spørgsmål, som Kommissionen på grundlag af en undersøgelse indeholdt i Kommissionens *Trettende Beretning om Konkurrencepolitikken* fastslog, at den termoplastiske industri (herunder polypropylenindustrien) var genstand for intens konkurrence og navnlig var karakteriseret ved overskydende produktionskapacitet, »som fører til intens priskonkurrence«. Sagsøgeren har derfor anmodet Retten om at anordne bevisoptagelse med henblik på, at Kommissionen angiver sin begrundelse for at have forkastet det af sagsøgeren fremlagte bevismateriale og selv fremlægger de dokumenter, som den lagde til grund ved konstateringen af kartellets virkninger. Hvis disse grunde og dokumenter ikke — som sagsøgeren mener — er tilstrækkelige, bør Retten om nødvendigt indhente en sagkyndig udtalelse.

357 Sagsøgeren har anført, at da kartellet ikke havde nogen virkninger, led forbrugerne ingen skade. Kommissionen har desuden heller ikke taget hensyn til producenternes betydelige anstrengelser med henblik på at nedbringe deres omkostninger og det teknologiske fremskridt, som de har opnået under den af kartellet dækkede periode.

358 Kommissionen har anført, at beslutningens 90., 91. og 92. betragtning er tilstrækkeligt klare med hensyn til kartellets virkninger på markedet, samt at Kommissionen ikke er forpligtet til at besvare alle de argumenter, som var fremført af de forskellige virksomheder. Det bevismateriale, som Kommissionen har lagt til grund, er anført i beslutningen. Retten har i sin kendelse af 11. december 1986 (sag 212/86 R, ICI mod Kommissionen, ikke offentliggjort i Samling af Afgørelser) accepteret, at Kommissionen ikke tog hensyn til andre momenter. Det er derfor ikke nødvendigt at indhente en sagkyndig erklæring.

359 Kommissionen mener, at de målpriser, der blev aftalt af producenterne, blev lagt til grund for forhandlingerne med deres kunder, og at der kan iagttages et regelmæssigt mønster og en parallel udvikling af mål- og markedspriser (tabel 9 til beslutningen). Selv om der fortsat bestod forskelle mellem målpriser og markedspriser som følge af markedsvilkårene (pres fra kunderne, udsving i råvarepriserne, nationale prisreguleringer osv.), lykkedes det ikke desto mindre producenterne i nogen grad at udjævne de prisudsving, der ville være indtrådt, såfremt kartellet ikke ek-

sisterede, og at konsolidere et vist prisniveau, der for det meste lå tæt op ad de aftalte målpriser. Tilsvarende svarede de fleste producenters leveringer i de år, hvor der gjaldt et system med stabilisering af deres markedsandele, generelt til de aftalte kvoter eller mål.

360 Kommissionen har sammenfattende anført, at kartellet ikke var uden virkninger på markedet, men at den ved udmålingen af bøderne ikke desto mindre tog hensyn til, at prisinitiativerne kun delvis virkede efter hensigten (108. betragtning til beslutningen), selv om den ikke var forpligtet hertil.

361 Det bemærkes, at Kommissionen har sondret mellem to former for virkninger forårsaget af overtrædelsen. Den første form går ud på, at producenterne — efter de møder, hvor der blev fastsat målpriser — gav deres salgsafdelinger instruktion om at iværksætte dette prisniveau, således at »målpriserne« var udgangspunkt for prisforhandlinger med kunderne. Kommissionen fastslog med rette på grundlag heraf, at alt tyder på, at aftalen påvirkede konkurrenceforholdene mærkbart (beslutningens 74. betragtning, andet afsnit, med henvisning til 90. betragtning). Den anden form for virkninger går ud på, at en sammenligning mellem udviklingen i fakturerede priser med de målpriser, der blev fastsat i forbindelse med konkrete prisinitiativer, bekræfter rigtigheden af den fremstilling, som er givet i de papirer, der blev fundet hos ICI og andre producenter angående gennemførelsen af prisinitiativerne (beslutningens 74. betragtning, sjette afsnit).

362 Retten finder, at Kommissionen har ført tilstrækkeligt bevis for den første form for virkninger på grundlag af de talrige prisinstrukser, som producenterne gav, og som svarer til hinanden og til de målpriser, der blev fastsat ved møderne. Disse priser skulle afgjort tjene som grundlag for prisforhandlinger med kunderne.

363 For så vidt angår den anden form for virkninger bemærkes for det første, at Kommissionen ikke havde grund til at betvivle rigtigheden af de undersøgelser, som producenterne selv gennemførte ved deres møder (jf. bl.a. referatet af møderne den 21.9., den 6.10., den 2.11. og den 2.12.1982, bilag 30-33 til den generelle meddelelse), og som viste, at de målpriser, der var fastlagt ved møderne, i stor udstrækning var gennemført på markedet. Endvidere bemærkes, at selv om Coopers og Lybrand-undersøgelsen og de økonomiske analyser, som er udført på nogle af producenternes anmodning, måtte vise, at de undersøgelser, som producenterne selv gennemførte ved møderne, var forkerte, vil dette ikke føre til en nedsættelse af bøden, idet Kommissionen i beslutningens 108. betragtning, sidste led, har angivet, at den som formildende omstændighed har taget hensyn til, at prisinitiativerne kun delvis virkede efter hensigten, og at der i sidste instans ikke fandtes foranstaltninger, hvorved en producent kunne tvinges til at overholde kvoterne eller andre ordninger.

364 De begrundelser i beslutningen, der vedrører fastsættelsen af bøden, må ses i sammenhæng med de øvrige begrundelser i beslutningen, og på grundlag heraf må det fastslås, at Kommissionen med rette fuldt ud har taget hensyn til den første form for virkninger og til det begrænsede omfang af den anden form for virkninger. Det bemærkes i denne forbindelse, at sagsøgeren ikke har angivet, i hvilken udstrækning Kommissionen har undladt at tage tilstrækkeligt hensyn til det begrænsede omfang af den anden form for virkninger som en formildende omstændighed.

365 Retten finder endvidere, at de erklæringer, der blev fremsat under pressekonferencen efter vedtagelsen af beslutningen, og hvorefter virkningen af overtrædelsen bestod i en forhøjelse af det generelle prisniveau på 15-40%, ikke skal tages i betragtning på dette punkt, for så vidt som de modsiger beslutningens betragtninger. Af denne grund kan de kun anvendes til at føre bevis for den omstændighed, at beslutningen i virkeligheden er baseret på andre begrundelser end dem, som den selv angiver, hvilket ville udgøre magtfordrejning (jf. Domstolens kendelse af 11.12.1986, sag 212/86 R, a. st., grund 11-16). Retten har imidlertid under udøvelse af sin fulde prøvelsesret antaget, at det generelle bødeniveau var retfærdiggjort under hensyn til beslutningens begrundelse (108. betragtning, sammenholdt med alle beslutningens betragtninger). Der kan derfor ikke være tale om magtfordrejning i denne sag.

366 Sagsøgerens anbringende må derfor forkastes.

D — Ingen tidligere overtrædelse

367 Sagsøgeren har bebrejdet Kommissionen at den ikke har taget hensyn til den omstændighed, at Shell aldrig tidligere er blevet beskyldt for at have overtrådt Fællesskabets konkurrenceregler, i modsætning til, hvad der gælder for andre producenter.

368 Kommissionen har anført, at den ikke er retligt forpligtet til at pålægge virksomheder, der allerede tidligere er blevet forfulgt for overtrædelse af konkurrencereglerne, højere bøder.

369 Retten finder, at den omstændighed, at Kommissionen allerede tidligere har fastslået, at en virksomhed havde overtrådt konkurrencereglerne og forfulgt den for denne overtrædelse, kan anses for en skærpende omstændighed i forhold til denne virksomhed, men at manglen på en tidligere overtrædelse udgør en normal omstændighed, som Kommissionen ikke behøver at tage i betragtning som en formildende omstændighed, så meget desto mere som der i denne sag foreligger en særlig åbenlys overtrædelse af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1.

370 Anbringendet må derfor forkastes.

371 Det følger af det foregående, at den bøde, som sagsøgeren er blevet pålagt, bør nedsættes med 10%, for det første på grund af den kortere varighed af den overtrædelse af Fællesskabets konkurrenceregler, som er blevet fastslået i forhold til sagsøgeren, for det andet på grund af overtrædelsens mindre grovhed, for så vidt som sagsøgeren ikke deltog i begyndelsen af prisinitiativet i januar — maj 1981.

Genåbningen af den mundtlige forhandling

372 Ved skrivelse indgivet til Rettens Justitskontor den 6. marts 1992 har sagsøgeren anmodet Retten om at genåbne den mundtlige forhandling og anordne bevisoptagelse på grund af de erklæringer, som Kommissionen fremsatte under retsmødet i de forenede sager T-79/89, T-84/89 — T-86/89, T-89/89, T-91/89, T-92/89, T-94/89, T-96/89, T-102/89 og T-104/89, og under den pressekonference, som Kommissionen afholdt den 28. februar 1992, efter at der var blevet afsagt dom i nævnte sager.

373 Retten finder, efter atter at have hørt generaladvokaten, at det er ufornødent at genåbne den mundtlige forhandling i overensstemmelse med procesreglementets artikel 62 og at foranstalte bevisoptagelse.

374 Det bemærkes, at dommen i ovennævnte sager (dom af 27.2.1992, forenede sager T-79/89, T-84/89 - T-86/89, T-89/89, T-91/89, T-92/89, T-94/89, T-96/89, T-102/89 og T-104/89, BASF m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 315), ikke i sig selv kan begrunde genåbningen af den mundtlige forhandling i denne sag. Retten skal nemlig konstatere, at en meddelt og offentliggjort retsakt må formodes at være gyldig. Det påhviler derfor den person, som påberåber sig manglende formel gyldighed eller nullitet af en retsakt, at forsyne Retten med de grunde, der gør det muligt for den at gå bag om den tilsyneladende gyldighed af den formelt meddelte og offentliggjorte retsakt. I denne sag har sagsøgeren ikke fremlagt noget bevis, som kan godtgøre, at den meddelte offentliggjorte retsakt ikke var blevet godkendt og vedtaget af Kommissionens medlemmer som kollegial enhed. Navnlig har sagsøgeren i modsætning til PVC-sagerne (dom i forenede sager T-79/89, T-84/89-T-86/89, T-89/89, T-91/89, T-92/89, T-94/89, T-96/89, T-102/89 og T-104/89, a. st., præmis 32 ff.) ikke fremført noget som helst bevis for, at princippet om, at der ikke må ændres i en udstedt retsakt, er blevet tilsidesat gennem en ændring af beslutningens ordlyd efter det kommissionsmøde, hvorunder den blev vedtaget.

Sagens omkostninger

375 I henhold til artikel 87, stk. 2, i Rettens procesreglement pålægges det den tabende part at betale sagens omkostninger, hvis der er nedlagt påstand herom. Retten kan imidlertid i henhold til artikel 87, stk. 3, fordele sagens omkostninger eller bestemme, at hver part skal bære sine egne omkostninger, hvis hver af parterne henholdsvis taber eller vinder på et eller flere punkter. Da der delvis er givet sagsøgeren medhold, og da begge parter har nedlagt påstand om, at den anden tilpligtes at betale sagens omkostninger, bærer sagsøgeren ud over sine egne omkostninger to tredjedele af Kommissionens omkostninger, mens Kommissionen selv bære en tredjedel af sine omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

udtaler og bestemmer

RETTEN (Første Afdeling)

1) Artikel 1 i Kommissionens beslutning af 23. april 1986 (IV/31.149-Polypropylen, EFT L 230, s. 1) annulleres, for så vidt det heri fastslås, at Shell deltog i overtrædelsen

— efter september 1983

— i begyndelsen af prisinitiativet januar — maj 1981.

2) Den bøde, der er pålagt sagsøgeren ved beslutningens artikel 3, fastsættes til 8 100 000 ECU, svarende til 5 222 855,70 UKL.

3) I øvrigt frifindes sagsøgte.

4) Sagsøgeren bærer sine egne omkostninger og to tredjedele Kommissionens. Kommissionen bærer en tredjedel af sine egne omkostninger.

Cruz Vilaça Schintgen

Edward Kirschner Lenaerts

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 10. marts 1992.

H. Jung
Justitssekretær

J. L. Cruz Vilaça
Præsident